

zařez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 13. veljače 2.,3., godište V, broj 98
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

DO WE TRUST IN GOD

IRAK - AMERIKA - EUROPA

NE U NAŠE IME

Butler, Weber, Said, Buden, Nancy...

RADE DRAGOJEVIĆ:

Na misu il` na jogu?

Razgovor:

Mladen Stilinović

NATAŠA PETRINJAK:

Reguliranje rodne diskriminacije

**Između demokracije i
političkog nasilja**

Pusić, Gjenero, Josipović, Mišćević

Gdje je što?

Info i najave 4-6

Privedio Milan Pavlinović

U žarištu

Ili dobri ili hrvatski (pisci)... *Nataša Govedić* 3
Razgovor s Claudeom Véronom *Agata Juniku* 6-7
Razgovor s Mladenom Stilinovićem *Ana Dević, Nataša Ilić, Sabina Sabolović* 8-9
C'est The New Office *Biserka Cvjetičanin* 10
Zemlja bez sponzora *Boris Beck* 11
Tko je tu bolesnik? *Andrea Dragojević* 11
Reguliranje rodne diskriminacije *Nataša Petrinjak* 12-13
Povratak u disidentstvo *Željko Pavić* 13
Hrvatska između suprotnosti 14-16
Na misu il' na jogu? *Rade Dragojević* 17
Graz – najbolji kulturni shopping *Igor Marković* 18-19
Uvjerljivost grma *Grozdana Cvitan* 20

Vizualna kultura

Životnost smrti *Igor Marković* 29
Sjećanje heroína *Leila Topić* 30
Nasilna instalacizacija *Igor Marković* 30
Despotizam kopije *Marina Gržinić* 31

Glazba

Ansambli na trenutnom vrhuncu *Maja Žarković* 32
Brisanje granica *Trpimir Matasović* 32

Kazalište

Kultura je kulturi parazit *Lidija Zozoli* 33
Razgovor s Robertom Francisztyjem *Mirela Holy* 34-35
Licitiranje pubertetskim opsesijama *Bojan Munjin* 35
Nad otvorenom rakom političkog sustava *Aleksandra Mišak* 36

Kritika

Čitanje nepamćenom *Katarina Luketić* 37
Mala fantastična Biblija *Boris Beck* 38
Neobična materija pograničnog područja *Mike Markart* 38
Jednostavno, nježno, iskreno *Tijana Vukić* 39
Je li sve bilo uzalud? *Grozdana Cvitan* 40
Podjela plijena *Dragan Koruga* 41

Književnost

Popularna cura *Sunčana Tuksar* 42-43
Dan *Irena Matijašević* 43

Riječi stvari

Goli Pindar *Neven Jovanović* 44

Reagiranj

Drago Glamuzina 45
Zdenko Radelić 47

Svjetski zarez

Srđan Rahelić, Gioia-Ana Ulrich 46

Queer portal

Otvoreno pismo HRT-u *Lori* 47

TEMA BROJA

Irak-Amerika-Europa: Ne u naše ime !

Demokracija na dar *Judith Butler* 21
Stara Europa odgovara *Rumsfeldu* 22
Divlji ratovi mira *Samuel Weber* 23
Režimi kaosa *Boris Buden* 24
Ivo Banac, Nadežda Čačinović, Marinko Čulić, Nenad Mišević, Vesna Teršelić 25
Neprihvatljiva bespomoćnost *Edward Said* 26
Rat monoteizma *Jean-Luc Nancy* 27
Pragmatični portret Anthonyja Blaira *Tom Bentley* 28

impresum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451
fax: 4813-572

e-mail: zarez@zg.tel.hr

web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

glavna urednica: Katarina Luketić

zamjenica glavne urednice: Nataša Govedić

izvršna urednica: Lovorka Kozole

uredništvo:

Grozdana Cvitan, Nataša Ilić, Sanja Jukić, Agata Juniku, Trpimir Matasović,
Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak, Zoran Roško,
Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

suradnici:

Boris Beck, Karlo Nikolić,

Iva Pleše, Dušanka Profeta, Dina Puhovski, Srđan Rahelić,

Sabina Sabolović, David Šporer

grafički urednik:

Željko Zorica

lektura: Žana Mihaljević

priprema: Davor Milašinić

tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Ured za kulturu Grada Zagreba

Institut Otvoreno društvo Hrvatska

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez:

6 mjeseci 120,00 kn s popustom 100,00 kn

12 mjeseci 240,00 kn s popustom 200,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu

koristiti popust:

6 mjeseci 85,00 kn

12 mjeseci 170,00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,

za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime:

adresa:

telefon/fax:

vlastoručni potpis:

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:

2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno

poslati na adresu redakcije.

Ili dobri ili hrvatski (pisci)...

Nataša Govedić

Domaći pisci su, zna se: pokunjeni, poslušni, puni jala, neproductivni i – ono glavno – u inozemstvu nenagrađivani

O nagradi Miljenku Jergoviću, romanu Dubravke Ugrešić i prozi Viktora Ivančića

Tko je proteklih tjedana pratio tekstove Branke Džebić objavljene u *Vjesniku*, a posvećene sustavnom minoriziranju talijanske nagrade *Grinzane-Cavour* koju je dobio Miljenko Jergović za knjigu *Mama Leone*, mogao je iz njih naučiti važnu lekciju o hrvatskoj kulturi. Prvo, uopće nije bitno što je Jergović *dobio nagradu*. Bitno je da Branka Džebić misli kako: a) ta nagrada niš ne valja i nije *europski relevantna* čim ju je dobio jedan Jergović; b) ta nagrada niš ne valja *baš zato* jer ju je dobio Miljenko Jergović; c) ta nagrada niš ne valja jer su je dobili *još neki pisci* osim Jergovića; d) ta nagrada niš ne valja jer Branka Džebić ne zna je li njome ovjenčan *bosanski ili hrvatski pisac* (pa traži od samog Jergovića da se u tom smislu “izjasni”); e) ta nagrada niš ne valja jer Jergović općenito *nedovoljno brani Ivu Andrića* na stranicama novina za koje radi; f) ta nagrada niš ne valja jer je u žiriju, među ostalima, bio i Predrag Matvejević (nije jasno što Matvejevića čini nemjerodavnim); g) ta nagrada niš ne valja jer su o njoj odlučivali *mladi čitatelji*, a ne, recimo, odrasli ljudi kojima u književni trag može ući i Branka Džebić i odmah im na licu mjesta održati strogu lekciju o lošem ukusu; h) ta nagrada niš ne valja jer uvijek ima i nekih *prestižnijih* nagrada. I tako dalje, u istom stilu. Nagradu je, dakle, po svaku cijenu trebalo dati ili *nekom drugom piscu* (možda Aralici ili Fabriju: svakako nekome tko nije Jergović); ili pak posthumno Ivi Andriću. Onda bi to automatski postala jedna DOBRA nagrada. Respektabilna. Tekstovi Branke Džebić, kako ste sigurno primijetili, ne trude se, u zaprepaštenosti što Jergovića itko uopće pozitivno vrednuje, pozabaviti argumentima iz autorova *književnog* opusa, nekakvim “nevažnim” citatima iz nagrađene knjige, teorijskim reminiscencijama o piščevu autobiografskom i postkolonijalnom diskurzu (s posebnim osvrtom na multietničku književnost), ne obaziru se na temu književnog pamćenja i filozofije pamćenja, ne posežu za komparativnom analizom (ionako sasvim različitih) Jergovića i Andrića – primjerice, s obzirom na stilistiku ili pak na žanrovske razlike. Da bi *otpisala* Jergovića, Branki Džebić evidentno ne treba nikakva književnivalidacijska struka, ne treba joj ni poznavanje nagrađenog djela, niti joj je nužna novinarska etika nepristranog izvještavanja. Jer ona *zna* da je Jergović, jednostavno, *loš*. To me podsjeća na mišljenje jedne (za književnost nezainteresirane) gospođe koja mi je u neformalnom razgovoru pripočela kako Jergović, koga je upravo vidjela na televiziji, sigurno loše piše, jer *ima bradu i sav je nekako raščupan*. Na moje pitanje ne bi li ipak pročitala neki Jergovićev tekst, umjesto da sudi po Jergovićevu izgledu, za književnost nezainteresirana gospođa mi je odgovorila: *Ma odmah se vidi da on nije jedan fini pisac, a nije ni “naš”*. Iz svega rečenog možemo zaključiti da je “dobar pisac” samo onaj pisac koji je uredno podšišan i obrijan, zajamčeno hrvatskog porijekla i... *ne zove se Miljenko Jergović*.

Još jedno šakaljivo ime

S Dubravkom Ugrešić stvari ne stoje ništa bolje. Poznato je da je domaća kultura, taj bastion častosti i nelicemjerstva, njezina upravo izašla sabrana djela dočekala širom raširenih ruku. Ugrešićevu su odmah pozvali da uzastopno gostuje u zagrebačkoj Gradskoj knjižnici (jer *Književni petak* ugošćuje isključivo velika imena hrvatskog pera; bez obzira na njihove političke i kulturalnoklanske preferencije); zajednička akcija Društva hrvatskih književnika i Društva hrvatskih pisaca organizirala joj je turneju predstavljanja opusa po čitavoj domovini (ističući popis njezinih inozemnih nagrada); o umjetnici su na HRT-u snimili dokumentarnu emisiju i desetak televizijskih intervjua; u Matici hrvatskoj čak joj priredivši i okrugli stol na temu *Povratak iz egzila: Dubravka Ugrešić drugi put među Hrvatima*. Sa svoje strane, tom sam se ekstatično fikcionalnom dočeku pridružila kupivši jedan skroman primjerak romana *Muzej bezuvjetne predaje*. Zato što me zanima što se u zadnjih deset godina dogodilo s vrsnom parodičarkom domaćeg sveučilišnog i melodramatskog kiča, je-dnom od najboljih prevoditeljica s ruskog jezika, kao i s izvanrednom esejisticom koja mi je sredinom devedesetih dizala tlak apsolutnim nerazumijevanjem hrvatske ratne traume. Čitanje romana uvjerilo me da Ugrešićeva nije izgubila ništa od književnog talenta. Kao i Jergović, posegla je za dekompozicijom klasičnih autobiografskih toposa o nemogućnosti razlikovanja javnog i privatnog, žanrovski je spojila putopis, eseje o brojnim konceptima klasificiranja kao kulturalnog pamćenja, intimnu biografiju svoje mame, dnevničku prozu (tuđu i vlastitu), pop citate, književne citate, intermedijalne citate, estetičke glose, kućnu radinost “čiste” fikcije. I dalje je sjajna prevoditeljica (na primjer, u romanu spominje zbirku eseja Josifa Brodskog, engleskog naziva *Less than One*, što Ugrešićeva točno i slobodno prevodi *Jedan i nijedan*), samo sad već prevodi i s engleskog i s njemačkog, a ne samo ruskog. I dalje savršeno vlada škarama postmodernističkog kombiniranja raznovrsnih narativnih krpica. Ali, kako je to pak formulirala jedna moja druga kolegica (ovaj put književnoteorijski i lokalnotračerski nasdasve educirana), roman *Muzej bezuvjetne predaje* jednostavno – “ne valja”, jer je u njemu “Dubravka oprala čitav domaći odsjek za rusistiku”. Nije li to fascinantan pristup jednom književnom djelu? Nije li to pristup koji garantira čitanost *Ambre* i *Fukare*? Ne radi li se ponovno o potpunom ukidanju *profesionalnog* poniranja u tekst, umjesto toga pozicionirajući autoricu isključivo unutar hrvatske estradnopolitičke scene? Kako ikome uopće može pasti na pamet da o književnim ili književnoznanstvenim tekstovima govori *isključivo* u kategorijama osobnih obračuna? Problem je vjerojatno i kod Dubravke Ugrešić, kao i kod Miljenka Jergovića, što nije *dovoljno* hrvatski pisac, premda

se u njezinu slučaju mogu uzeti u obzir olakotne okolnosti podšišane frizure i nezamjetnih dlačica po obrazima. Jer da Ugrešićeva jest *hrvatska spisateljica*, znala bi – i bez da joj se kaže – kako nije pristojno izazivati državnu kulturu, nije u redu nositi esejističke “pljuske u ruci”, nije u redu emigrirati u ratno vrijeme kad je dužnost pisca braniti domovinu budnicama i “poklidžbenom” propagandom (ili šutjeti), a najviše je bezobrazno uspjeti izvan domaćih granica. Domaći pisci su, zna se: pokunjeni, poslušni, puni jala, neproductivni i – ono glavno – u inozemstvu nenagrađivani.

Bilježnice Robija K.

Koliko je zasluženih međunarodnih novinarskih nagrada dobio *Feral Tribune* dugačka je i neprekidna pripovijest, a koliko je književnih simpozija i magistrarskih radnji posvećeno i proznom, i novinarskom, i esejističkom i polemičkom talentu Viktora Ivančića stalo bi na svega dva slova pretraživačke mreže *google*: jedna okruga nula, druga okruga nula. Ivančić je, naime, iznimno duhovit, vrlo obrazovan, ne ponavlja se, ne boji se svetih krava ni tabu tema domaće kulturne i političke scene, ne posustaje u spisateljskoj marljivosti, s vremenom ne gubi ni na lucidnosti ni na etičnosti. Riječju: *užas!* Viktor Ivančić toliko je izvanserijski sposoban da nika-ko ne može postati predmet analize u krugovima domaćih teoretičara i kritičara. Eventualno ga već spomenuti *Vjesnik* i njegovi veleumni kolumnisti mogu nazvati “staljinistom”, ali i to samo zato da bi pokazali koliko neizmjereno mnogo Viktoru Ivančiću nedostaje da sjedne na tron kakva *podobnohrvatskog* autora. Nadam se da je jasno kako se nacionalna ili etnička pripadnost pisaca u domaćoj javnosti određuje prema tome koliko su slijepo odani ideji Tuđmanove Hrvatske: u tom je ključu general Tolj i dalje *genijalan* hrvatski pjesnik (posebna pogodnost: nije nagrađivan u inozemstvu), a Slobodan Šnajder, Daša Drndić ili Slavenka Drakulić mogu si samo utvarati da pišu na hrvatskom jeziku, za hrvatske čitatelje. No oni zapravo pišu *tudicom*. Tudica je pismo propitivanja domaćih političkih demagogizama, praznorječizama, idiotizama te općenito *hrvatske šutnje*. Tudica je teška bolest koja jednu hrvatsku kulturu tresu još od vremena kada je nekamo trebalo svrstati Matoša u Parizu, Andrića u Berlinu ili Nikolu Šopa u Beogradu. Uopće, ti su se *upitno hrvatski* pisci skloni kretati nekim sasvim suludo nedomoljubnim putanjama: kako geografskim, tako i filozofskim. Još malo i neće nam ni trebati lokalne udruge – mladi će književni naraštaj “izdajnički” prebjeci u internacionalni P.E.N. Kako to ne bi uzrujavalo režimske patriote!? Ali imaju oni i Prokrustovo rješenje za sve te grješne kozmopolite: kad i ako dobiju Nobelovu nagradu, promptno će ih prepoznati kao *autentične*, folklorno autohtone Hrvatice i Hrvate. ☐

Tudica je pismo propitivanja domaćih političkih demagogizama, praznorječizama, idiotizama te općenito hrvatske šutnje

KIS-knjižni informacijski sustav

Projekt prvog hrvatskog Kataloga knjiga na prodaju nakladničke kuće Faust Vrančić

Prvi hrvatski *Katalog knjiga na prodaju* izašao je iz eksperimentalne faze. Bilježeći izvanredne rezultate, KIS postaje vodeća BIP agencija u bivšoj Istočnoj Europi. Projekt KIS-knjižni informacijski sustav je prvi hrvatski katalog knjiga na prodaju (engl. *Books in Print Catalogue-BIP*) u kojem se nalaze podaci o svim knjigama hrvatskih nakladnika na tržištu. Pretraživanje te najveće i najpotpunije baze podataka o knjigama na tržištu moguće je na Internet stranici www.knjiga.hr, prvom hrvatskom portalu za izdavaštvo. Na projektu KIS, u suradnji sa nakladnicima, analitičari knjiga rade već dvije i pol godine.

Na stranicama KIS-a mogu se pretraživati podaci o više od 90 posto naslova trenutačno prisutnih na tržištu knjiga u Hrvatskoj. Mjesečno se unosi 300 do 900 naslova, a podaci o knjigama se unose i dok su još u tisku. Osim na Internet stranici www.knjiga.hr, KIS će bit dostupan i u tiskanoj formi kataloga koji će se pojaviti u veljači ili ožujku, te u magazinu *Op.a.* u kojem se nalazi katalog knjiga izašlih u protekla tri mjeseca. U *Katalogu knjiga na prodaju* nalaziti će se sve knjige koje se trenutačno mogu kupiti na tržištu (bez uvezenih i antikvarnih knjiga). Katalog omogućava veliku preglednost tržišta knjiga, ubrzano kolanje informacija o novim knjigama, najavu knjiga, potporu knjižarima i distributerima...

Danas u Hrvatskoj izlazi oko 5000 naslova godišnje, što

je daleko više od brojke koju kritika, pa i knjižare, mogu apsorbirati. Stoga će KIS omogućiti daleko veću prisutnost na tržištu svim novim naslovima u Hrvatskoj. Na Internet stranici www.knjiga.biz mogu se pronaći podaci o svim knjigama domaćih izdavača na tržištu. Knjige se mogu pretraživati po naslovu, autorima, nakladnicima i predmetnom kazalu s 89 predmetnih lista. Na stranici se mogu pročitati osvrti o knjigama kao i svježije vijesti iz područja književnosti i izdavaštva iz Hrvatske i svijeta. Otvoren je i forum za sve koji žele razmijeniti svoja razmišljanja o književnosti, izdavaštvu i knjizi uopće. Misija projekta KIS je podići hrvatsko tržište knjiga na novu razinu uvođenjem brze razmjene informacija o knjigama na tržištu, koristeći se suvremenom tehnologijom, suradujući sa svim segmentima tržišta, na transparentan način i promovirajući jasnu podjelu uloga na tržištu knjiga. Time se želi potaći razvoj tržišta knjiga na kojem će se skratiti vrijeme plasmana novog naslova, postupno nestati komisijska prodaja, razviti stvarni sustavi distribucije i olakšati put malim nakladnicima do svih prodajnih mjesta. Sve bi to, prema najavama tvorca projekta, dovelo i do smanjenja cijene knjiga i većeg izbora naslova.

Projekt KIS-knjižni informacijski sustav razvila je nakladnička kuća Faust Vrančić (*Homo volans*, studentske novine, *Nomad*, pop magazin, *Op.a.*, kulturni magazin, *Pontes*, europska kulturna mreža, *Biblioteka 90 stupnjeva*, biblioteka suvremenog europskog romana) i sufinanciran je sredstvima projekta *Život knjige*.

Kontakti:
telefon: 01/4817-123, 4558-469
e-mail: andrea@knjiga.biz,
kis@knjiga.hr
adresa: KIS, Preradovićeva
25, 10000 Zagreb

14.-15. veljače/petak+subota/15 kn

Projekt interregionalne kulturne suradnje

Predstavljanje umjetničke/alternativne scene: Međimurje/Čakovec.

19. veljače/srijeda/21.00/ništa kn

Neutral & Commercial 00006

Video projekcija: **Fred Frith: Step across the border (1990.)**.

Otkaćena 90-min. video improvizacija u režiji Nicolasa Humberta i Wenera Penzela uz dodatno mnoštvo zanimljivih imena iz svijeta glazbene avangarde+prigodna slušaonica za vaše početke i svršetke...

Zadnji put ste propustili jer je nije bilo, sad je zihher!

20. veljače/četvrtak/20.00/ništa kuna

Izložba fotografija žene

Vrlo ozbiljno i profi. Izložba koja tematizira-problematizira žensku percepciju žena-umjetnica, koje se pretežno izražavaju u mediju fotografije. Nastupaju: **Vlasta Žanić, Vlasta Delimar, Ivana Vučić, Sandra Vitaljić, Sandra Sterle...**

21. veljače/petak/21.00/20 kuna

Hardcorepunkcorepunk koncert

HOPE DIES LAST (metalizirani i melodični mosh old school hardcore s brutalnim ženskim vokalom; k'o voli shutdown, newborn, unbroken, walls of jericho i rockabilly look, voljet' će i ovo; Austrija) <http://www.8ung.at/hopedieslast/>

AMOK (zli metalizirani i još kojekakvi mosh, noise, emo grind... new school hard core; Zagreb/Kutina)

EQUAL (old school or no school hardcore all star band; članovi i članica (bivši i sadašnji) Razlog Za, Nikad, Radio Free Isac, La Kurtizana, Lasting Values, They Suck i Amok; Zagreb/Kutina)

NEW BALANCE (new school mosh hardcore metal (još jedan) all star band; članovi svih gore navedenih plus Lunar; Zagreb/Kutina/Petrinja).

22. veljače/subota/21.30/15 kn

Nova promocija novog albuma Escapist

Jedan od najboljih mladih imena elektronske underground scene:

PLAZMATICK +SUBURBAN ORCHESTRA www.nan.hr/plazmatick

VJ EIRENAH (vector visuals) uz goste **HUNJAVICA CREW** (Samobor):

VERNE - autorski triphop i drum'n'bass

NIKOLA - autorski uradak - syntBeatboxBass

ODIUM - vrti ploče tvrdog drum'n'bass-a

I još: Nikolina svekolika elektronika

Plazmatick je trenutačno najplodniji elektronički hrvatski autor, a još je potpuno underground. Aktivno podržava (i potpiruje): GPL/copyleft principe koji dopuštaju slobodno korištenje njegovih sampleova i muzike. Isprekidani breakbeat/drum'n'bass uz neke atmosferske dijelove prate bas, saksofon i didgereedoo Suburban orchestre. Obavezan dio nastupa vektorske su animacije VJ-ice Eirenah. Plazmatick će promovirati svoj osmi album.

23. veljače/nedjelja/ 19:30/nema kuna

Večer smrz poezije

Ako vas zanima kako zvuči poezija nastala u uvjetima ispod nule, te kakove sve ideje padaju na pamet ljudima koji su kreativni u tim uvjetima, dođite i vidite te budite dio atmosfere polarnog kruga.

26. veljače/srijeda/ 0 kuna

Nu-metal/new breed slušaona

Da li se sjećaš trendkill time-a? **BALKANIBAL, ME(n)TAL MARCO, LESH**

27. veljače/četvrtak/21.00/10 kuna

Psychobilly slušaona

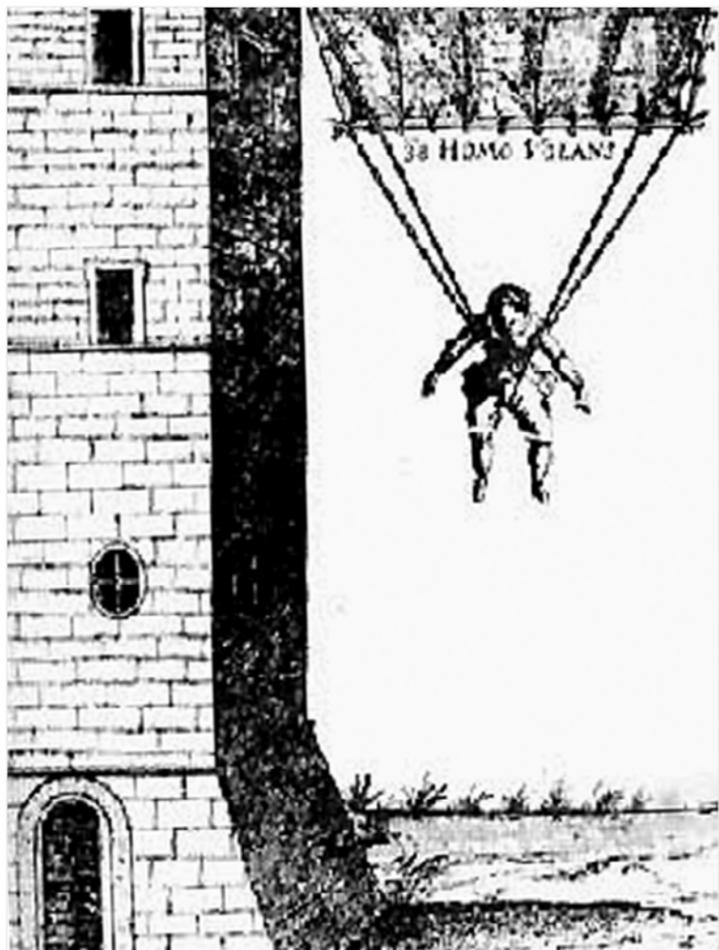
Muzika nastala krajem 70-ih i početkom 80-ih prošlog stoljeća na londonskoj sceni. Fuzija je starog Rock'a`Billya i Punka. Pokrenuta od grupe "The Meteors", dobiva ime PSYCHOBILLY, što se od tada naovamo razvilo u svojevrstu subkulturu. Što je od toga na zg. sceni ostalo, dođite, provjerite i uvjerite se! Pjesme meće: NEVEN i poneki gost

28. veljače/petak/22.00/25 kuna

Psy trance experience

"Tribalizer" **ZVUK AHIMSE** (psy resident legendarnog ljubljanskog kluba K4)

DARJAN (prvi nastup nove nade zagrebačke psy trance scene)+live act **PARRKET** (izvode svoj mračni duboki groove). Očekujte sirovu i beskompromisnu psihodeliju!!

info

Kako podučavati o dobru?

Bosiljko Domazet

Priručnik *Zdrava zajednica*, kroz promišljen i stručno utemeljen pregled radionica i igara, prinos je razvijanju osjećaja samopoštovanja i poštivanja drugih, razvijanju snošljivosti prema različitim ljudima te pozitivnom odnosu prema okolišu

Na razini jednostavnog razumijevanja sintagme *održivi razvitak* obično se kaže da to znači živjeti unutar prihvatnog kapaciteta okoliša. Na taj se način i tradicionalni sustav odgoja i obrazovanja može zadovoljiti prihvatljivom definicijom i prenositi je dalje generacijama. Sve, kao i uvijek, postane komplicirano kada se zapitamo kako. Prijenos te vještine mlađim generacijama, u posljednjih nekoliko godina, u nas se razvijao posve u suglasju s trendovima u svijetu. Učinjen je odmak od pukog prenošenja definicija, prije svega promjenama metoda rada s mladima i razvitkom neformalnih oblika odgoja i obrazovanja, tzv. radionica.

Višestruka i primjenjiva znanja

Ubrzavanje promjena i razvoj novih tehnologija pomogao je mladima da izmaknu nadzoru ponavljanja stare paradigme, s njome neće stići do nove sinteze. Istodobno, u tome su skrivene brojne opasnosti, jer kako pronaći pravu mjeru korištenja okoliša i njegova čuvanja i zaštite. Naoko jednostavan odgovor jest u razvijanju sustava odgojnih vrednota, jer dobro kao vrednota legitimna je kategorija odgoja i obrazovanja, ali ostaje pitanje kako vrednote prenositi, podučavati o njima. Težinu toga pitanja dobrim dijelom odgovorima olakšava priručnik *Zdrava zajednica*, čiji su autori Bajro Bajrić, Jagoda Bončina, Ksenija Rissi i Gordana Vešligaj. Riječ je o promišljenom katalogu praktičnih primjera i sadržaja rada s djecom kroz radionice. Temelj je to ovog nevelikog priručnika, iako nije ispušten, za potrebe voditelja radionica i teorijski uvod. Pregled igara i radionica, složen po načelima struke, jednako prirodoslovne kao i pedagoške, poticajno je vrelo za nastavnike i odgajatelje. Međutim, važan je to materijal i za organizacije trećeg sektora, nevladine organizacije, udruge civilnog društva, koje promišljaju o okolišu ili u svojem djelovanju naglašavaju ekološko, a možda im nedostaje odgojno-obrazovnog

sadržaja. Na kraju, treba istaknuti da je riječ o radionicama i sadržaju provjerenom u radu s mladima kroz rad udruge *Romi za Rome Hrvatske*, pa je i to pripomoglo razvijanju svijesti o potrebi dobrovoljnog angažmana za opće dobro.

Priručnik *Zdrava zajednica* i poticaji koje donosi, kroz uistinu promišljen i stručno utemeljen pregled radionica i igara, prinos je razvijanju osjećaja samopoštovanja i poštivanja drugih, razvijanju snošljivosti prema različitim ljudima i njihovima idejama, a tako i pozitivnom odnosu prema okolišu koji treba biti na korist čovjeku, ali i sačuvan za budućnost. Baš kao što kažu autori priručnika: «...zaštitom i očuvanjem okoliša čuvamo i svoje zdravlje, jer ono što je dobro za prirodu obično je dobro i za čovjeka». Tu jednostavnu, a snažnu poruku, uspješno su ugradili u svaku od radionica iskustvenog učenja za djecu u dobi od 10 do 14 godina, koje im pružaju životna, korisna i primjenjiva znanja.

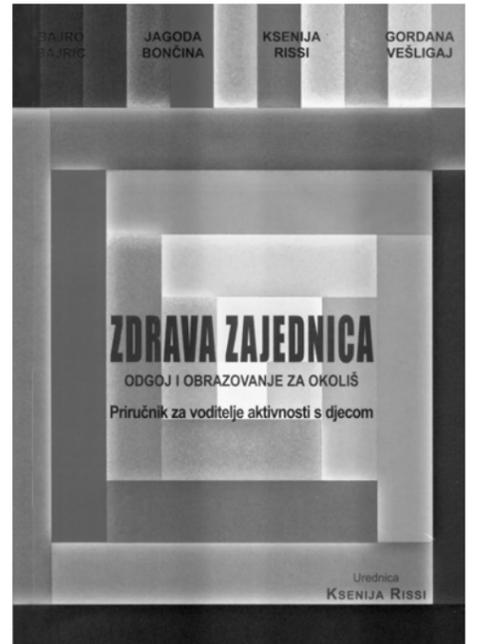
Zašto Romi?

Na kraju, ali ne najmanje važno, valja pokušati odgovoriti i na neizbježno pitanje razloga što praksa i djelovanje udruge *Romi za Rome* proizvodi takav priručnik. Možda samo naizgled nelogično, ali upravo je način života te manjinske zajednice i područja na kojima žive pravo mjesto njegove primjene. Prostor i područja u kojima Romi žive, ne samo što oslikavaju njihovu društvenu marginalnost, nego su i krajnji, ponegdje drastični primjeri neobzirnog odnosa čovjeka prema okolišu. Rubna naselja, industrijske zone, napuštene kuće, mjesta su na kojima se svakodnevno propituje opstanak jedne ljudske zajednice, koja posjeduje svoje tradicije i običaje. Međutim, kod Roma je teret tradicije i običaja poseban problem kada govorimo o obrazovanju. Romi iz svoje točke gledanja ne vide u pohađanju škole osobitu korist. Brojna će istraživanja potvrditi tezu kako oni školu doživljavaju kao nametnutu od društva koje im zauzvrat ništa ne daje. Oni zapravo očekuju onu korist koju današnja osnovna škola ne daje – zanimanje, *biti nešto* kada izađeš iz škole.

Uz rečeni teret tradicije i običaja, postoje u današnjem vremenu dva temeljna nesporazuma između većinskih naroda i Roma. Jedan je u općem stereotipu kako izdvojeni i marginalizirani Romi žive tako jer *to vole*; tako je uostalom oduvijek, jer oni nemaju naviku stalnog bivanja. Drugi je nesporazum u uvjerenju samih Roma kako im je izdvojena sudbina naprosto dana i neizmjenjiva, a sporadični primjeri *uklapanja u društvo* samo su drugi naziv za asimilaciju. U oba je nesporazuma temeljni uzrok – nedostatna svijest o identitetu. Ona se, kod većinskih naroda, ogleda u uvjerenju kako Romi baš vole što su takvi i tu se nikakvim politikama društvene integracije ne da promijeniti. Iz toga, kao društveni obrazac, slijedi *proizvodnja sućuti*, te su Romi najčešće glavni *abonenti*

Zdrava zajednica: odgoj i obrazovanje za okoliš; autori Bajro Bajrić, Jagoda Bončina, Ksenija Rissi i Gordana Vešligaj; udruga Romi za Rome Hrvatske, Zagreb, 2003.

socijalnih službi, a katkad i represivnog sustava, jer su zbog načina života često na rubu kriminala. Kod Roma je nepostojanje svijesti o identitetu primjerenija značenju te riječi, jer su tragovi tradicije i autentičnosti kulture svedeni na usmene predaje i k tome podložni utjecaju društvenih i kulturnih obrazaca sredina u kojima borave. Ovaj pokušaj ogleda o životu jedne zajednice neka posluži umjesto zaključka, jer je već primjena sadržaja priručnika *Zdrava zajednica* pokazala vrijednost njegova uknjiženja, na korist svima. ☑

NATJEČAJ ZA 3. HRVATSKI TRIJENALE GRAFIKE

Kabinet grafike Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti od 27. svibnja do 5. srpnja priredit će Treći hrvatski trijenale grafike na temu Energija. Organizator trijenala, Kabinet grafike, poziva likovne stvaraoce da se odazovu na tu nacionalnu priredbu i prijave svoje grafičke radove kao definirana umjetnička djela. Zaprimalju se djela nastala u zadnje tri godine svih umjetničkih grafičkih tehnika i računalna grafika, ali se ne zaprimaju monotipije.

Formati ne mogu biti manji od 50x70 centimetara i ne veći od četiri četvorna metra. Pravo na prijavu imaju pojedinci, skupine i studenti četvrte godine studija grafike Akademije likovnih umjetnosti. Radove treba predati najkasnije do 10. ožujka, a uz njih i popunjenu dokumentaciju za koju se tiskanice mogu dobiti u HDLU u Dubrovniku, Osijeku, Puli, Rijeci, Splitu, Zadru i Zagrebu te Akademiji likovnih umjetnosti i Kabinetu grafike.

Hrvatski institut za pokret i ples (HIPP)

objavljuje natječaj za projekt *Galerija pokreta* povodom obilježavanja međunarodnog festivala XX Tjedan suvremenog plesa.

Natječaj je otvoren zainteresiranim profesionalnim umjetnicima suvremenog plesnog izričaja, a posebno bi nas radovalo da se javi oni autori koji su prijašnjih godina surađivali sa: Festivalom, u projektima MAPAZ-a i MAPA-e, na Recontres Platformi u Hrvatskoj i drugim projektima HIPP-a.

Projektom *Galerija pokreta* organizator poziva koreografe da svoje autorske radove pripreme za prostore Gliptoteke HAZU; promišljajući koncept prostora, artikulirajući odnos ambijenta i forme, osvrćući se na povijesni kontekst razvoja suvremenog plesa. Namjera je organizatora da ovim projektom promovira suvremeni plesni izričaj domaćoj publici i stranim selektorima, gostima Festivala.

Predloženi radovi trebaju animirati prostore Gliptoteke HAZU (na raspolaganju su i dvorišni prostori unutar zidina Gliptoteke HAZU). Moguće je ples/pokret tretirati kao plastičnu umjetnost. Realizacija pojedinih dijelova projekta kao i pristup izvedbi rukovodi se principima rada predstavama na lokacijama, tzv. «site specific theatre».

Projekt će biti premijerno prikazan od 04. do 08. lipnja 2003. u prostorima Gliptoteke HAZU u Medvedgradskoj ulici.

Predviđeno vrijeme proba je od 30. svibnja do 03. lipnja, sa mogućnošću do dvije izvedbe dnevno (poslijepodnevni i večernji termin).

UVJETI:
trajanje predloženih koreografija/ instalacija do 10 minuta
broj izvođača od 1 do 3
odabir glazbe (nije uvjet!) ograničen je na hrvatske skladatelje

- prostor predviđen za izvođenje mora biti unutar zidina Gliptoteke HAZU
HIPP će snositi opće produkcijske troškove projekta, kao što su; prostor, pomoć u instalaciji uz ograničenu tehničku potporu, troškovi marketinga i promidžbe, te osiguranje.

Produkcijski troškovi pojedinog projekta, uključujući autorske i izvođačke honorare, ograničeni su do iznosa od 15 000 Kn, a prednost u odabiru imati će oni projekti koji imaju osiguranu dodatnu potporu (ukoliko je neophodna).

Odabrati će se do 10 autorskih cjelina, a odabir će obaviti selektori koje će odrediti HIPP. Njihova imena biti će obznanjena po obavljenom natječaju.

Prijava projekta treba sadržavati:
kratak opis projekta
tehnički zahtjevi neophodni za izvođenje
naznaka poželjnog prostora unutar zidina Gliptoteke HAZU
detaljno razrađen troškovnik projekta sa naznačenom mogućom dodatnom potporom
(navesti iznos i izvor dodatne potpore)

biografija autora i izvođača
video zapis projekta u nastajanju (ukoliko postoji)

Molimo zainteresirane autore da svoje prijedloge upute najkasnije do 01. ožujka 2003. na adresu:

Hrvatski institut za pokret i ples (sa naznakom «Galerija pokreta»)
Biankinijeva 5
10 000 Zagreb
Prijave prihvaćamo i elektronskom poštom i to na:
HIPP-TSP@softhome.net
Dodatne informacije možete dobiti ponedjeljkom, srijedom i petkom od 12h do 15h na telefonima: 01/4641154 ili 01/4621967.

Hrvatski institut za pokret i ples

foto: Bosiljko Domazet

Razgovori o različitosti

Serijska rasprava o kulturnoj raznolikosti u organizaciji Francuskog instituta u Zagrebu i Instituta za međunarodne odnose Zagreb/Culturelink

Ciklus predavanja ima namjeru potaknuti hrvatsku javnost, u prvom redu umjetnike i kulturne djelatnike, na raspravu o pitanjima kulturne i medijske raznolikosti, o budućnosti kulturnih politika i mogućim rješenjima, kako bi se zaustavili ili barem usporili negativni trendovi na koje upozoravaju najnovija istraživanja.

Umjetnici širom svijeta gube prostor za svoje djelovanje u sredinama koje su zasićene uvoznim, izrazito komercijalnim sadržajima i programima. Proizvodi "industrije zabave" koje distribuira mali broj multinacionalnih kompanija dominiraju tržištem. Međunarodne organizacije poput Svjetske trgovinske organizacije (WTO) mogu dodatno pogoršati stanje, postupno ograničavajući prava država da tradicionalnim instrumentima kulturne politike pomažu i potiču umjetničku produkciju i rad kulturnih institucija. U isto vrijeme stvara se na globalnoj razini pokret koji po mnogo čemu nalikuje pokretu za očuvanje okoliša. Ministri kulture, umjetnici, nevladine organizacije, strukovne umjetničke organizacije i znanstvenici osnivaju mreže i promiču novi oblik međunarodne solidarnosti kako bi zajednički pokušali pronaći odgovor, odnosno zaustaviti negativne trendove i omogućiti drukčiji tip razmjene koji će osigurati promicanje kulturne raznolikosti kako unutar pojedinih zemalja tako i između njih. U sklopu ovog ciklusa održat će se četiri rasprave koje će biti potaknute predavanjima hrvatskih i inozemnih stručnjaka.

Prvo predavanje, održano 22. siječnja, bilo je posvećeno osnovnim pojmovima neophodnim za razumijevanje odnosa kulture i trgovine te položaja kulturnih politika u tom kontekstu. Predstavljene su najvažnije svjetske mreže koje okupljaju

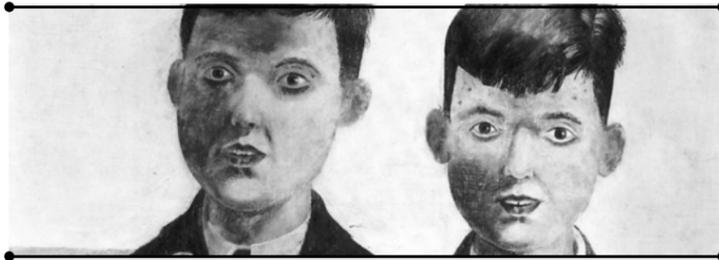
pojedince i organizacije zainteresirane za promociju kulturne i medijske raznolikosti. Predavači su bili Nina Obuljen iz Instituta za međunarodne odnose i članica Izvršnog Odbora INCĐ (Međunarodna mreža za kulturnu raznolikost) te Ivica Šimić, član Izvršnog odbora ASSITEJ (Međunarodna udruga kazališta za djecu i mlade).

Drugo predavanje bit će posvećeno medijskoj raznolikosti s posebnim naglaskom na položaj kulturnih industrija. Govorit će se o medijskim konglomeratima, monopolu u području distribucije i dilemi imaju li države pravo ograničiti pristup stranih ulagača kulturnim industrijama. Koje mjere i instrumenti se primjenjuju kako bi se poticao razvoj kulturnih industrija?

Na trećem predavanju raspravljat će se o ulozi i programima Europske unije za promicanje kulturne i medijske raznolikosti. Ima li Europska unija kulturnu politiku, odnosno treba li kulturnu politiku koja će na odgovarajući način odgovoriti ovim izazovima? Što je to "izuzeće kulture" (exception culturelle)? Postoji li konsenzus unutar Europske unije i kakav je položaj zemalja kandidata? Ima li za hrvatsku kulturu i hrvatske kulturne proizvode mjesta na "europskom kulturnom tržištu"?

Posljednja u nizu rasprava bit će u cijelosti posvećena inicijativi za donošenje konvencije o kulturnoj raznolikosti. Bit će predstavljeno nekoliko nacrtova ove konvencije. Raspravljat će se o potrebi donošenja novog međunarodnog instrumenta, o ulozi Unesca, WTO-a i ostalih međunarodnih organizacija u ovom procesu.

Osim hrvatskih znanstvenika, kulturnih djelatnika i umjetnika, u raspravama će sudjelovati i strani eksperti: Catherine Lalumiere, bivša glavna tajnica Vijeća Europe i zastupnica u Europskom parlamentu; Yvon Thiec, glavni tajnik Eurocinema i Garry Neil, koordinator Međunarodne mreže za kulturnu raznolikost. ▣

Program: 26. veljače

Medijska i kulturna raznolikost: položaj i budućnost kulturnih industrija. Što su to medijski konglomerati? Uspostavlja li se monopol u području distribucije? Imaju li države pravo ograničavati ulazak stranih ulagača u pojedine kulturne industrije? Gube li umjetnici prostor za djelovanje na tržištima preplavljenim stranim kulturnim proizvodima? Znamo li što se događa u Hrvatskoj i u kojoj je mjeri Hrvatska uključena u svjetsku razmjenu?

Zrinjka Peruško Čulek,
IMO, članica ekspertne grupe Vijeća Europe za medijsku raznolikost
Yvon Thiec,
glavni tajnik Eurocinema

19. ožujka

Uloga Europske unije u promicanju kulturne i medijske raznolikosti. Ima li Europska unija kulturnu politiku, odnosno treba li Europska unija kulturnu politiku koja će na odgovarajući način odgovoriti ovim izazovima? Što je to "izuzeće kulture" (exception culturelle)? Postoji li konsenzus unutar Europske unije i kakav je položaj zemalja kandidata? Ima li za hrvatsku kulturu i hrvatske kulturne proizvode mjesta na "europskom kulturnom tržištu"?

Catherine Lalumiere,
zastupnica u Europskom parlamentu i bivša glavna tajnica Vijeća Europe
Claude Veron,
direktor Francuskog Instituta u Zagrebu
Nada Svob-Đokić,
pomoćnica ministra znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

28. svibnja

Trebamo li donositi konvenciju o kulturnoj raznolikosti? Mogu li se odgovori na pitanja izazova očuvanja i promocije kulturne raznolikosti naći unutar nacionalnih kulturnih politika ili trebamo novi međunarodni instrument? Koja je uloga Unesca, WTO-a i ostalih međuvladinih organizacija u ovom procesu?

Garry Neil,
koordinator Međunarodne mreže za kulturnu raznolikost, Kanada.

Imena hrvatskih sudionika će se potvrditi naknadno.

foto: Jonke Sham

Francuski institut u Zagrebu od jeseni ima novog direktora. Njegovo ime je Claude Veron, po vokaciji je profesor tjelesnog odgoja, a po zanimanju je – do početka ovog mandata – bio koordinator nekoliko umjetničkih te kulturno-političkih projekata u Francuskoj. Iz obiteljskih razloga – zbog činjenice da mu je supruga voditelj belgijske kulturne produkcijske kuće Victoria – posljednjih godina je živio u Belgiji, ali i iz istih razloga je dobar poznavatelj konteksta suvremene kazališne i plesne scene u Hrvatskoj. Stoga je suradnja s Eurokazom, Tjednom suvremenog plesa i nekim izvaninstitucionalnim umjetnicima sasvim logična i izvjesna. Ona će sasvim sigurno u javnosti biti i vrlo vidljiva, pa se njome ovom prigodom nismo ni bavili. Težište smo, naime, stavili na kulturnu politiku, temu koju – s obzirom na širi društveni kontekst – Veron smatra prioritarnom. Ipak, počeli smo s općom strategijom Francuskog instituta.

– Ideja je razviti stvari vezane uz razmjenu i suradnju. Hrvatska ima institucije dovoljno velike da bi organizirale što žele, a mi smo samo pomoć. Profesionalcima u Hrvatskoj pokušavamo biti centar za informacije i podatke o profesionalnom pejzažu u Francuskoj. Francuskim umjetnicima ili strukturama pokušavamo biti link s, primjerice, vašim festivalima. I obratno, naravno. Nemamo sredstva za izravna ulaganja, ali zato posređujemo. Zatim, jučer sam pet sati pričao s jednim vašim glumcem kojeg je zanimalo kako je status glumca reguliran u Francuskoj, a tom prigodom sam pozvan i na jedan sastanak u vezi sa zakonom o kazalištu. Sve u svemu, tu smo s idejom da pomognemo ljudima kako bi razumjeli što se događa u Francuskoj.

Od tzv. velikih projekata, nastojat će uspješno posredovati u organizaciji izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti 2004. na kojoj bi bio prikazan dio kolekcije Beaubourga i riješiti slučaj Francuskog paviljona – vidjeti u kojoj mjeri ga možemo rehabilitirati ili ne, koliko to košta, pokušati u vezi s tim povezati Sveučilište, Grad, Ministarstvo kulture, uvesti možda Evropsku uniju u projekt, pronaći neke privatne partnere.

Logika akcije

British Council i Goethe Institut, primjerice, dolaze ovdje s već definiranim i pripremljenim programima koji ostavljaju malo mjesta za intervencije.

Galerija Klovićevi dvori

Predavanje uz izložbu

Antun Motika

Motika u europskom kontekstu

Darko Glavan

Četvrtak, 13. veljače 2003., 19 sati

Izložba je otvorena do 16. veljače 2003.

razgovor

Claude V é r o n

Kultura nije sapun

Francuski programi su u tom smislu otvoreniji i fleksibilniji. Kako komentirate tu razliku u vanjskoj kulturnoj politici?

– Za razliku od naših njemačkih i engleskih kolega koji više rade na edukaciji, socijalnim pitanjima, Francuska je u logici kulturne akcije. I mi surađujemo sa sveučilištima i administracijom, ali manje se bavimo intervencijama u civilno društvo.

Inače, pitanje vanjske kulturne politike je u Francuskoj stvar velike debate. Još ima onih koji, slaveći tzv. francuski krug u svojoj njegovoj blistavosti, misle da naša kulturna akcija treba biti preetablirana, s gotovim programom itd., ali AFAA (Association française d'action artistique) srećom više ne slijedi tu logiku. Ponavljam, želimo slušati ljude, informirati ih, nadopunjavati i pratiti u njihovim projektima.

Pretpostavljam da, s obzirom na pravila EU-a, raspoložete s manje novca za kulturnu suradnju...

– Između ostalih rigoroznih mjera, EU nalaže i limitiranje javnih troškova, što automatski obavezuje sve zemlje na rezanje budžeta na sve strane, da bi inflacija bila što manja. Manji strateški i politički interes za pomoć vezan je, naravno, i uz pad komunizma, ali presudna je u tom smislu činjenica da je – zahvaljujući tehnologiji – cirkulacija ljudi i informacija danas na neusporedivo višoj razini. Francuska biblioteka je ovdje nekad imala mnogo veći smisao nego danas. Ili, možemo dovesti u ZKM predstavu za 250 ljudi i to će biti jako dobro za one koji će to vidjeti, ali današnja logika stvari preferira razmjenu – pozivati, primjerice, francuskog koreografa da radi na nekom domaćem projektu.

Vanjska kulturna politika Francuske i EU-a službeno se temelji na obrani koncepta kulturne raznolikosti. Što bi to značilo?

– Da, riječ je o konceptu koji je skliznuo od kulturne posebnosti u kulturnu raznolikost. Oba koncepta su politička, u smislu "borbena". Prvo se, dakle, trebalo izboriti za koncept posebnosti, tj. reći da se djela duha ne mogu tretirati isto kao camembert ili nafta. O neoliberalizmu, mondijalizaciji i rastućoj neravnoteži rečeno je mnogo toga, no takvo činjenično stanje je neprihvatljivo za kulturne industrije koje su bez ljudske kreacije i duha prazne. Iako, knjigu, CD i film također možete napraviti na marketinški način. Dakle, iz tog prvog,

vrlo obrambenog, zaštitnog koncepta, prešli smo u ovaj vezan uz raznolikost. U doba neprestanih migracija, miješanja kultura itd., primarni princip akcije treba biti da nema čvrste vrijednosne skale u kulturnoj produkciji i da u prvi plan izbija pitanje regulacije tržišta tih proizvoda. Ne trebaju nam kvote, nego eksplicitna pravila koja se odnose na činjenicu da je svaki skup ljudske produkcije vezane uz kreaciju važan za ostatak čovječanstva. Instancije regulacije danas su smisao političkog djelovanja i raspravljanja u vezi s kulturnom raznolikosti. WTO i neke evropske zemlje danas znaju da je konfrontiranje s kulturom prvorazredno političko pitanje.

Logika zaštite

Kulturna raznolikost je u samoj biti EU-a. Kako se ona reflektira na upravljanje kulturom?

– Samo unutar prvih 15 zemalja okvirno se provode četiri modela upravljanja kulturom, tako da to nije i ne može biti kompetencija EU-a. Postoje centralizirane zemlje, federalne zemlje, one koje ja zovem "regionalne", i one koje vođenje kulturne politike daju savjetima pojedinih entiteta. Kad biste, dakle, za stol posjeli premijere, oni ne bi mogli razgovarati o kulturi jer neki uopće nemaju kompetencije nad time: belgijski premijer uopće ne može pričati o kulturi, njemački i austrijski premijeri jedva malo, španjolski premijer ne može odlučivati za Katalonce i Baske i on će se jako čuvati svake odluke na toj razini.

Postoje, dakle, različite kulturne politike s različitim načinima funkcioniranja. Kulturna politika znači određeni broj ciljeva, osovina, političke volje... recimo: podrška umjetnicima, pristupačnost kulture, razvijanje kulturnih institucija itd. Bez politike koja uokviruje određeni broj osovina koje efikasno mijenjaju situaciju, teško je kasnije braniti i raznolikost, jer nam onda ništa ne dopušta da tražimo za sebe pravo na specifičnost, na svoj način upravljanja. Kulturna politika je zauzimanje pozicija koje dopušta da se napravi neka vrsta brane, prepreke, slobodnoj konkurenciji te komercijalizaciji djela i mišljenja.

U suradnji s Institutom za međunarodne odnose i Culturelinkom, u siječnju ste pokrenuli seriju mjesečnih rasprava na temu kulturne raznolikosti. Neposredni povod tome su dva skupa koja će se održati u Opatiji

Agata Juniku

Direktor Francuskog instituta o kulturnim politikama, prioritetima, kulturi na tržištu...

Želimo slušati ljude, informirati ih, dopunjavati i pratiti u njihovim projektima

u listopadu ove godine – sastanak Međunarodne mreže NGO-a za kulturnu raznolikost i sastanak ministara kulture na temu kulturnih politika. Koji je cilj tih rasprava?

– Ideja je bila da kroz četiri didaktičke, rekao bih prope-deutičke seanse, senzibiliziramo hrvatske profesionalce, političare i obične građane za evropski kulturno-politički kontekst. Nina Obuljen iz IMO-a i članica Izvršnog odbora Međunarodne mreže za kulturnu raznolikost (INCD) prvo je redefinirala organe kao što su WTO, GATT, Unesco, precizirala njihove funkcije, objasnila međunarodnu mrežu za kulturne politike, mreže kulturnih raznolikosti, nevladinih organizacija... Druga rasprava, koju će voditi Yvon Thiec – glavni tajnik Eurocinemae – bit će se ekonomskim ulozima, dakle kulturnim industrijama (knjige, CD-i, kino, multimedija...). Esencijalno je, naime, za kulturnu politiku da se prizna pravo svakoj zemlji (regiji, departmanu, kolektivitetu...) da javni novac može intervenirati u eventualnom financiranju kulture, a možda čak i kulturne industrije. Jer, ako nema javnog novca, onda smo u posve tržišnoj logici, tj. dekliniramo najgoroj mogućoj stvari. Naravno, teško je to samo tako reći – uvijek se mogu naći protuprimjeri ljudi koji su napravili predivne stvari bez ikakve javne pomoći, vezani samo uz tržište. Treća naša tema je EU. Poziciju Unije u vezi s kulturnim politikama pokušat će locirati vjerojatno Catherine Lalumiere, vicepredsjednica Evropskog parlamenta i bivši generalni sekretar Vijeća Evrope i žena koja je napravila neke presudne stvari za kulturnu politiku u Francuskoj. Seriju rasprava zaključit će Kanadanin Garry Neil, koordinator Međunarodne mreže za kulturnu raznolikost, koji će postaviti neka pitanja vezana uz konferencije zakazane za listopad. Inače, predložiti ću kolegama iz ostalih inozemnih instituta da rasprave nastavimo, možda iz nekog drugog ugla, u sklopu nekog drugog projekta.

Logika duha

Očito je da edukaciju u tom smjeru smatrate ključnom. Kako komentirate kulturnu politiku u Hrvatskoj, tj. postoji li ona uopće?

– Osjećam da postoje napori da se stvari srede, ali isto tako i da niste prežalili socijalistički sistem kojem je korespondirala jedna forma kulturne politike, ali u nekom drugom kontekstu.

U strukturama se nisu dogodile dovoljno jake promjene. Ne mislim da je američki model što su ga logikom tabule rase preuzeli Česi dobra solucija, ali stvar je u tome treba naći model koji je najprihvatljiviji za stanje u Hrvatskoj. Moram priznati da su mi se pitanja koja mi jučer postavljao onaj glumac činila pomalo nadrealnima. Tko je vlasnik kazališta kod nas, primjerice, nije pitanje. Nije važno tko je vlasnik zidova, nego tko stavlja novac na stol. Mi nemamo ni zakona o kazalištu u smislu u kojem vi to razumijete. Zakon je teško mijenjati jer je za njega u parlamentu potrebna politička većina, koja opet nije uvijek ista. Organiziranjem kazališnog pejzaža se stoga bavi kulturna politika. Postoje velike političke osovine koje se mijenjaju od vlade do vlade, ali ostalo se rješava dekretima koje donosi određeni broj institucija. Besmisleno je za svaku promjenu pitati parlament. Ili, primjerice, situacija s glumcima koji su stalno vezani za ista kazališta... to sigurno ne omogućava dobru umjetničku dinamiku. Socijalistički sistem rado je izjednačavao intelektualnog i fizičkog radnika podvrgavajući ga istoj logici: formacija – vrednovanje – status – zaposlenje. To je krenulo iz dobre namjere, po maksimi "plesać doživotno, rudar doživotno". Ali stvar je u korijenu krivo postavljena – položaj plesača je stvar autoproklamacije i ljudi koji se s tom proklamacijom slažu. Naravno, treba izmisliti sisteme socijalne zaštite umjetnika, ali proizvodi duha nisu isto što i sapun. ▣

Mladen Stilinović

Petnaest minuta slave za Balkan

Povod ovom razgovoru je poziv Igora Zabela, jednog od kustosa sljedećeg Venecijanskog bijenala, da na njemu u prostoru Arsenala izložiš englesku verziju rada Rječnik (bol). Tim je povodom posljednjih tjedana objavljeno više razgovora s tobom. Što misliš o tom zanimanju medija?

– Meni je to sasvim u redu, samo što nemam preveliku koncentraciju za to, osobito zato što novinari najčešće nemaju prava pitanja, mijenjaju odgovore, interpretiraju...

Kako tumačiš činjenicu da već godinama radiš i izlažeš na međunarodnim izložbama, no mediji ipak interes pokazuju tek nakon poziva za sudjelovanje na Venecijanskom bijenalu. Velika se važnost pridaje činjenici da je to prvi poziv upućen nekom hrvatskom umjetniku da sudjeluje na središnjoj izložbi, izvan nacionalnih paviljona.

– Sve to tumačim *warholovski*, mislim da je on tu pogodilo. Za svakog slave ima 15 minuta i to je to. Pogledajte Knifera, godinama ga nema u medijima i onda dođe Venecijanski bijenale, naprave i film o njemu, premda film nije bio vezan za to, ali sve se to nađe u istom vremenu. Traje 15 minuta, i što poslije? Knifer je i dalje u Parizu, izložbe u Hrvatskoj nema, nikada nije izlagao u Splitu. Ma o čemu pričamo?

Normalno, u percepciji javnosti Venecijanski bijenale je najvažniji zato jer je blizu, pa su ljudi za njega ipak čuli. Dio publiciteta posljedica je i toga što sam poziv dobio od stranog kustosa. Ipak, mislim da većina novinara uopće ne razumije o čemu je tu riječ.

Na Zapadu nema drame

Je li priprema rada za Venecijanski bijenale najveći projekt na kojem trenutačno radiš?

– Da, moram ga dovršiti, dogovoriti sve detalje, napraviti katalog itd. Pozvao me i Harald Szeemann na izložbu *Krv i med*, o umjetnosti s Balkana, tražio je rad *Artist who cannot speak English is no artist*, a drugi je *Bol (madraci)*.

Što misliš o brojnim balkanskim izložbama u posljednje vrijeme, na primjer, o izložbi In Search of Balkania u Neue Galerie u Grazu?

– Ta mi se izložba sviđa jer je govorila o Balkanu, nije halucinirala, nije bila "balkanska" izložba bez Balkana, niti je bilo previše Balkana, neka mjera je postojala. Predstavljena je sva ta tuga i jad, predstavljene su

diktature, siromaštvo, razne teme... Prema nekom mom osjećaju, razlika između umjetnosti Balkana i umjetnosti Zapada jest što "balkanska" više barata emocionalnim situacijama. Na Zapadu je sve to malo ležernije i nema drame, a ovdje je ima. I izložba u Grazu je upravo to pokazala. Zato su mnogi umjetnici nezadovoljni i bune se, ali nemamo se što buniti protiv povijesti.

Misliš da su kritike upućene tome da je izložba pokazala samo da smo jadni i bijedni?

– A zar nismo? Ali nitko tu nije išao s tom namjerom, nije bilo nikakve zločestoće. Roger Conover, koji je zajedno s Edom Čufer i Peterom Weiblom radio izložbu, zaljubljenik je u Balkan.

Ipak, zašto trenutačno ima ili se priprema toliko izložbi o Balkanu?

– Eto, to se jednostavno dogodi, 15 minuta slave za Balkan. Osamdesetih su nam Rusi izlazili na nos, jedno vrijeme se malo vrtjela Istočna Evropa, pa Kina... Eto, sada je to Balkan. Ovdje se umjetnici s pravom bune zbog stava Zapada. Premda mladi kustosi danas dobro znaju da ovdje ima najrazličitije umjetnosti. Ima i druge umjetnosti, ohladene, tehničke, ali takve umjetnosti i na Zapadu ima dovoljno i zato se mnogo teže ubaciti u taj sistem.

Osjećaš li se ti dijelom tog zapadnog sustava?

– Čovjek mora biti svjestan svog mjesta. Upoznao sam mnogo ljudi, mnogo ih je ovuda prošlo. Odmah vidiš što se pojedinim kustosima sviđa, što razumiju, što im je referenca. I naravno, dio njih cijeni tvoj rad, ali ima i drugih koji nisu zainteresirani. Ali tako je u svakom području. Dakle, po jednim jesi u nekom sustavu na Zapadu, a po drugima nisi uopće. Ali to je normalno. Teško je, kako kažu Irwini, promijeniti mapu Zapada u deset godina.

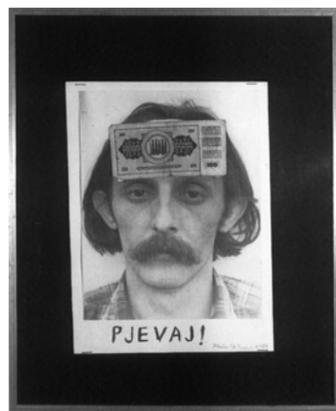
Mene, pak, zanima hoće li se što u području umjetnosti promijeniti u zemljama koje će sad ući u Europsku uniju. Ima još nešto što se na Istoku ne shvaća: na Zapadu su veliki promotori umjetnosti galerije i kolekcionari, a manje muzeji i država. A u nas nema galerija i kolekcionara. Možemo se protiv toga buniti, raditi na alternativama, ali to je tako.

Nesretne osamdesete

Čini li ti se da su se posljednjih godina ipak počeli javljati

**Ana Dević,
Nataša Ilić,
Sabina Sabolović**

Osamdesetih su nam Rusi izlazili na nos, jedno vrijeme se malo vrtjela Istočna Evropa, pa Kina... Eto, sada je to Balkan. Ovdje se umjetnici s pravom bune zbog stava Zapada. Premda mladi kustosi danas dobro znaju da ovdje ima najrazličitije umjetnosti. Ima i druge umjetnosti, ohladene, tehničke, ali takve umjetnosti i na Zapadu ima dovoljno i zato se mnogo teže ubaciti u taj sistem

Razlika između umjetnosti Balkana i umjetnosti Zapada jest što "balkanska" više barata emocionalnim situacijama. Na Zapadu je sve to malo ležernije i nema drame

i neki drugi kolekcionari, koji imaju više senzibiliteta za manje tradicionalnu umjetnost?

– Da, neki početak postoji. **Tvoj je rad nakon izložbe After the Wall otkupio Moderna Museet u Stockholmu. U kojim su još zbirnkama tvoji radovi?**

– U Australiji, u Museum of Contemporary Art u Sydneyu, u Art Gallery of New South Wales u Sydneyu, to je najznačajniji njihov muzej koji organizira Bijenale, zatim u Neue Galerie u Grazu, neki radovi su u Muzeju 20. st. u Beču... Centre Georges Pompidou ima moje *artist's books* kao i MOMA u New Yorku i Victoria & Albert Museum u Londonu. Zatim u muzejima u Zagrebu, Rijeci, Beogradu, Ljubljani...

Svi su ti radovi dospjeli u zbirke u posljednjih 15 godina, zar ne?

– Da, osim zagrebačkog muzeja.

Čini se da se konceptualna umjetnost sedamdesetih ipak ne kako afirmirala devedesetih. Ta je scena postala zanimljivija za medije, komentar nije više samo "to rade neki ludaci..."

– Osamdesete su za ovu scenu bile nesretne, tada je vladala "nova slika". A što se tiče neke sustavne promocije, nikada naše galerije nisu sustavno promovirale neki pravac. Imali smo iste godine u Galeriji suvremene i izložbu Grupe šestorice i Otona Glihu. I to je legitimno, ne može se očekivati od tih institucija da promoviraju samo mlade ljude.

Kako vidiš zbivanja na mladoj sceni, čini li te se aktivnom?

– Da, mladi ljudi su "provjetrili" scenu. Samo ostaje pitanje prostora. Mi smo si sami organizirali prostor, prvo *Podroom*, pa *PM*, još prije Grupa šestorice na ulicama... Mislim da ovi mladi nemaju prostor. Meni se to i onda činilo važno, a sada znam da to jest važno. Mi smo u *PM*-u nastojali izlagati umjetnike iz drugih gradova Jugoslavije, a osobito umjetnike iz cijele Hrvatske. Nastojali smo ostvariti kontakte s ljudima iz Rijeke, Pule, Splita, Slavonskog Broda itd. Nastojali smo stvoriti neku klimu i cijelu situaciju, a mislim da toga sada nema. To pokušava Slaven Tolj u Dubrovniku, pa i moj brat Sven u Rijeci, ali tu u Zagrebu nema takva punkta. Nesreća je *PM*-a što jedno vrijeme ima izložbi, pa ih onda nema, pa se sad preuređuje, prevelike su rupe.

Što kažeš na preuređenje zgrade Hrvatskog društva liko-

vnih umjetnika i Galerije PM?

– Nisam ni ušao unutra, nikada nisam za reprezentaciju, to mi je strano. Sonja Briski-Uzelac rekla je da modernizam pedesetih sada vraćaju u tridesete. I što su time dobili? Mene ta zgrada više zanima kao povijest, nego kao arhitektura. Kao arhitekturu Meštrovic ju je zamislio kao svoj muzej – unutra velike skulpture, manje sa strane, crteži u *PM*-u. Kad pogledamo radove iz toga vremena, a Meštrovic je zgradu zamislio kao dom umjetnika, to su sve slike galerijskog formata, tu nema nijedne veće slike. Da se ne zavaravamo – zgrada je sada vraćena u to stanje, i na umjetnost primjerenu takvoj arhitekturi. Ono što ne volim u arhitekturi, to je prazan prostor, a ovdje će ga biti...

Diskursi sedamdesetih

Imaš li neki komentar na čestu tvrdnju da su danas kustosi veće zvijezde od umjetnika?

– Sve su to diskursi iz sedamdesetih godina. Jučerašnje predavanje Hou Hanrua o alternativama, to su sedamdesete. I to nije uvreda. Alternativne scene su se povezivale sedamdesetih. Naravno da se to sada obnavlja i mijenja, jer su osamdesete bile krah u tom polju, težište je bilo negdje drugdje. Sada se to obnavlja. Nije to kritika, to je činjenica. Hanru je predavanje zapravo počeo komentarom o tome da je danas važnije gdje izlažeš nego što izlažeš, a to je rad Gorana Trbuljaka iz sedamdesetih. Preuzimanje svjesno, ili nesvjesno, u neznanju... Sve je to legitimno, a potrebno je ustanoviti ovo: muzeji i institucije ne funkcioniraju, mladi ljudi, bilo kakvi ljudi, svi se moraju organizirati na svoj način, osvojiti svoj prostor, predstaviti se na drukčiji način, moraju izaći ili na ulicu, ili nešto drugo... I to je sve zdravo. Mnogo ljepše nego osamdesetih.

Čini li ti se da se ponovo govori o povratku slikarstva, da ima sve više slikarskih izložbi?

– Gdje?

Posvuda, na primjer Flash Art je nedavno u dva broja predstavljao novo slikarstvo.

– Nemojte mi samo *Flash Art* spominjati! Oni su napravili katastrofe i katastrofe! Giancarlo Politi je htio proturiti 50 generacija svojih loših talijanskih slikara, i nikada nije uspio; osim Clementea, stvarno nije uspio.

Da se razumijemo, nemam ništa protiv slikarstva, volim

Kulturna politika

C'est The New Office

Biserka Cvjetičanin

Danas se kultura i ekonomija isprepleću možda više nego ikad u prethodnim razdobljima: kulturne industrije postale su mjesta moći, glavni ekonomski pokretači i najveći izvozni proizvodi

Na putu za zračnu luku Charles de Gaulle, u pariškom *business* predgrađu, ističe se *building* s vrlo uočljivim natpisom: "C'est the new office". Mogu zamisliti reakciju francuskih akademika nad takvom mješavinom francuskog i engleskog jezika, ali ova kratka reklama poruka postiže svoj cilj – privlači pozornost i izaziva komentare, od onih da je duhovita do onih da smo svjedoci nestajanja kulturnog/jezičnog identiteta. Danas se kultura i ekonomija isprepleću možda više nego ikad u prethodnim razdobljima: kulturne industrije postale su mjesta moći, glavni ekonomski pokretači i najveći izvozni proizvodi. Ali taj protok nije ni uravnotežen ni dvosmjern. Stoga ne čudi da je, na primjer, kanadska ministrica kulture uznemirena činjenicom da nemoćno prisustvuje nestajanju dvaju jezika mjesečno.

Kultura i monopol

Kulturne industrije obuhvaćaju širok raspon djelatnosti, od knjige, filma, audiovizualne domene do zanatskih proizvoda i *designa*, i usko su vezane uz pitanje očuvanja i promicanja kulturne raznolikosti. Kao što naglašava Jorge Semprun, sva su ova kulturna dobra istodobno i roba, ali nisu ni u kojem slučaju roba kao ostale: ona zahtijevaju specifičan, poseban tretman kojim će se očuvati kulturna raznolikost. Živimo u vrijeme kada mnoge međunarodne organizacije u središte svoga rada stavljaju kulturnu raznolikost – Unesco i Vijeće Europe donijeli su svoje deklaracije o tom pitanju, ministri kulture sa svih kontinenata zalažu se za donošenje konvencije o kulturnoj raznolikosti, nevladine stručne organizacije u kulturi raspravljaju o potrebi zaštite kultura u sklopu trgovinskih pregovora koji se vode u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO).

Uskoro, točnije 31. ožujka 2003. istječe rok kada zemlje članice WTO-a trebaju predati svoje odgovore na zahtjeve onih zemalja koje u ovoj rundi pregovora traže daljnju liberalizaciju usluga. U kontekstu očuvanja kulturne raznolikosti, posebno je osjetljivo pitanje audiovizualnih usluga jer bi daljnja liberalizacija zasigurno pridonijela procesima uniformizacije kulture, odnosno njezinu podčinjavanju isključivo trgovinskoj logici. Ako se trgovina kulturnim uslugama u cijelosti liberalizira, značilo bi to da vlade više neće imati mogućnost podupirati, na primjer, audiovizualni sektor te koristiti se tradicionalnim instrumentima kulturnih politika kao što su kvote, ograničeni pristup tržištu, mreže javnih institucija ili subvencije stvaralačkih/industrijskih pothvata. Stoga bi bilo iznimno važno da se države odupru takvoj liberalizaciji trgovine kulturnim dobrima i uslugama i da se obvežu na promicanje uravnotežene međunarodne razmjene. Jer sasvim je jasno da bi bilo opasno zatvarati tržišta i okretati se isključivo

protekcioniškim mjerama, a da se u isto vrijeme ne radi na poticanju novih oblika razmjene i promicanju stvaralaštva u onoj mjeri u kojoj kulturne politike na to mogu utjecati. U tom smislu i Konvencija o kulturnoj raznolikosti, koju bi Unesco trebao staviti na dnevni red Generalne konferencije u rujnu 2003., obuhvatila bi brojne odredbe ne samo o zaštiti nego i o mjerama za poticanje i promicanje kulturne raznolikosti.

Kako mnogi procese unifikacije kulturnih tržišta najčešće povezuju s dominacijom američkih audiovizualnih sadržaja, zanimljivo je spomenuti kako noviji podaci govore o padu širenja američkih kulturnih proizvoda na ostala tržišta. Tako je npr. *The New York Times* objavio članak o smanjivanju američkog televizijskog programa u svijetu s usporednim usponom lokalnih programa. Primjer Latinske Amerike i *telenovellas* već je od ranije poznat, ali je sada riječ i o zemljama poput Njemačke ili Koreje. To još ne znači da SAD gubi tržišta, ali je izvjesno da će se otvoriti veća mogućnost diverzifikacije TV programa.

Raznolikost, sloboda stvaranja i razmjena

Zemlje koje se bore za kulturnu raznolikost zastupaju pravo naroda na kulturnu raznolikost kao osnovno ljudsko pravo. Bez raznolikosti kulturnih izraza ne bi bilo ni slobode stvaranja: kulturna raznolikost znači stvaralačku sposobnost, otvorenost prema drugima, razmjenu s drugima. A kada je o razmjeni s drugima riječ, londonski *Al Hayat* je donio prije nekog vremena analizu grupe arapskih istraživača o sudjelovanju arapskog svijeta u međunarodnim tokovima, s indikativnim naslovom: *Istinska kulturna tragedija*. Arapski svijet je na marginama kada je riječ o znanosti (istraživanja i razvojni projekti su vrlo skromni), tehnologiji, kulturi. Ukupno, arapski svijet broji oko 280 milijuna ljudi, a godišnje se, na primjer, prevede samo 330 knjiga, što znači, zaključuju istraživači, da Arapi ne znaju što se događa oko njih, u svijetu, odnosno ne sudjeluju u međunarodnoj komunikaciji i razmjeni.

S jedne strane pritisak moćnih kulturnih industrija, s druge izolacija, ne pružaju pretpostavke nužne za otvorenu komunikaciju i suradnju. Stoga je pozitivno da se međunarodna zajednica nastoji povezati na različite načine, i putem nevladinih stručnih organizacija, i "odbora za budnost", i međunarodnih organizacija, i ministara kulture, kako bi se našle najbolje solucije za ravnopravni ulazak svih u međunarodne tokove suradnje i promicanje dostignuća vlastitih kulturnih industrija na međunarodnom planu.

Nova rješenja?

U isprepletanju kulture i ekonomije, u "merkantilističkom pohodu", kako bi rekli Francuzi, naša sredina izgubila je jedan kulturni dodatak, jedan obzor kulture koji se odlikovao raznolikošću u pristupu kulturnim pitanjima. Praksa u drugim zemljama pokazuje da se ubrzo shvaća koliki je (i ekonomski) gubitak ostati bez kulturnoga glasila ili priloga, te se pronalaze nove solucije: nadajmo se da će se to zbiti i s *Kulturnim obzorom*. U ime kulturne raznolikosti za koju se svjetska zajednica zalaže. ▣

NATJEČAJ «BEJAHAD 2003»

Organizacijski odbor manifestacije
"Bejihad 2003" raspisuje

NATJEČAJ

za projekt koji će biti prezentiran tijekom manifestacije
"Bejihad 2003"

Na natječaj se mogu prijaviti projekti židovskog sadržaja kao što su: Izložba umjetničkih djela (slike, skulpture, fotografije i dr.) Scenski nastup (glazbeni, dramski, plesni i dr.) Film, Work shop, Promocija knjige, Druge vrste projekata

Za natječaj je potrebno dostaviti:
Ime projekta; Kratki opis projekta; Adresu, telefon, fax, e-mail kontakt osobe; Popis svih sudionika i odgovornih osoba s kratkim biografijama; Kompletan projekt (tekst, snimke eksponata, VHS video zapis ili CD-ROM koji sadrži kompletan projekt).

Projekti će se primati od 15.01.2003 – zaključno
01.06.2003 na adresu:

**ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB P.P. 986 1001
ZAGREB**

S naznakom "Bejihad 2003"

Radove će pregledati i ocijeniti natječajna komisija, te odabrati 8 (osam) projekata koji će biti realizirani tijekom prva dva dana rada scene. Izabranim projektima odnosno njihovim autorima i sudionicima organizator pokriva troškove dolaska i odlaska, boravka za vrijeme trajanja projekta, te troškove realizacije na samoj manifestaciji.

Rezultati natječaja biti će objavljeni do 15.07.2003 u
glasilima Židovske općine Zagreb,
a autori će biti direktno kontaktirani.
Radovi poslani na natječaj se ne vraćaju.

NATJEČAJ ZA KRATKU PRIČU "BEJAHAD 2003"
Kratka priča sa židovskom/jevrejskom temom

Priče mogu biti napisane na jezicima prostora bivše
Jugoslavije. Natječaj je anonimn. U obzir dolaze priče
koje nisu dosada objavljene.

Rad obilježen šifrom i pisan pisaćim strojem ili na
drugom mediju u MS WORD formatu treba poslati u dva
primjerka s naznakom "Za nagradni natječaj Bejihad
2003" i s naznakom šifre.

Rješenje šifre – puno ime, adresa i zanimanje autora
– treba priložiti u zasebno zatvorenom pismu.

Krajnji rok za slanje radova je 01.06.2003. Radovi se
mogu slati na jednu od ovih adresa:

Židovska općina Zagreb p.p.986 10001 ZAGREB
Savez jevrejskih opština Jugoslavije 11000 BEOGRAD
Kralja Petra 71 a.

Radove će ocijeniti žiri i dodijeliti
prvu, drugu i treću nagradu.

Rezultati natječaja bit će objavljeni u glasilima
spomenutih institucija, a nagrade će se dodijeliti na
kulturnoj manifestaciji "Bejihad 2003" koja će se
održati
od 11.10 – 19.10.2003 u hotelu Amfora na Hvaru.
Radovi se ne vraćaju.

kolumna

Mrtvaci pod poplunom

Zemlja bez sponzora

Boris Beck

Uđi, dragi Račane, moja je europska kuća i tvoja

Naši su ljudi počeli graditi u Švedskoj kuću bez građevinske dozvole; ne samo da im je inspekcija odmah zatvorila gradilište nego su ih i odveli psihijatru. Ono što je normalno kod nas, skandinavskom umu jednostavno je bilo nezamislivo – kao što bismo i mi mislili da nije čisto tko vozi krivom stranom autoceste. Članu ekipe Kostelićevih Ivici Franjku isto je bilo normalno voziti devedeset milja ondje gdje je dopušteno pedeset, pa se zato i nasmijao policajcu koji ga je htio zbog takve sitnice poslati u zatvor. Zaprepašteni Amerikanac mu je rekao: "Jeste vi normalni! Znaite koliko ljudi pogiba zbog ovakve brzine? A vi se smijete..."

Redovito mito

Naravno da je normalan. On je normalan u zemlji u kojoj se hoteli mogu besplatno uknjižiti na tuđu zemlju, ali građanima za to treba 300 tjedana (a ne 120 kako pišu novine); u kojoj odvjetnik

Nevenke Tuđman traži odbacivanje tužbi za korupciju protiv njegove klijentice jer nije bila službena osoba nego samo rođakinja službene osobe (tj. tvrdi da u Hrvatskoj nije bilo dvije linije zapovijedanja); u kojoj je revizija ustanovila da je samo 5% pretvorbi provedeno po zakonu, a opet nikom ništa. Za našu je zemlju Europska komisija ustanovila da svako sedmo hrvatsko poduzeće priznaje da mito plaća redovito; u našoj zemlji na gornjogradskoj Opatičkoj ulici svake minute prođe auto zabranjenim smjerom; u našoj zemlji sud staje na stranu Ine, a ne njezine djelatnice Vesne Balenović koja je javnost upozorila na pedeset tisuća eura teške malverzacije cijele uprave i Slavka Linića – istodobno *Time* proglašava osobama prošle godine žene koje su otkulele prijekare: Sherrona Watkins Enrona, Cynthija Cooper World.Coma, Coleena Roweley FBI-ja.

Nisu tragične simpatije Kostelićevih za nacizam, nego da su one u nas normalne (i da ih nisu sponzori pritisnuli, čulo bi se još o tome). Normalne kao i navijačima rukometaša na Trgu. Normalne kao što je i Marku Bosniću, naše gore listu, nacistički pozdrav bio posve normalan, ali je branio za Chelsea pa je mogao čuti što Englezi misle o tome. I mi možemo čuti što misle o nama: Robertson za nas kaže da smo slobodno tržište kriminala, Wunenberger da dovodimo u pitanje jurisdikciju središnjeg europskog suda, a Semneby da je slika naše zemlje u Europi kontradik-

torina. I sad baš njima Račan podnosi prijem za članstvo u Europskoj uniji, a dokazano je da nijedna zemlja dosad pozvana u članstvo nema skuplji Internet, beskorisnije subvencije, lošije luke, jadnije ceste, veće prepreke za ulagače, bezveznije škole i lošije odnose radnika i poslodavaca.

Skok do ljubavnice

Ivica Račan obilazi europske političare sa šalahaterom Gorana Granića (na kojem piše samo da treba odrediti dinamiku našeg uključanja) i s Mimičinim savjetom da ponavlja kako smo ispunili ekonomske uvjete (a što se tiče političkih, europski će poplun zagrijati naše demokratske mrtvace). A može i računati da Europska unija nije ništa bolja od nas. Ima raznih slučajeva: njemački ministar koristio je službene letove da bi skoknuo svojoj ljubavnici u Španjolsku; Francuzi su svojeg ratnog zločinca pustili iz zatvora zbog zdravstvenih razloga, iako je dotični svojedobno pokazivao vrlo malo zanimanja za zdravlje svojih žrtava; u Italiji nemaju samo nedovršene zgrade nego i pravi pravcati most izgrađen samo do pola (i mafija može bankrotirati).

Možda smo stvarno isti. Možda je stvarno Romano Prodi Račana zagrlio i izljubio kao davno izgubljenog sina i rekao mu: "Uđi, dragi Račane, moja je europska kuća i tvoja." Možda.

Ali sve mi se čini da ga je poslao psihijatru. ▣

Na meti

Tko je tu bolesnik?

Andrea Dragojević

Da – liječničkom štrajku i zahtjevima, ali i energičnijem kažnjavanju primanja mita, kupovanja bolničkih kreveta, da – kažnjavanju slučajeva nesavjesnog liječenja

Kako su odmicali tjedni liječničkoga štrajka, a pregovarači nikako nisu uspijevali postići konsenzus, javnost, koja je u početku takav radikalni potez doktorskoga sindikata većinom smatrala opravdanim, u međuvremenu je okrenula čurak naopako. Podrška štrajkašima evidentno je jenjala: u četvrtom tjednu obustave rada više od 70 posto građana nije podržavalo "bijeće kute". Također, kako je štrajk odmicao, sve se češće u javnosti pojavljivala teza da liječnici pretjeruju sa svojim zahtjevima, da traže "kruha preko pogače", da ionako imaju pozamašne prihode, da je praktički u sadašnjoj situaciji nemoralno tražiti više, da su nezajajljivi i tome slično. Kasne faze štrajka također su počele pratiti alarmantne vijesti

o smrtnim slučajevima, koji da su nedvojbeno posljedica štrajka, odnosno izvanredne liječničke organizacije bolničkoga posla, koja pretpostavlja zbrinjavanje isključivo hitnih slučajeva. Korpusu nezadovoljnika štrajkom pridružili su se naposljetku i lijevi komentatori koji su iza štrajkaškog odbora vidjeli političke agende, štrajk proglasili prohadezeovskim i još jednim korištenjem sindikalne borbe u političke ciljeve, a štrajkaše produženom rukom bivšeg ministra zdravstva Andrije Hebranga.

Nema sumnje da je liječnički štrajk, zbog specifičnosti njihova poziva, posebno osjetljiva stvar, ali liječnici imaju zakonsko pravo na sindikalno udruživanje, pa i na štrajk. Pritom je i toj profesiji jasno da potpuna obustava rada ne dolazi u obzir: štrajkaški odbor donio je striktno naputke o ponašanju liječnika u tim okolnostima. Osim toga, nesavjesno je liječenje prema odredbama našeg Kaznenog zakona ionako zapriječeno odgovarajućom kaznom.

Džentlenska liga

Pa u čemu je onda problem? Koji su mogući razlozi za dramatično uskraćivanje javne podrške liječnicima? Moguće ih je odčitati kao oblike tzv. retorike reakcije, kao okretanje kritičke

oštrice, umjesto prema vlasti, prema onima koji vlast stavljaju na kušnju i gotovo svakodnevno dokazuju njezinu neučinkovitost, čak kao bijes zbog vlastita građanskog kukavičluka i slabosti, jer dugotrajnost liječničkoga štrajka dokazuje da se (profesionalnom) solidarnošću ipak nešto može postići.

Javnosti tako smeta visok odaziv liječnika, za razliku od nekih drugih grupacija koje su pokušale štrajkati, na obustavu rada. Međutim, visoka samosvijest za profesiju kakva je liječnička nije nimalo neobična. Weberovski kazano, riječ je o samosvjesnoj grupaciji, profesiji svjesnoj svog socijalnog položaja, koja svoju poziciju osim ekonomskim, obračunava i statusnim faktorima, profesija visoko rangirana na ljestvici prestižnih djelatnosti. Stoga ne čudi što ta džentlenska liga ustrajava u nečemu od čega bi sindikat nekih drugih zaposlenika poodavno odustao. Upravo na taj način prezentirana samosvijest – kroz štrajkaški odaziv i disciplinu – toliko smeta javnosti. Na neizrečeni način, liječnicima se predbacuje krimeholosti i elitizma. Svaki populizam uvijek će cviliti o *odnarođivanju elite*. Pritom se nitko ni ne trudi primijetiti da je kod nas plaća suca prekršajnog suda, odnosno suca županijskog suda, po koeficijentima i iznosima dvostruko viša od plaće liječnika, odnosno liječnika specijalista, dok su na Zapadu one izjednačene. Osim toga, građani teško da liječnicima imaju pravo prigovoriti za štrajkašku pasivnost u doba HDZ-a, kada su prijelaz iz socijalne države blagostanja u turbo-liberalni hadezeovski koncept socijalnog programa s Hebrangovom reformom zdravstva prema američkom modelu, prihvatili gotovo bez

riječi prosvjeda, birajući opet i iznova vlast koja ih je socijalno degradirala.

Protiv statusa quo

I još nešto. To što je liječnicima-štrajkašima sektor nesređen nikako im ne osporava pravo na štrajk, nego, dapače, daje dodatno pravo na njega: manja je opasnost od akcije nego od pasivnosti, bolje je ako se izbore traženim dobici nego zadrži *status quo* s nezadovoljnim liječnicima i zanemarenim pacijentima. Jer, samo prema već spomenutoj retorici reakcije – koje jedna varijanta tvrdi da su gubici uslijed akcije redovito neusporedivo veći od eventualnih dobitaka – bolje je ništa ne činiti, nego riskirati ulazeći u opasnu akciju. Dakle, da – liječničkom štrajku i zahtjevima, ali i energičnijem kažnjavanju primanja mita, kupovanja bolni-

čkih kreveta, da – kažnjavanju slučajeva nesavjesnog liječenja. Samo, koliko je to onda posla, brale!

A sve primjedbe o tome kako se na preglede čeka mjesecima, kako naše bolnice sve više nalikuju onima iz britanskih drama o razdoblju *tacherizma*, kako se u nikad dovršenoj Sveučilišnoj bolnici, za koju su građani godinama doprinosili, snimaju postapokaliptični art-filmovi, te i ostale primjedbe, lijepi naši, ne adresirajte na liječnike, nego na one koji bi trebali osigurati okvir njihova djelovanja. Elem, obratite se aktualnoj vlasti – nominalno socijaldemokratskoj – koja je nedavno sto tisuća kuna udijelila rukometašima (svakom, eji!) te amenovala dodatni zastupnički paušal od 1230 kuna saborskim zastupnicima. I tko je onda tu bolesnik?! ▣

Zakonske inicijative

Reguliranje rodne diskriminacije

Nataša Petrinjak

Nacrta zakona o ravnopravnost spolova koji ovih dana treba dobiti konačan izgled na rodno osviještenu politiku obvezat će sve: poslodavce, škole, medije, državnu upravu. U slučaju spora opresor/diskriminator će morati dokazati da to nije

Na početku, tek da bi javnost bila točno informirana recimo – Hrvatska će MOŽDA dobiti Zakon o ravnopravnost spolova. Napominjemo to zato jer su neki hrvatski mediji o procesu izrade nacarta zakona izvještavali kao da je riječ o gotovom zakonu koji samo što nije usvojen od najvišeg zakonodavnog tijela, a zapravo je riječ tek o inicijativi koju još čeka krajnje neizvjestan put do realizacije. Inicijativu je pokrenulo Ministarstvo rada i socijalne skrbi i ovih dana Radna skupina na čelu s predstavnicom istomišljenog ministarstva Milenom Horvat dovršava tekst nacarta zakona. Prva stepenica koju treba prijeći javna je rasprava krajem veljače i tek tada će konačni tekst biti upućen svim ministarstvima, saborskim odborima, e da bi jednog dana možda bio uvršten i na dnevni red saborskog zasjedanja. Utemeljenje za izradu Prijedloga zakona Radna je skupina našla prije svega u hrvatskom Ustavu, u kojem je ravnopravnost spolova uvrštena među najveće vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske. Najznačajniji međunarodni dokument kao pravni okvir svakako je Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacija žena CEDAW usvojene na Općoj skupštini UN-a daleke 1979. godine i njezino stupanje na snagu dvije godine kasnije. Hrvatska je strankom Konvencije postala 1991. godine, notifikacijom o sukcesiji, a potpisivanjem Protokola 2001. Hrvatska je priznala Nadležnost Odbora za ukidanje svih oblika diskriminacije nad ženama čime je svim građanima omogućeno neposredno podnošenje podnesaka i tužbi u slučaju povrede bilo kojeg prava utvrđenog Konvencijom.

Zapisana volja, napisana nevolja

Slijedeći iznimno važan dokument za buduću razvoj hrvatskog zakonodavstva kada

je o ravnopravnosti spolova riječ, svakako je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sklopljen između Republike Hrvatske i Europske unije koji regulira i pitanje jednakih prava za žene i muškarce, odnosno naglašava da će suradnja između stranaka potpisnica Sporazuma uključivati i prilagodbu hrvatskog zakonodavstva i u pogledu jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Ostali propisi Europske unije koje valja poštovati pri pravnom uređenju pitanja ravnopravnosti su tri direktive – o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije temeljem spola, o implementaciji principa jednakog postupanja u smislu zapošljavanja, stručnog usavršavanja i napredovanja na poslu, te uvjeta rada i ona o usklađivanju zakonodavstva zemalja članica koje se odnosi na načelo jednake plaće za žene i muškarce. Slijede potom četiri preporuke o udjelima obaju spolova u procesima odlučivanja, promociji pozitivnih akcija za žene, zaštiti dostojanstva na poslu, zatim nekoliko rezolucija i deklaracija. Hrvatska vlada je 1996. osnovala Povjerenstvo za ravnopravnost spolova kao međuresorno i koordinativno tijelo zaduženo za praćenje položaja žena i promicanje ravnopravnosti spolova, a godine 2001. Hrvatski sabor je usvojio Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova od 2001. do 2005. godine. Osnovan je potom i Odbor za ravnopravnost spolova kao radno tijelo Hrvatskog sabora, kada su temeljna načela ravnopravnosti uvrštena i u Nacionalnu obiteljsku politiku. Ujedno je prepoznata vrijednost i nužnost pomoći nevladinih organizacija koje promiču vrijednosti ravnopravnosti spolova. Sve navedeno govori u prilog da u Hrvatskoj postoji barem temeljna politička volja da se Republika Hrvatska svrsta među one “demokratske države koje svoj poredak grade uz puno priznanje i promicanje ravnopravnosti žena i muškaraca kao neizostavnog predujeta za održivi razvoj”. Praksa je, međutim, nešto sasvim drugo. Odstupanja od proklamirane ravnopravnosti su golemi i inicijativa Ministarstva rada i socijalne skrbi svjedoči prvenstveno da je netko shvatio kako između pisane riječi i svakodnevice zjapi crna rupa, a radni nacrt Zakona, dostupan nekoliko dana prije početka javne rasprave, da okupljeni u Radnoj grupi, usprkos svim razlikama, dobro razumiju problem čijem su rješavanju pristupili.

foto: Jonke Sham

Istinit prikaz stvarne diskriminacije

Diskriminiranost žena u odnosu na muškarce danas u Hrvatskoj očituje se na svim područjima i razinama privatnog i javnog života (ako prihvatimo klasičnu podjelu odvajanja privatnog od javnog) i predlažemo zakonskog rješenja doista su uvažili argumente i dokaze koji je potvrđuju, dapače vrlo detaljno izradili ocjenu stanja kao prateći dokument teksta zakona. Spomenimo ukratko – danas je prevladavajuće mišljenje da je zapošljavanje obaju bračnih partnera najbolje rješenje za obitelj i njezino blagostanje. Da bi bilo moguće moraju ga pratiti prilagodbe na tržištu rada, novi sustavi socijalne sigurnosti i servisa za pomoć obitelji. Dijelom zbog siromaštva, dijelom zbog

tradicionalnog oslanjanja na obitelj, ponajviše kada je riječ o čuvanju i odgoju djece, samo 35% djece u Hrvatskoj, u dobi od tri do sedam godina, pohađa javne ustanove predškolskog odgoja. Još je nepovoljnija situacija za djecu između jedne i tri godine – samo 15% njih može biti smješteno u jaslice. Premda Zakon o radu zabranjuje diskriminaciju po spolu te propisuje jednakost plaća žena i muškaraca, vrlo se dobro zna da je često riječ o mrtvom slovu na papiru. “Tihoj diskriminaciji” žene su izložene svakodnevno, ali ju je vrlo teško dokazati brojčanim pokazateljima jer se statistike ne vode i po spolu, no neizravnim metodama se doznalo da 48% stanovništva Hrvatske, odnosno 47% radno sposobnog stanovništva muškog spola, čini 55% aktivno radnog stanovništva. S druge strane,

stanovništva, odnosno 53% radno sposobnog stanovništva ženskog roda, čini 45% aktivnog radnog stanovništva. Žene su, nadalje, slabije plaćene čak i onda kada rade isti posao kao muškarci (mirovine žena u prosjeku su niže za 16-20%), još uvijek postoji stroga podjela na “muška” i “ženska” zanimanja, teže napreduju, manje ih se uključuje u dodatne programe obrazovanja. Žene najčešće rade na niže rangiranim radnim mjestima, primjerice na 100 muških menadžera dolazi tek šest ženskih ili obrnuto – između 142 novoprijavljene čistačice bez posla samo je jedna muškarac – čistač.

Razina političkog odlučivanja obrnuto je proporcionalna udjelu žena u biračkim tijelima. Žene čine 52% biračkog tijela u Hrvatskoj, ali ih je na mjestu odlučivanja minimalan broj, s

Razgovori ugodni, zakoni promišljeni

Kao uvertira u javnu raspravu i zakonsku proceduru zakona o ravnopravnosti spolova u Centru za ženske studije održan je seminar *Politička jednakost i građanstvo iz rodne perspektive*

Nataša Petrinjak

Što sve uključuje ženska mapa odgovornosti? Je li točna teza Carol Pateman da važeći društveni ugovor u sebi ne sadrži i spolni ugovor? Treba li Hrvatskoj zakon o ravnopravnosti spolova? Je li bolje da bude ustavni ili organski zakon? Postoji li ravnopravnost u politici? Je li moguć dogovor između “stranačke stege” i “ženske solidarnosti”? Znamo li sve prijepore u vezi s prijevodom engleske riječi *gender*? Govorimo li o ravnopravnosti ili jednakopravnosti? Kvote – da ili ne? Ovo su doista tek neka od pitanja o kojima se raspravljalo na dvodnevnom seminaru *Politička jednakost i građanstvo iz rodne perspektive* što ga je kao dio projekta Rod, manjine, građanstvo/državljanstvo organizirao

Centar za ženske studije u Zagrebu. Kao svojevrsna uvertira u javnu raspravu i zakonodavnu proceduru zakona o ravnopravnosti spolova seminar je okupio predstavnice političkih stranaka, aktivistice nevladina sektora, predavateljice i polaznice Ženskih studija, te predstavnika Europske komisije i prvenstveno pokazao da suprotstavljanje mišljenja i vrijednosnih sustava ne mora nužno biti mučna obaveza, nego dapače, konstruktivan razgovor ugodni. Uz voditeljice Jadranku Pešut i Biljanu Kašić iz Centra za ženske studije, te Mirjanu Radaković iz Centra za mirovne studije, moderatorice seminara bile su i Mirjana Ferić-Vac, zastupnica SDP-a i voditeljica hrvatskog izaslanstva u skupštini Vijeća Europe, te Snježana Vasiljević, asistentica na Pravnom fakultetu u Zagrebu, čije je izlaganje potaklo diskusiju kojoj ovaj put dajemo naglasak. Naime, nakon upoznavanja prisutnih s već postojećim i važećim međunarodnim propisima koji daju okvir za ravnopravnost spolova u Hrvatskoj, razlozima zašto se upravo sada radi zakon o ravnopravnosti spolova, iako su vrlo konkretni prijedlozi Pravnog fakulteta i udruge B.a.b.e postojali i prije dvije godine, te praksom drugih zemalja, napose članica Europske unije, uslijedila su pitanja o potrebi donošenja posebnog zakona te ona vezana uz pojedine članke samog zakona. Prema onome što se čulo dvojbi o potrebi donošenja ovog zakona zapravo nema, kao ni o osnivanju ureda za ravnopravnost spolova te instituta pravobranitelja/ice. Pokoja manjkavost teksta zakona na licu mjesta je dobila konstruktivne nadopune i kao takve bit će prosljeđene Radnoj skupini, kao i prijedlog da zakonski tekst prati svojevrsan pojmovnik koji bi onima koji ne znaju (ili se ne usude priznati da ne znaju) olakšalo snalaženje s terminima poput “rod”, “spol”, “diskriminacija”, “rodno osviještena politika”, “pozitivne mjere”. ▣

tema

tendencijom blagog poboljšanja. Nakon prvih višestranačkih izbora zastupljenost žena u svim predstavničkim tijelima pao je sa 22% na svega 4,8%. U sazivu Sabora od 1992 do 1996. godine žene su imale 5,4% zastupničkih mjesta, a u razdoblju 2000. godine 7,7%. Nakon posljednjih izbora Hrvatska se pomakla iz kategorije s 8% žena u parlamentu u kategoriju zemalja s 23% žena. O diskriminaciji na području obrazovanja ispisano je već mnogo, ali pomaci su i najmanji. Još postoji zazor, pa čak i zabrana, da djevojka, na primjer, upiše srednju školu za automehaničara. Za autore udžbenika, osobito književnosti i povijesti, žene su novootkrivena vrsta na planetu Zemlja; programi dokvalifikacija i prekvalifikacija dostupniji su muškarcima. Mediji koji uveliko utječu na oblikovanje javnog mnijenja postojeću diskriminaciju najčešće dosljedno podržavaju. Vidljivo je to iz količine medijskog prostora koji se daje muškarcima, kao i načinima prezentacije. Premda je u novinarstvu otprilike isti broj muškaraca i žena, uredničke funkcije mahom pripadaju muškarcima, a analiza medijske promocije siječanjskih izbora 2000. godine pokazala je da nemamo previše razloga za optimizam. U vrijeme trajanja

predizborne kampanje u medijskom javnom prostoru bilo je prisutno samo 12% žena nasuprot 88% muškaraca.

Odgovornost – po slovu zakona

Zbog slabe osviještenosti i muškaraca i žena o ravnopravnosti, vrlo dobrim izborom se čini deskriptivni oblik prvih nekoliko članaka Prijedloga zakona – da se “ravnopravnost spolova ostvaruje, između ostalog, zaštitom od diskriminacije na temelju spola i stvaranjem jednakih mogućnosti za žene i muškarce u političkom, gospodarskom, socijalnom, obrazovnom i svim drugim područjima društvenog života”, potom definicije pojmova poput neposredna i posredna diskriminacija, uznemiravanje, spolno uznemiravanje, pozitivne mjere i rodno osviještena politika. Slijedi potom obaveza primjenjivanja rodno osviještene politike u svim državnim tijelima i tijelima s javnim ovlastima gdje se pojavljuju i famoznih, najčešće spominjanih 40% zastupljenosti žena, te zabrana diskriminacije temeljem spola na području zapošljavanja i rada u javnom i privatnom sektoru. Posebno zanimljivim čini nam se zabrana oglašavanja slobodnih radnih mjesta na način da tekst

oglasa sadržava riječi koji su diskriminirajući u odnosu na spol. Područje oglašavanja, naime, nije regulirano niti jednim zakonom, pa se i ne treba mnogo čuditi što su sva zanimanja i zaposlenja napisana u muškom rodu, izuzev tajnica i čistačica. Područje obrazovanja koje ovaj zakonski prijedlog iz sasvim razumljivih i bjelodanih razloga nije zaobišao po mnogima će izazvati pravu buru. Njime se, naime, nalaže da nadležno državno tijelo za obrazovanje ili Ministarstvo prosvjete osigura ravnopravan tretman žena i muškaraca. Pojednostavljeno, to, na primjer, znači da udžbenici koji budu zastupali ideje da oba spola nisu sposobna za aktivno i ravnopravno sudjelovanje u svim područjima društvenog života neće dobiti potreban atest. Ni mediji više neće moći izbjegavati svoj dio odgovornosti. Osim što im se preporuča da kroz programske koncepte razvijaju svijest o ravnopravnosti, zabranjuje im se javno prikazivanje i predstavljanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način s obzirom na spol i spolnu orijentaciju. A da bi se, napokon, sva društvena kretanja mogla pratiti, pa potom i dokazivati, ovaj zakon kaže – “svi statistički podaci i informacije koji se priku-

plaju, evidentiraju i obrađuju u državnim tijelima na svim razinama, javnim službama i ustanovama, državnim i privatnim poduzećima moraju biti iskazani po spolu”.

Dokaži da nisi

Za provedbu zakona predviđa se Ured za ravnopravnost spolova kao stručno tijelo, te Pravobranitelj/ica koga/koju imenuje i razrješava Sabor na prijedlog Vlade. Konačan prijedlog sankcija u slučaju diskriminacije još su u izradi, no zna se da neće preći stupanj prekršaja. S obzirom na to da

u Hrvatskoj ne postoji sudska praksa s područja spolne/rodne diskriminacije uslijed čega mnogi odmahuju rukom s napomenom da ni taj zakon neće ništa promijeniti, ističemo odredbu koja glasi – “Ako stranka u postupku koja se smatra oštećenom zbog povrede prava na ravnopravnost spolova učini vjerojatnim postojanje činjenica na temelju kojih se može zaključiti da je bila žrtvom neposredne ili posredne spolne diskriminacije, smatrat će se da je došlo do diskriminacije, osim ako suprotna strana u postupku ne dokaže suprotno”. ▀

komentar

Povratak u disidentstvo

Svatko tko poznaje životni put Václava Havela bit će nemalo iznenađen njegovim stavljanjem potpisa na pismo potpore Bushu. Vjerujem da on kao čovjek nije želio stajati svojoj domovini na putu k stabiliziranoj demokraciji, ali je upravo tu učinio kraj svojim predsjedničkim mukama

Željko Pavić

Postoje tu i tamo trenuci u kojima političar zbiljski politički uspjeh može postići samo ako zaboravi cijelu povezanu mrežu relativizirajućih političkih obzira, analiza i kalkulacija i ako se ponaša jednostavno kao častan čovjek. Iznenađna primjena neposredno ljudskih mjerila usred dehumaniziranog svijeta političkih manipulacija može djelovati kao munja koja taj nepregledni predio obasjava jasnim svjetlom. I onda je odjednom istina ponovno istina, um opet um, čast opet čast (iz *Brief an Alexander Dubček*, kolovoz 1969., u *Am Anfang war das Wort. Texte von 1969 bis 1990*, Reinbek 1989.).

Tim je riječima Václav Havel, velikan istodobno književnosti, filozofije i politike našega doba, opisao svoju viziju jedne antipolitične politike, politike dostojne čovjeka koja u presudnim trenucima povijesti ipak treba bljesnuti poput munje kako bi um ostao um, a čast čast. Odlazeći, izrazio je ponovno

svoje razočarenje postojećim, stabilnim demokracijama, globalizacijom. On koji je strašno patio zbog onodobnoga komunističkog totalitarizma, a da nije bježao pred njim, sada, čini mi se, ponovno odlazi u zadnje disidentstvo svojega života, s gorčinom zbog uvida u novi prijeteci *totum* koji se nadvio nad cijelim svijetom, a tako i nad njegovim zavičajem.

Ogorčenje stabilnom demokracijom

Mnogi se mogu pitati, zašto je otišao i otkuda toliko razočarenje, ako se uzme da Češka, u odnosu na druge tranzicijske zemlje, uopće ne stoji loše. Ne smije se, međutim, zaboraviti da je on već nakon druge godine svojega predsjednikovanja napisao: “Mnogi mi svakako neće vjerovati, ali ja mogu – nakon godinu i pol dana kao predsjednik u jednoj zemlji punoj problema, o kojima predsjednici u stabiliziranim demokracijama i ne sanjaju – odgovorno reći da nisam prisiljen opozvati nešto od onoga što sam ranije pisao” (iz *Sommermeditationen*, Berlin 1992.).

On sam nije, dakle, iznenađen svojim ostavkom, s obzirom na to da je znao kako će dalje teći razvoj prema stabilizaciji demokracije, u pravcu razvoja dehumaniziranog sustava gospodarenja i bespoštednog iskorištavanja.

Tada se, dakako, postavlja pitanje: zašto se uopće prihvatio predsjedničkoga mjesta? Odgovor se može naći u njegovoj realnoj utopiji, tj. u vjeri da sve ipak ne mora ići po onom stabilnom globalizacijskom modelu, da se u politiku ipak

može unijeti mrvičak onog ljudskog, umnosti i časti. U tome se, dakako, prevario i otuda vjerojatno toliko ogorčenje i želja za povlačenjem u disidentstvo.

Međutim, čini mi se da je čašu preliho nešto drugo, nešto što ga je pogodilo osobno kao čovjeka, a što nije mogao izbjeći, a da kao predsjednik ne nanese političku štetu svojoj državi. Havel, čovjek koji je “po sebi” *nesposoban za osvetu*, čovjek praštanja i pomirenja, čovjek koji doista živi Drugoga, to što je upravo u svojoj cjelokupnoj filozofiji priželjkivao Emmanuel Levinas, taj prijatelj Jana Patočke, koji je jednom njemačkom filozofu plakao na grudima kada su u Prag ušli ruski tenkovi, taj Václav Havel, političar čovjeka dostojne politike, potpisao je prije nekoliko dana, zajedno s još šest kolega iz EU-a, izjavu o opasnosti Sadama Husseina, što je bila izravna potpora Georgeu Bushu u njegovoj nakani svrgavanja terorističko-diktatorskog režima ne poradi režima samog – sami su Amerikanci instalirali takve režime npr. u Južnoj Americi i u Afganistanu (talibani) – nego poradi nafte. Češka, koja se trenutačno nalazi pred ulaskom u EU, morala je ići na ruku općem trendu antiterorizma, ali to nisu morale Francuska i Njemačka.

Povratak pobuni

Svatko tko poznaje životni put Václava Havela bit će nemalo iznenađen ovim njegovim stavljanjem potpisa. Osobno vjerujem da on kao čovjek nije želio stajati svojoj domovini na putu k stabiliziranoj demokraciji, ali je upravo tu učinio kraj svojim predsjedničkim

mukama. To je, po mojemu sudu, ona kap preko koje čovjek Václav Havel nije više mogao ići i nije više želio biti predsjednik. Otuda i tolika gorčina u njegovoj abdicirajućoj izjavi. Otišao je kako bi pred sobom i bližnjima, koji su za Havela svi ljudi cijeloga svijeta, ponovno bio čovjek, čovjek s čašću, umom i istinoljubivošću.

Gubitak, koji je s Havelovim odlaskom pretrpjela svjetska politika, jer ni za trenutak nije dopustila da bude obasjana munjom onog ljudskoga, neusporediv je s dobitkom koji je steklo čovječanstvo. Ono može i uvijek će biti ponosno na svojega Václava kao na one rijetke ljude u povijesti koji su doista živjeli poradi bližnjega i njegova dobra. Odlazak Václava Havela u ponovno disidentstvo nije nikakav odlazak, nego povratak pobuni protiv onoga, protiv čega se cijeli život borio: protiv svakog oblika totalitarizma i političkog jednodmlja. Njegov odlazeći povratak je velika i najozbiljnija opomena svima koji još sanjaju o blagostanju stabilnih demokracija. Njegov odlazak znači povratak bližnjem, a to je po Havelu prvi i zadnji smisao njegove zbiljske politike: “Zbiljska politika, politika koja zaslužuje to ime i uostalom jedina politika kojoj sam se spreman posvetiti, jest jednostavno služenje bližnjemu. Služenje zajednici. Služenje i onima koji dolaze poslije nas.” To *jednostavno služenje (dijakonija)*, kako je uvidio i sam Havel, moguće je tek s napuštanjem *moranja stavljanja potpisa* koji gazi samoga potpisnoga kao čovjeka i time mu onemogućuje to zbiljsko, ćudoredno služenje. ▀

Hrvatska između suprotnosti

Dijelovi izlaganja s okruglog stola *Hrvatska između demokracije i političkog nasilja*, Hrvatsko novinarsko društvo, 13. i 14. prosinca 2002., organizatori: Heinrich Böll Stiftung i Građanski odbor za ljudska prava.

Povratak u političko nasilje

Zoran Pusić

Organiziravši drugi put okrugli stol na istu temu, Fondacija Heinrich Böll i Građanski odbor za ljudska prava kao organizatori očito smatraju da ona ne spada u one teme koje više nisu aktualne. Čini nam se da nije izgubila na aktualnosti, a kada će, ne može se znati. U razdoblju od tri godine koje su prošle između ta dva okrugla stola, dogodile su se mnoge stvari koje su posredno ili neposredno vezane uz temu: od ubojstva Milana Levara do gubljenja suvereniteta Republike Hrvatske, i to ne na Prevlaci nego na Tuškancu.

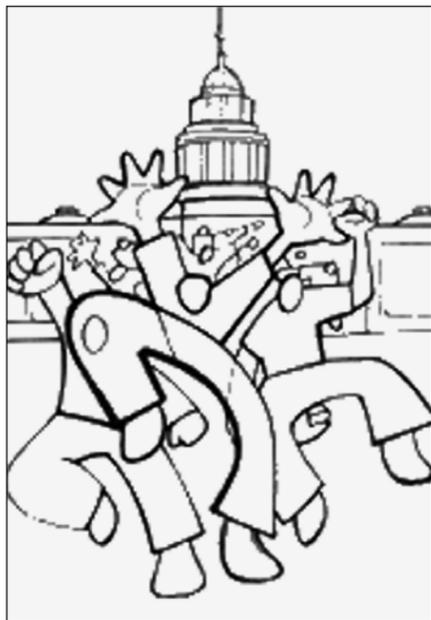
U pozdravnom pismu koje je uputio sudionicima prošlog okruglog stola, Bogdan Bogdanović je, među ostalim, napisao kako mu se čini da je datum održavanja okruglog stola *Hrvatska između demokracije i političkog nasilja* početak proljeća u Hrvatskoj, bez obzira na kalendar. U zimu i na proljeće 2000. i sâm sam imao osjećaj da su te riječi Bogdana Bogdanovića bile na neki način proročanske.

Tada nam se činilo da postoje opravdanja za veći optimizam nego što se to čini danas. Iz zaključaka okruglog stola iz prosinca 1999. istaknuo bih dvije teze koje su na neki način suprotstavljene, a čini mi se da su obje točne. Jedna je da su institucije države prestale biti glavni generator političkog nasilja, a druga da snage koje zagovaraju političko nasilje te u nasilju i neredima vide mogućnost dolaska ili povratka na vlast, još postoje i samo su izgubile jednu rundu. I danas su to aktualne teze i nemamo nikakve

Zoran Pusić: Nemamo nikakve garancije po očitim parametrima da neće biti povratka u društvo u kojem će političko nasilje biti opet prisutnije, u društvo u kojem će opet biti pokušaja da se političko nasilje opravda te prikaže kao jedna od legitimnih politika, jedan od legitimnih političkih stavova

garancije po očitim parametrima da neće biti povratka u društvo u kojem će političko nasilje biti opet prisutnije, u društvo u kojem će opet biti pokušaja da se političko nasilje opravda te prikaže kao jedna od legitimnih politika, jedan od legitimnih političkih stavova. Nemamo garancije da se to vrijeme neće vratiti, kao što se, recimo, svima nama čini da imamo prilično snažne garancije da se politički pluralizam ustalio, da nećemo raspravljati o njemu jer nam se ta civilizacijska tekovina ne čini ugroženom, kao što nam se ne čini ugroženim, recimo, tekovina prava glasa za žene ili nešto slično, što su sve kroz povijest bile vruće teme. ▣

Baršunasta restauracija totalitarnoga poretka

Davor Gjenero

Za razliku od Srđana Dvornika i Zorana Pusića bit ću manje optimističan prema tome u kojoj mjeri se država doista odrekla represivnog odnosa i represivne podrške nedemokratskim opcijama u Hrvatskoj... Čini mi se, kao prvo, da će Hrvatsku vrlo skoro zadesiti zla najava koja je zapisana u rezoluciji 1096 Vijeća Evrope. Vijeće Evrope novim je demokracijama 1996. godine rezolucijom parlamentarne skupštine savjetovalo da provedu racionalan lustracijski proces u kojem će nosioci političkoga nasilja biti pozvani da se uklone iz političkoga života; u kojem će temeljni akti kršenja ljudskih prava u ime političkih vrednota biti revidirani; u kojem će se provesti krivični postupci protiv onih koji su intenciozno kršili ljudska prava i činili zločine, a žrtve tih zločina će biti obeštećene. Vijeće Evrope nadalje savjetuje da se rokovi zastare pri tome ne poštuju. Da se zaboravi na sustav zastara i da se svejedno krivično tretiraju i oni sporovi koji bi zakonski pali u zastaru. Osim toga, kao

što sam na početku rekao, Vijeće Evrope je preporučilo da se one koji nisu izravno činili krivična djela, ali su politički utjecali na kršenje ljudskih prava, pozove da se udalje iz javnoga života te da se postave racionalna mjerila lustracijskih sudova koji bi takve ljude sankcionirali i upozorili da ne mogu politički djelovati. Vijeće Evrope u toj rezoluciji prilično precizno kaže da ako nove demokracije to ne učine, prijeti im, ako ništa drugo, baršunasta restauracija totalitarnoga poretka, ako ne i nasilni prevrat. Prije godinu i pol do dvije, kada su najavljeni prvi krivični procesi zbog ratnih zločina počinjenih s hrvatske strane, mi smo sa strahom gledali masu koja je uspostavila određenu dinamiku i počeli smo razmišljati o tome je li moguć nasilni prevrat i je li moglo biti nasilnog uspostavljanja protudemokratskoga režima. Tada je još aktualna administracija imala čvrst politički legitimitet, tada ga još nije bila do kraja potrošila i uvjeti u okruženju su bili takvi da tip nasilnog prevrata jednostavno nije bio moguć. Ono što se događalo zadnjih mjeseci, taj nagli *decrecendo* od svibnja ove godine – iako je zapravo počeo nakon lokalnih izbora prošle godine, znači traje već godinu i pol dana – čini mi se jest proces baršunaste restauracije

Davor Gjenero: Od "slučaja Bobetko" pa do "slučaja Zakona o pravima manjina" vidimo uspostavljenju konzistentnu političku poziciju najveće od stranaka vladajuće koalicije, a ta politika je prihvaćanje nacionalnih vrednota režima Franje Tuđmana uz devijaciju u odnosu prema nekim civilnim vrednotama, pa tako imamo stranku koja istovjetno zastupa radikalno nacionalističku poziciju prema manjinama ili prema ratnim zločincima, ali se zato zalaže za legalizaciju lakih droga i tolerantna je prema homoseksualnim brakovima

tema

autoritarnog poretka. Čini mi se zabrinjavajućom činjenica da dugo vremena civilno društvo nije dovoljno odlučno, dovoljno jasno, dovoljno prepoznatljivo reagiralo na procese koji su se počeli događati, da je naklonost civilnoga društva tipu političke vlasti koji se činilo da je bio uspostavljen neko vrijeme amortizirala bilo kakav civilni angažman, a i da je danas civilni otpor tom zahuktalom procesu baršunaste restauracije autoritarnog ili totalitarnog poretka vrlo skroman i vrlo neprepoznatljiv. Bojim se da su i profesor Kuvačić i profesor Puhovski u pravu kada procjenjuju mišljenje šutljive većine u hrvatskome političkom tijelu. Mislim da s druge strane aktualna administracija na najgori mogući način pokušava naći odgovor na postojeću situaciju. Iz procesa koji su se dešavali od "slučaja Bobetko" pa do "slučaja Zakona o pravima manjina" vidimo uspostavljenju konzistentnu političku poziciju najveće od stranaka vladajuće koalicije, a ta politika je prihvaćanje nacionalnih vrednota režima Franje Tuđmana uz devijaciju u odnosu prema nekim civilnim vrednotama, pa tako imamo stranku koja istovjetno zastupa radikalno nacionalističku poziciju prema manjinama ili prema ratnim zločincima, ali se zato zalaže za legalizaciju lakih droga i tolerantna je prema homoseksualnim brakovima, na primjer. Čini mi se da to nije paradigma s kojom se u političkoj utakmici može izdržati napad koji će u izbornome ciklusu slijediti i čini mi se da je zakonomjerno ono što će se dogoditi, a to je da u političkoj borbi uvijek pobjeđuje onaj koji je spreman upotrijebiti radikalnija sredstva. ■

suđenju, onda vidite da su i suci u pravu kada kažu da im nedostaje prostora, opreme, osoblja, pomoćnog osoblja posebice...

I, naravno, postoji ona razina koju bismo nazvali određenim oblikom politiziranosti i nekvalitete – mi pravnici se dosta ženiramo govoriti o predmetima koji su u tijeku – slučaj Lora je pritom notoran; ono što se tamo događalo u svakom slučaju nije nešto što služi na čast nijednom pravosuđu. Pri tome ne želim reći jesu li ljudi kojima se sudilo krivi ili ne, to će reći sud, govorim o onom što se događalo u pravnom smislu, dakle kako se taj proces odvijao. Kada govorim o slabosti pravosuđa, ona je evidentna i stoga što javnost ne vjeruje pravosuđu, za razliku od mnogih razvijenih zemalja u kojima su suci na vrhu društvenog ugleda; u Hrvatskoj sva relevantna istraživanja pokazuju da su suci na dnu te vrijednosne ljestvice.

Bez povjerenja javnosti

Naime, sud i pravosuđe, da bi imali povjerenje stanovništva koji je bitan element pravne države, ne samo da moraju suditi pravedno, neovisno i nepristrano nego njihove presude i postupci tako moraju izgledati. Dakle, i kada sude sudovi dobro, ako njihovi postupci ne izgledaju neovisni i pravedni, nemaju povjerenje javnosti i to postaje, naravno, generator rušenja pravne države. Isto tako, treba naglasiti da ocjena o pravosuđu kao ozbiljnom bolesniku koja se temelji samo na razvikanim slučajevima poput Lore ili "slučaja Zec", ipak daje pojednostavljenu sliku. Problem je puno dublji, jer naše pravosuđe, osim što ima problema s velikim i politički i moralno prevažnim slučajevima, zadaje probleme građanima Hrvatske jer *malom*, anonimnom pojedincu, ne rješava egzistencijalni problem kroz praktično cijeli njegov životni vijek. Za pojedinca kojemu se netko nasilno uselio u stan i koji ga mehanizmima pravne države ne može dobiti, za 10-15 godina prošao je život...

Dakle, ti problemi se reflektiraju neki put u pogrešnim presudama, u enormnim trajanjima postupka i nepovjerenju javnosti koje onda sprječava da se pravna država afirmira kroz akceptiranje pravosuđa kao arbitra društvenih sporova. I zadnji element koji je isto tako bitan jest najšira javnost i njezin odnos prema pravosuđu. Bez pravilnoga ili odgovarajućeg pristupa javnosti fenomenu pravne države, te pravne države nema. Zašto je nema? Jer ono što sam i prije rekao, građani moraju vjerovati u pravosuđe i zakone, jer ako ne vjeruju onda ih ni ne provode. Vrlo često je prihvaćanje pravne države samo deklarativno, to pokazuju istraživanja prema kojima svi oni građani koji osuđuju podmitljivost, prevrtljivost i ne znam što sve kod pravosuđa, uprave... spremni su dati mito. I to pokazuje određenu nekonzistentnost i nepovjerenje...

I na kraju bih rekao, ako me pitate, postoji li u Hrvatskoj vladavina prava – jer tamo gdje prestaje vladavina prava zaista počinje političko i svako drugo nasilje – rekao bih da ne znam. Ne znam iz razloga jer je to pitanje zaista kompleksno, možete ga gledati s jedne strane i reći: dobro, evo, ipak smo kroz određeni broj godina imali neke dobre zakone i pomake, a opet kad pogledate neke druge primjere, pojedine slučajeve i promašene zakone, možete reći: zaista smo vrlo daleko od pravne države. Čini mi se da po onome kako javnost tretira fenomen pravne države – a oznakom "javnost" mislim i na sve nas koji se zalažemo da se u Hrvatskoj formira vladavina prava u onoj mjeri koja je primjerena razvijenim demokracijama – da Hrvatska tendira biti pravna država, ali da je još vrlo daleko od tog ideala... ■

Daleko do ideala

Ivo Josipović

Bilo bi pretenciozno sebi staviti u zadaću odgovoriti na tako važno i komplicirano pitanje u kojoj se mjeri Hrvatska može smatrati državom u kojoj postoji vladavina prava. Čini mi se dosta neupitnim, ali ipak vrijedi ponoviti, da je vladavina prava ili njezino naličje, pravna država, jedan od ideala koji u punoj mjeri nije dostigla nijedna država. Naravno da se države znatno razlikuju u stupnju u kojem su ostvarile taj ideal, odnosno ideal svih koji 'vole' demokraciju. Pitanje je gdje je na toj ljestvici Hrvatska i može li i kako u jednom razumnom vremenu promijeniti svoje mjesto, dakle, pomaknuti se na bolje.

Vladavina prava ili pravna država ima nekoliko razina koje su, naravno, u interakciji, ali se vrlo često i neovisno mogu razvijati. Imamo zakonsku, institucionalnu razinu – u prvom redu mislim na pravosuđe, i imamo opću razinu, javnost, koja je isto tako važan faktor pravne države. Prejednostavno bi bilo da se pod pojmom pravne države podrazumijeva ona država u kojoj su pravne norme vrlo dobro strukturirane i koje se bespogovorno provode. Zato bih istaknuo da je sastavni dio pravne države i uvažavanje standarda koji su već i dio međunarodnog prava, koji se odnose u prvom redu na zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Tu su, naravno, i neki drugi kriteriji poput, primjerice, neupitne potrebe da se poštuje interesni, politički i svaki drugi pluralizam, dakle ono pravo koje respektira i te kriterije može se smatrati pravom pravne države, a nikako samo po svojoj tehničkoj strukturi. Ako

gledamo taj aspekt hrvatske države, sasvim je sigurno da je ona jedna od onih zemalja koje silno vjeruju u pravne norme i normira sve i sva. Osobno mislim da je to krivi pristup i da prenormiranost koju imamo zapravo šteti ostvarivanju pravne države i da neki put sputava ono čemu pravnici, nažalost, nisu jako skloni, a to je da uz normativnu razinu prava poneki put traže i pravednost. Tome su istina manje skloni pravnici evropskog kontinentalnog kruga, a više oni anglo-američkog kruga, ali mislim da se i tu dolazi do određene konvergencije i da bi hrvatsko pravo i pravosuđe trebalo imati u vidu i taj aspekt.

Naplavine pravnih normi

Nadalje, mislim da hijerarhija pravnih normi u Hrvatskoj nije do kraja zadovoljavajuća, a tu hijerarhiju, naravno, formira Ustav svojim odredbama. Ona danas izgleda tako da na vrhu piramide imamo Ustav, ispod njega na odgovarajući način prihvaćene međunarodne ugovore i objavljene ugovore, ispod toga imamo zakone i podzakonske propise. Osobno mi se čini da nam nedostaje međustepenica između Ustava i zakona, ako sada međunarodnu komponentu stavimo na stranu, ono što smo nekada imali, zakoni, koji bi kao sistemski propisi trebali obuzdavati zakonodavca da neumjereno i nekoherentno donosi pravne norme. Jedna od bitnih karakteristika našeg pravnog sustava je upravo ta nekoherentnost, dakle da teško ili čak nikako ne možemo naći jednu zajedničku vodilju za pojedine grupe srodnih propisa, tako da jedan zakon kaže da je ovaj stol zeleni, drugi vam kaže da je crveni, treći da je plav i vrlo teško možete dobiti dojam da postoji nekakva ideja o sustavu, a ne nakupini ili naplavini pravnih normi.

Nadalje, nomotehnička razina koja je naizgled samo tehnički aspekt cijele priče zapravo je u Republici Hrvatskoj prilično niska, a slabosti koje iz toga

proizlaze su puno više od samo tehničkih problema koji se onda mogu kao takvi percipirati. Jednom riječju, ta je zakonska razina ovog trenutka, čini mi se, nezadovoljavajuća, bez obzira što, ako pogledamo kroz dulji vremenski period, ima i uspjelih zakona i dobrih propisa.

Drugo je opet pitanje zašto neki načelno dobri propisi ne funkcioniraju. O tome će možda biti malo više riječi u razgovoru o ovoj drugoj razini. Druga institucionalna razina jest priča o tome podržavaju li institucije, u prvom redu upravnopravne i pravosudne, ideju pravne države, dakle primjerene i dosljedne primjene jednog kvalitetnog prava. Jasno, ocjena je negativna u tom smislu, ne treba biti veliki pravnik ni veliki filozof kako bi se zaključilo da je i upravni aparat na razini koja nije zadovoljavajuća i primjerena suvremenoj državi, a o pravosuđu da se i ne govori. Naše pravosuđe, nažalost, težak bolesnik, a krivaca ima više. Vrlo je pojednostavljena priča u kojoj se kaže: samo su suci ti koji su grešnici i ako bismo mi nekako utjerali suce u red, stvar bi bila rješiva. Osobno ne vjerujem u tu jednostavnu priču. Situacija mi se čini ozbiljnijom nego što bi bila da je problem samo u sucima. Gdje je problem? Problem je u tome što je kriza pravosuđa koju danas imamo generirana vrlo različitim faktorima. Priču o DSV-u, izboru i neizboru sudaca i čistkama u pravosuđu, mislim da je suviše ponavljati. O njoj smo i u ovoj prostoriji govorili *x puta*. Nadalje, postoji problem edukacije. Problem je u tome što gomila propisa koja se generira i gomila sporova koje je pravosuđe samo skupilo ili su se silom prilika ti silni predmeti nagomilali, zapravo onemogućava suce da jedan primjereni dio svoga radnog vremena utroše na edukaciju. Ozbiljan je problem to što su sudovi potpuno neopremljeni kada ih komparirate sa sudovima u nekim razvijenim zemljama koje nemaju takve probleme u zaostacima i nekvalitetnom

Galamom na galamu

Nenad Mišćević

Reba li zakonski regulirati govor mržnje i simboliku mržnje koja se kod nas javlja? Sada smo suočeni sa zakonom koji to pokušava regulirati, suočeni smo s tim da postoji perspektiva nošenja ustaških oznaka, pjevanje pjesama, te da takvo ponašanje bude kažnjivo, i ne samo kažnjivo nego i kažnjeno. Pitanje koje si svi postavljamo jest koliko daleko ići u tome, je li to uopće bila dobra ideja, ako je bila dobra ideja, treba li imati nekakav opći zakon oštro koliko ići u realizaciji...? Još u Tuđmanovim vremenima branio sam koncepciju da zapravo govor, galamljenje, izražavanje vlastita stava, ne treba ograničavati dok nije neposredno opasno.

U dvije-tri kolumne branio sam objavljivanje *Mein Kampf*, a kolege su me upozoravale da će objavljivanje *Mein Kampf* imati nesagledivo loše posljedice u Hrvatskoj, a nikakve posljedice nije imalo. Mislim da se svi slažemo, zakonodavci i mi međusobno, da neke osnovne vrijednosti koje želimo podržavati, bilo javnim djelovanjem bilo zakonskom regulativom, jesu vrijednosti jednakosti, poštovanja ljudskog dostojanstva i vrijednost suživota. Pretpostavljam da je to neupitni, neproblematični okvir u kojemu se krećemo i zapravo se samo dogovaramo kako to najbolje učiniti. Ciljevi su tu negdje, i sad se nameće pitanje ocjene situacije i toga što u danoj situaciji najbolje unapređuje te vrijednosti. Odnosno, kako tretirati to uobičajeno vrijeđanje, kod nas uglavnom nacionalističko, ali i homofobno i seksističko. Vrijeđanje, poticanje na nasilje, deranje u situaciji koja onda sama po sebi predstavlja verbalno nasilje, u lepezi od "Srbe na vrbe!", "Srbi van!", "majku četničku", odnosno "ubij pedere, ubij pedere", koje je recimo direktni izraz i pozivanje na nasilje, preko tomu vrlo bliskih stvari "Drinu ćemo pregaziti, Srbiju zapaliti", preko onih stvari koje su *li-la*, koje su između kao što su *Čavoglave* gdje, ako i ne kaže uvijek da će goniti četnike do Drine i dalje, kaže "e baš neće u moje selo". Je li ovdje riječ o samoobrani ili o poticanju na mržnju?

Tvorno ugrožavanje i govor mržnje

Zatim postoji isticanje simbola bez ikakve reinterpretacije, pa zapravo ne znaš zašto je taj koji ga nosi to stavio. Možda je čovjek nacist, možda je onako 'općenito ustaša', možda pojma nema zašto je nešto okačio – dakle, imamo cijelu lepezu stvarnih fenomena koji su obuhvaćeni tom frazom govora, odnosno simbolike mržnje. U govor računam korištenje simbola, što je postalo standardno; a očito je da takav govor mržnje napada jednakost građana zato što se neki njime stavljaju u lošiji položaj te vrlo oštro napadaju samu ideju suživota. Pretpostavljam da se o tome svi slažemo, no pitanje je treba li to rješavati zabranama.

U toj situaciji treba usporediti koliko su tri vrijednosti jednakosti, poštovanja prema osobi te suživota u našim društvima ugrožene djelima u odnosu na to koliko su ugrožene riječju. Moja je prva teza da je ovo ugrožavanje djelima što se nekad zvalo 'tvorno' ugrožavanje puno veće i puno ozbiljnije, dakle da imamo ogromnu neriješenu problematiku ugrožavanja tih triju vrijednosti u praksi. Druga je teza da je to ugrožavanje u praksi, daleko ozbiljnije i da zahtijeva i

dopušta vrlo oštru zakonsku intervenciju, dok je u usporedbi s tim govor mržnje relativno blaži fenomen koji je, rekao bih, daleko bezazleniji, jer kada važemo načine rješavanja, čini mi se, ako trebamo primijeniti nekakav aparat sile, onda bi aparat sile trebalo primijeniti na prvu skupinu, a ne na drugu.

Pogledajte samo količinu stvarnih zločina, ne uvreda, ne verbalnih stvari, nego količinu stvarnih i groznih zločina koji kod nas nisu kažnjeni. Lora je pokazala da smo društvo koje nije u stanju kazniti to da se nekomе iskopaju oči. Manje dramatično, ali još jako prisutna jest diskriminacija. Diskriminacija u praksi, diskriminacija u zapošljavanju koja se provodila godinama i godinama. Smatramo da je vrlo velik napredak ako diskriminaciju zaustavimo i ako ispravimo neke njezine posljedice, a mi smo vrlo daleko od toga da počnemo kažnjavati diskriminaciju.

U Francuskoj je sad, primjerice, u tijeku usvajanje novih uredbi koje će omogućiti oštrije kažnjavanje onoga što oni zovu rasna diskriminacija; to bi kod nas otprilike značilo da poslodavac za kojeg možete dokazati da je diskriminirao Srbina prilikom zapošljavanja ne samo da ga mora vratiti na posao nego biva kažnjen, novčano ili drukčije, za to što je učinio. Mi te velike stvari kao što su zločini i diskriminacije, stvarno nasilje nismo do sada bili u stanju djelotvorno kažnjavati. Ako s time usporedimo kažnjavanje govora mržnje, kažnjavanje simboličkih aktivnosti, čini mi se da to dvostruko nema smisla u takvu kontekstu. Prvo zato što time liječimo samo simptome, a ne bolest, dakle liječimo nešto što je zapravo površinska manifestacija koja nanosi najmanje štete. Drugo, time se zapravo istrčavamo u vrlo osjetljiva pitanja regulacije govora, koja su puno teža nego ovaj jednostavni zadatak kažnjavanja i sređivanja akcija

za koji još nismo sposobni kao društvo. Dakle, imamo dva razloga zbog kojih mislim da pritisak na djela, na akcije treba shvatiti puno ozbiljnije negoli pritisak na riječi i na simboličku djelatnost.

Kada se počne zabranjivati fašističke simbole i takve stvari, desnica je u zemljama gdje je to učinjeno – od Kanade preko Engleske do Njemačke, koja je tu vjerojatno najoštrija – promijenila retoriku, osim toga poznato je da retoriku najbrže mijenjaju oni koji su retoričari najvišnji, najteže je mijenjaju oni koji nisu vični. Tako će kazna zahvatiti one koji su nespretni, a promašiti one koji su spretniji i krivi.

Efekt bumeranga

U principu je loše ograničiti pravo na izražavanje, pravo na iznošenje vlastita mišljenja. U Hrvatskoj je to dobro ilustrirao prijevod *Mein Kampf*, ako nisi bio u najužim stručnim krugovima, nisi se godinama mogao upoznati s neprijateljskim djelima. Masa ljudi je kupila *Mein Kampf* da bi vidjela što je Hitler u stvari pričao. Mislim da javnost ima pravo na informaciju, da ljudi u tom smislu imaju pravo čitati što hoće i zadiranje u to pravo na informaciju je jako ozbiljna stvar za koju trebaju postojati ozbiljni razlozi. Nisam siguran da ti razlozi postoje. Još je teže ograničiti, odrediti koju vrstu govora ćemo zabraniti... Ako zabranite sve što je u nas ekvivalent govora mržnje, zabranit ćemo ustaške simbole u užem smislu, ali ćete ostaviti ogromnu marginu govora mržnje koja će biti nezabranjena naprosto zato što se neće spominjati riječ ustaša, neće se spominjati Pavelić... Ako idete šire od toga i počnete zabranjivati bilo kakvo potpirivanje mržnje, bilo kakvu simboliku koja je vezana uz povijesno diskreditirane pravce, dobit ćete efekt bumeranga koji su dobile druge zemlje. Tipičan je prvi bumerang-odgovor: "što je s komuni-

stičkim simbolima? Zašto ja ne smijem nositi U, a ovaj drugi smije nositi crvenu zvijezdu?" Postoje dva odgovora; jedan je – "Mi smo na vlasti pa ti ne damo da nosiš ovo jer nama ide na živce". Drugi je da se počnemo natezati o tome koje su zasluge i krivice koje vlasti. To nije stvar zakonodavca, to je stvar povjesničara.

U Engleskoj je, da navedem drugi tip bumeranga, zabranjeno političko vrijeđanje i poticanje na mržnju koje se odnosi na grupe. Ideja je bila da se time štiti ne-bijele doseljenike od bjelačkog vrijeđanja. Međutim, kako su zapravo te manjinske, doseljeničke grupe puno militantnije, 'uspaljenije' u toj svojoj političkoj retorici, na kraju je ispalo da su jako puno tužbi zapravo tužbe protiv Pakistanaca, Indijanca, Afrikanaca koji tobože potiču na mržnju prema bijelom stanovništvu. Dakle, bumerang se okrenuo onog časa kad ste definirali zabranu tako široko da obuhvati bilo kakvo izazivanje svađe među grupama. Kod nas takav tip zakona može sutra pogoditi Srbe, feministice, bilo koga tko glasno traži nekakvu pravdu i 'dere se' na dominantnu grupu. Ne vidim kako bismo riješili pitanje prevelike širine i problem bumeranga koji ide uz to ide.

Kazne za stvarno nasilje

Dalje, kada pogledate nekažnjavanje stvarnoga, prošlog nasilja, to masovno nekažnjavanje *tvornog* nasilja, dolazite do opasnosti od vrlo velike neproporcionalnosti. Ako nekoga stavite 15 dana u zatvor zato što je pjevao "Drinu ćemo pregaziti a Srbiju zapaliti", što ćete učiniti s onim koji je kopao oči? Kako uhvatiti proporciju između kažnjavanja verbalnog prijestupa i te goleme količine nekažnjavanja stvarnog nasilja? Praktična pitanja su još gora. Tko će to izvršavati? Imamo li policiju koja ravnomjerno po cijeloj zemlji želi i u stanju je provoditi takve stvari i kolika je cijena toga u smislu lojalnosti policiji, spremnosti da to izvrši...? Nadalje, tko će to kontrolirati i kako?

Što se tiče objekta kažnjavanja, problem je naravno taj da će se pravi krivci izvući, završit ćemo tako da ćemo kažnjavati klince koji se inate i nose ustaške simbole iz inata. To su klinici koji su većinom proleterska djeca, u biti ćeš kažnjavati najneobrazovanije i najsiromašnije; sigurno je da s tim kaznama neće dograbiti ni Ivića Pašalića ni Miroslava Tuđmana.

Dakle, moj je zaključak da je fokus na govoru mržnje kod nas bio malo pretjeran, mislim da je bolje okrenuti se nasilju u njegovim stvarnim oblicima, manje nasilju u verbalnim oblicima. Što se tiče verbalnog nasilja, mislim da bi princip bio da na njega treba odgovarati verbalno, na njega treba odgovarati informacijom, raznim vrstama institucionalizirane i neinstitutionalizirane informacije, 'galamom na galamu' i tako redom, bez zakonskih zabrana ili s minimalnim zakonskim zabranama. ☐

* Prema tonskom zapisu s okruglog stola.

Nenad Mišćević:
Taj je fokus na govoru mržnje kod nas bio malo pretjeran, mislim da je bolje okrenuti se nasilju u njegovim stvarnim oblicima

kolumna

Daljinski upravljač

Uvjerljivost grma

Grozdana Cvitan

Zastupnici su zabrinuti na zatvorenim sjednicama, a odsutni na javnim. Zbog toga im trpi fizička spremnost. Drugu nitko ni ne traži

Najprije je u saborskoj proceduri odgođena, a onda izgubljena točka pod kojom je trebao biti raspravljeno Leksikografski zavod. Nije to jedina stvar koja se u Hrvatskoj izgubila, pa nema razloga da saborska procedura ne bude dio općeg trenda. Pitanje je gdje završava ono što se izgubi u proceduri i gdje će, a i u kom obliku, uskrsnuti. Gdje bi Sabor završio da je gledao gdje su završila sva poduzeća koja su bila prikazana Kutli. Kad neki u Saboru jako žele znati kamo ide Sunčani Hvar, onda se to prevodi: komu ide. Možda i u Saboru sjede zainteresirani pa ih zanima ono što još traži vlasnika, a ne ono što je našlo. Osim toga, kad nešto ode javnim natječajem onda to treba platiti. A oni znaju da ima i drugih načina.

Beatifikacija multidisciplinarnih procesa

Bilo je zanimljivo slutiti paralelna događanja u instituciji koja se hvali procedurom. Rasprava o privatizaciji u znaku beatifikacije njezinih minulih vremena tekla je na način Darija Vukića koji je poučavao kolege o tuđim iskustvima, a onda i našim kao multidisciplinarnom procesu u državi u kojoj nije bio razvijen okoliš, zbog čega su leđa hrvatskih tajkuna bila nejakda da bi bila nepogrešiva. Kako je u prirodi njegove partije da zna, pokušao je to demonstrirati učeći Šimu Krasić zašto su joj izvješća loša. Nakon priloga znanstvenom razumijevanju bliske prošlosti prešlo se na prijedloge novog Zakona o HRT-u i reformi obrazovanja.

Rasprava o reformi školstva često se mogla objasniti samo načinom stjecanja diplomica onih koji su raspravljali. Uz obvezatan obračun sa Šušarom reformom, neki su hrabro zamuckujući čitali napisane tekstove, a slijedom njihova poimanja znanja nacija je obogaćena spoznajom da se reforma planirana za 21. stoljeće bavi i demografskim problemima, područjima posebne državne skrbi, čašom mlijeka za svako dijete, gluhošlijepima i načinima čitanja pisma akademika. A prava drama i privatizacije, i reforme i Zakona o HRT-u vodila se

negdje u Vladi. Tamo se tražio sedativ kojim bi se naglo probuđen koalicijski partner HSS umirio zbog pitanja pretvorenih u ucjene.

Kreditiranje lojalnosti

Oni koji više nisu u prilici iz raznih razloga postavljati ultimativna pitanja Vladi trudili su se javno djelovati predizborno u Saboru. Tako se s rubova rasprava o bilo čemu više puta mogla čuti primjedba da hrvatsko zakonodavno tijelo, koje bi trebalo znati mnogo i sve što zna usuglasiti, svoje informacije često

nalazi u novinama i TV Dnevniku.

Nakon što ih novinari informiraju, oni pozovu ministricu obrane i pitaju je li zemlja sigurna. Naravno da svatko u sebi to pitanje misli na svoj način, a građani samo mogu predmijevati zanima li ih pritom zemlja ili sigurnost vlastite osobe s pripadajućim nekretninama. Pokretine se ipak nekako pokrenu. U pratnji dvojice generala ministrica ih onda tješi na zatvorenoj sjednici. Što je šansa premijeru da za sigurnost zemlje optuži liječnike! Netko je bio neuvjerljiv. Pa će to ispravljati na sljedećoj zatvorenoj sjednici, na kojoj bi Picula trebao reći kako smo uletjeli u sukob SAD-a s Irakom. Zbog čega su građani pitali što mi to i komu pomažemo.

Bez obzira koje se od tih pitanja i na koji način činilo važno i ostatku pučanstva, 29. sjednica Sabora pokazala je sve ono drugo što se ne očekuje ni od parlamenta ni od pojašnjenja. Oni su zabrinuti na zatvorenim sjednicama, a odsutni na javnim. Zbog toga im trpi fizička spremnost. Drugu nitko ni ne traži. Fizička se demonstrira na tjelovježbi glasovanjem. Koje se najprije događalo u paketu, najčešće petkom popodne, pa se premjestilo u jutarnje sate kad ima kvorum, da bi napokon preraslo u raspravu za čekanje kvoruma. A to je ono kad usred zastupničkog izlaganja predsjednik Sabora pita ima li kvorum. Pa se ispriča zastupniku. Onda zastupnik nastavi. Onda raspravlja novi. A predsjednik pita za kvorumom. Pa zastupnik nastavlja. Pa počne ministar, a predsjednik pita o kvorumu. Pa se ispriča ministru... Sate

predsjednikova zanimanja za kvorum u petak popodne većini zastupnika bio je najduži boravak na mjestu na kojem zarađuju plaćicu. Za istu lovu vješto su izbjegli višednevne predstave u dvorani. Jer u njoj su stranke i partije ostavljale one koji imaju izlaganja i parole za sve točke.

Legenda bez putovnice

A kad oni nahrupе govoriti saborski se predsjednik žestoko koncentrirao. Koncentraciju na temi znanosti najprije je pokazao Tončiju Tadiću, koji ne zna domaće poslovice. Pa upotrebljava tuđe. Tuđa je Z. T-u tom prigodom bila ona: *Kasno Marko na Kosovo stiže*. Zanimljivo je da predsjednika Sabora u Tadićevu izlaganju nije potreslo ništa od desetminutnog izlaganja o pljački, stanju pravne države, osiromašenju većine građana itd., nego primjedba koju je Tadić izrekao i sam svjestan uzaludnosti ponavljanja. Uglavnom, čovjek koji često upotrebljava strane imenice, a zaleti se i u cijele jezike, zgrozio se nad Tadićevim evociranjem jednog stranca, legendarnog konja-

ali pobjedničku konstataciju *imamo kvorum* predsjednik Sabora čuva za sebe. To mu se posrećilo u srijedu ujutro, pa je tjelovježba održana u pravo vrijeme. Radost tijela nastojao je pomutiti HSLŠ željom da u raspravu uvuče Sunčani Hvar i Krško. Stvar se odgađala procedurom, što je cijelu stranku (zna li se što je cijelo u HSLŠ-u) držalo budnom i u petak ujutro.

U međuvremenu se postavljalo pitanje uključuje li lojalnost nužno manipulacije i zloporabe. Tema rasprave: Zakon o HRT-u. U njoj je iznjedreno udivljenje Ive Škrabala novinaru Obradu Kosovcu i omiljeni citat (autora Delića) Ive Lončara: *Ma, ljudi moji, je li to moguće*. Marinu Jurjeviću se činilo da neki očekuju spas po filozofiji *miš bijeli sreću dijeli*. Damiru Kajinu sve se činilo kaotično, a svako vijeće zavisno, pa je zbog izbjegavanja manipulacije predložio stupanje zakona na snagu nakon novih izbora ili 1. siječnja 2004. Usput se sjetio stare dokone Europe. Što je opet bacilo u dvojbe predsjednika Z. T.-a koji se kod Kajina raspitao misli li on da star znači biti dokon. A onda se europski povukao u kontrolu hodnika.

Čija je ono taraba, čiji je ono zakon

Na kraju se razvila rasprava tko stoji iza važećeg zakona o HRT-u. OSS?! Djelomično, rekao je ministar. Iako je zapravo riječ o BBC-ijevu zakonu, kojeg je prigodom zadnje rasprave o istoj temi, istom Saboru, Vladi i narodu bezuspješno nudio HSP. Koji nije OSS. S obzirom na to da je ipak dopuštena misao da zakone u Hrvatskoj donosi Sabor, zastupnik Rožić razmišljao je o vlasti s vizijom i političkom folkloru u kojem se iza ponuđenog rješenja krije i interesna skupina, plan i sasvim određeni ljudi. Znači li to da sad ne znamo jesmo li za novi zakon dužni OSS-u, ministru ili HSP-u? Manje zbog znanja, a više zbog dana kad dugovi dođu na naplatu. Tako se nekako činilo Kramariću koji je uspio konstatirati da se Sabor u raspravi o HRT-u kao prvorazrednom političkom pitanju vrti kao mačak oko vruće kaše. Čemu je sutradan u raspravi o reformi školstva dodao i citat: *Rat svijetu protiv svih*. Na riječ rat trznuo se Anto Đapić koji je od Z. T.-a zatražio raspravu o Piculinu potpisu. Od čega se predsjedniku smračilo jer on nije saborski poštar s Vladom pa je to tražio napismeno. Nakon čega je obavijestio Đapića da će pitanje biti raspravljeno na zatvorenoj sjednici, sljedećoj. Možda predsjednik nije teklić ili kurir, ali kao poštar funkcionira savršeno. Pismo je isti dan dobilo odgovor.

Kao dobar poštar pokazao se i premijer. Nakon godinu dana odolijevanja on je upravo taj dan pismom razveselio Ivu Lončara izvjestivši zastupnika da čovjeka osuđenog za kriminal u Ministarstvu poljoprivrede čuva SDP-ov stabilni koalicijski partner. Nakon čega je Z. T. mogao samo shvatiti da je HSS-ov prihvaćeni amandman u Zakonu o HRT-u bio sedativ. Afera traženja HSS-ova antidepresiva tek nas očekuje. U zanosu njihova zalaganja za urednike kontroli je izmakao novinar. Ili premijer.

Iako se počeo skupljati tek u 9,45, u 16,45 kvorum je već bio prikupljen. Zakon o HRT-u je usvojen. Za drugi zakon, u 17,10, kvorum više nije bilo. Nakon što je distanciranjem iz saborske rasprave izbacio Tadićeva Marka, legendu, pokazalo se da su samoinicijativno otišli i Rojsov zec koji je iza grma brusio nokte za ispravljanje Drine, Jurjevićev bijeli miš koji filozofira kako biti lojalan Marku i zecu ne bi li zaobišao Kramarićeva mačka koji je bio zabavljen vrućom kašom. A kad toliki odu, onda nije čudo da se zastupnici osjećaju kao da ih netko zaobilazi. ■

nika i kraljevića zvanog Marko (iako čudi činjenica da je MVP-u promaklo uvaliti hrvatsku diplomatsku putovnicu nekom stranom kraljeviću). Nešto bolje prošao je Rojs nakon izmjene srdačnih replika s Tušekom. Zaključujući da nije moguće ispraviti sve krive Drine, pokušao je analizirati dva lobija kroz sanaciju Viktora Lenca i Riječke banke, konstatacijom da u tom grmu leži zec. Možda je podrijetlo Rojsova zeca bilo prevelika dvojba za Z. T.-a (jer tko zna je li zec domaći s obzirom na to da je prije spomenuta Drina), pa se povukao iz dvorane prepuštivši presjedanje Tomcu. Tomac je mirno priopćio Rojsu da mu je vrijeme isteklo.

Je li zec stranac

Tomca je uzrujao HSLŠ-ov Mijalić s tvrdnjom o sprezi privatizacije i dugogodišnje tajne koalicije HDZ-a i SDP-a. Seks je munjevitio zatražio stanku, nakon koje se demantiralo sve osim nelagode. Nakon što je utvrdio da ono što se čini javno nije ni točno ni bitno, Mijalić se ispričao. Bilo mu je žao što je zaboravio spomenuti i trećeg partnera, HSP. I dok javne koalicije pucaju, spominjanje tajnih počinje jako uzrujavati partnere. Spregu o kojoj govori Mijalić dosad je nekoliko puta premijeru Račanu spomenuo Rojs. Premijer se činio nevješt. Tomac se odmah uzrujao. Zato i jest potpredsjednik.

Čast da priopći kako će glasovanja biti kad se steknu uvjeti povremeno je udjeljivana i Bolti Jalšovcu te Ivici Kostoviću,

Graz – najbolji kulturni shopping

Igor Marković

Sudeći po otvorenju, Graz je kao kulturna prijestolnica Evrope nadmašio i najoptimističnija predviđanja

Nakon 2000. i Avignona, Bergena, Bologne, Bruxellesa, Helsinkija, Krakova, Reykjavika, Praga i Santiaga de Compostela; nakon 2001. i Porta i Rotterdama te 2002. godine i Bruges i Salamanca, "titulu" kulturne prijestolnice Evrope ove je godine ponio samo jedan grad – Graz.

Što zapravo to znači? Još 1983. godine deset ministara kulture zemalja Evropske zajednice okupilo se u Ateni i na prijedlog tadašnje grčke ministrice Meline Mercouri – koja je smatrala "da su kultura, umjetnost i kreativnost jednako važni kao i tehnologija, trgovina i ekonomija" – počelo promišljati vlastito kulturno nasljeđe, ali i modele njegova predstavljanja unutar ujedinjene Evrope. Tako je 1985. bez velike pompe uspostavljen projekt Evropski grad kulture, od Atene iste godine, sve do Weimara 1999. godine. Iako je primarna namjera bila "ukazati na kulturalno bogatstvo i raznolikost gradova Evrope", Grad kulture je kroz godine postao fleksibilno i višenamjensko oruđe za razvoj kulturne politike, s posebnim naglaskom na razvoj kulturnog turizma. Kao najveći pomak u devedesetima uspostavljena je "lite" verzija: Evropski mjesec kulture – odgovor na narastajući broj prijava gradova koji su željeli biti domaćini Evropskoga grada kulture. Godine 1999. projekt je preimenovan u Kulturnu prijestolnicu Evrope, odlukom EC DG EAC kao dio *Culture 2000 programa*, sufinancirajući događaje tijekom godine u odabranom gradu s otprilike 600.000 eura.

80 tisuća posjetitelja

Iako postoji utvrđeni redoslijed zemalja-domaćina za naredne godine, ostavljajući mogućnost zemljama nečlanicama EU-a da također nominiraju svoje gradove za (su)domaćinstvo, kao i iznimno strogi nacionalni izbori za

Odlazak u Graz ove godine dobit će novu dimenziju. Više to neće biti samo destinacija poludnevnog obilaska IKEA-e ili Metroa, nego nezaboravni odlazak u pravu prijestolnicu kulture pred čijim galerijama, trgovima ili koncertnim dvoranama ni najzibirljiviji poznavatelji umjetnosti neće ostati ravnodušni

grad-domaćina, mnogi su bili sumnjičavi prema mogućnostima i sposobnostima Graza. No, sudeći po otvorenju (od 9. do 11. siječnja) Graz je nadmašio i najoptimističnija predviđanja. Od savršene signalizacije, nevjerovatne ljubaznosti, bespriječno izvedenog programa otvaranja (uz iznimno vrcave i zabavne dodatke poput trilingvalnoga govora najznačajnijih ljudi organizacije: intendantata Wolfganga Lorenza – njemački, Eberharda Schrempfa – engleski, te izvršnog direktora Manfreda Gaulhofera – ruski), nezamislive uslužnosti medijskog tima, do fan(t)a(s)tične privrženosti projektu pripadnika svih javnih službi i svih stanovnika grada.

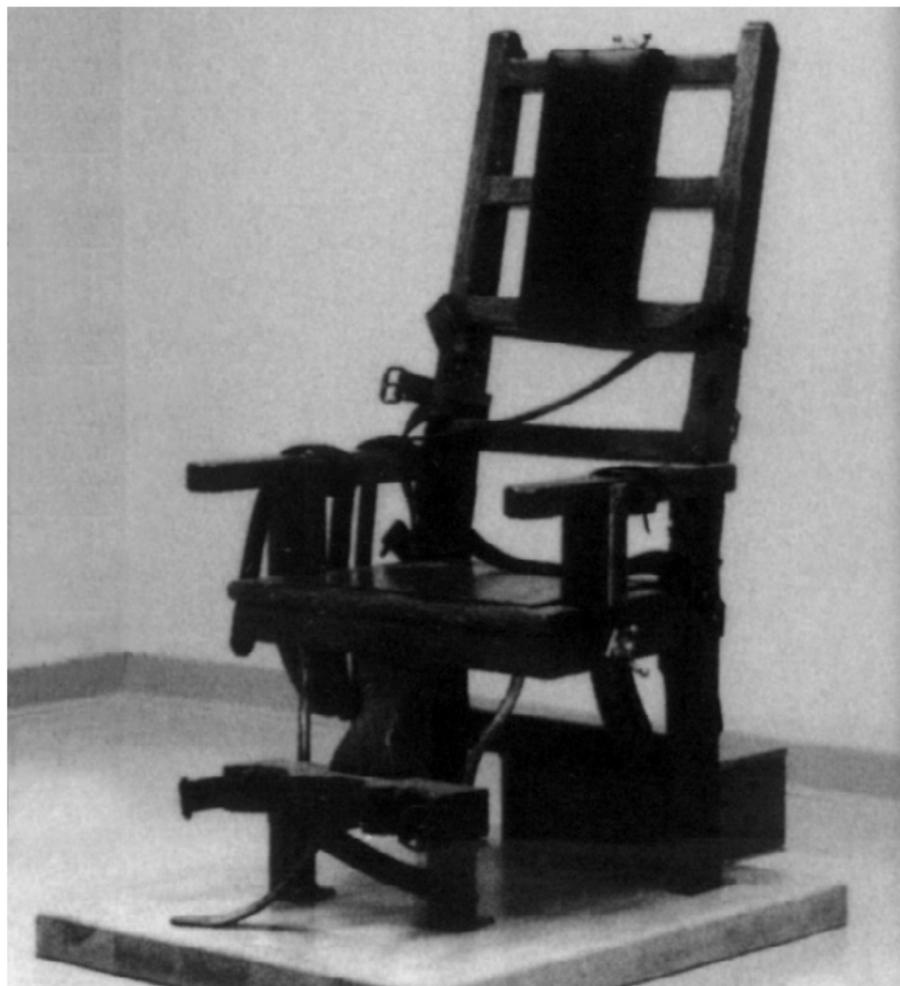
Ako tko pomisli da iz goleme i nekritične ljubavi prema Grazu pretjerujem, činjenice govore da se više od 80 tisuća ljudi (prema umjerenim službenim podacima) okupilo na inauguracijskom vikendu. Koji je obilježen svečanom scenskom izvedbom glazbeno-teatarskog spektakla *Begehren*, otvaranjem spekta-

Orfejeva pogreška

Režija i koreografija toliko su primjerene djelu da se na trenutke čini kao da su rađene paralelno s partiturom. Ukratko, izvedba *Begherena* odlična je u svim segmentima

Beat Furrer: Begehren; libreto: Beat Furrer i Christine Huber & Wolfgang Hofer (prema tekstovima Ovidija, Virgilija, Hermanna Brocha, Cesare Pavesea i Güntera Eichla); uloge: Petra Hoffmann (sopran) – Ona (Euridika), Johann Leutgeb (spiker) – On (Orfej), Vokalensemble NOVA (Colin Mason, dirigent), ensemble recherche (Beat Furrer i Nassir Heidarian, dirigenti); redatelj/koreograf: Reinhild Hoffmann

Begehren (što se može čitati i kao žudnja i kao traženje) suvremena je verzija mita o Orfeju i Euridici. Izvodi ga komorni ansambl (frajburški ensemble recherche) i komorni zbor (bečki Vokalensemble NOVA), uz četrnaest plesača, spikerski glas (Orfej, odnosno On) i koloraturni sopran (Euridika, Ona). Iako u gotovo devedesetminutnoj izvedbi ništa ne ukazuje na konvencionalno pripovijedanje, tekst na njemačkom i latinskom prema različitim autorima doslovno se fokusira na najtragičniji dio mita: Orfejevu pogrešku pri izlasku iz Hada. Gotovo jednoliko se oslanjajući na tekst, glazbu i pokret, ovo se iznimno emotivno djelo koncentrirano na pitanje gubitka i izolacije, toliko primjereno suvremenom društvu. Helmut-List-Halle, koja je ovom premijerom i službeno otvorena,

S izložbe M_ARS, umjetnost i rat

svojim gargantuovskim dimenzijama više nalikuje praznom aerodromskom hangaru (kako su primijetili mnogi posjetitelji), nego klasičnoj koncertnoj dvorani. Slučajno ili ne, i arhitektura pozornice (koju potpisuju Zaha Hadid i Patrick Schumacher) simbolički podsjeća na avionska krila. Scena time preuzima aerodinamični oblik, lagano se uspinjući od rubova prema sredini, simbolizirajući time most nad rijekom Stiks na čijim se kamenitim obalama nalazi otok Orfejeva izgnanstva.

Orfej i Euridika imaju svoje blizance u plesačima (nezaboravni Remo Rostagno i Yoshiko Waki) koji dodaju razine neizgovorenih emocija; na primjer, Rosagnovo opetovano prekrivanje Orfejevih očiju kao podsjećanje na njegovu tragičnu pogrešku. Iako orkestralna paleta podsjeća na Ligetievu *Odiseju u svemiru*, bitno je od nje i različita, posebno u Furrerovu insistiranju na širenju granica mogućnosti ljudskoga glasa. Od izvođača se tako traži da šapuću, zvižde, šušaju i mumljaju (navodno je jedna scena inspirirana tibetanskom obrednom glazbom), preskačući iz jednog tonalnog ekstrema u drugi. Međutim, ne treba se prevariti i zaključiti da je riječ o eksperimentu: svaki vokalni detalj u *Begehrenu* je precizno zapisan, a izvođači su ga iznimno točno prenijeli stvarajući sveprožimajuću auru tuge ispunjavajući golemi prostor koji se na trenutke činio patološki anksiozan. Skladatelj je predvodio orkestar u zadivljujućoj izvedbi, u kojoj su gotovo nadljudskim vještinama dominirali Christian Dierstein i Yasuko Miyamoto na udaraljkama. U pripovjednoj dionici Njega (Orfej), bariton Johann Leutgeb dao je antologijski primjer Sprechgesanga, dok je Petra Hoffmann (Ona, Euridika) jednostavno blistava: bilo da je riječ o kristalnom sopranu u tradicionalnim opernim dionicama, bilo pak u šaputanjima, govoru i mrmljanju, sve do maratonske završne scene nemoguće je otrgnuti se od njezina glasa. Za kraj, posebno je dojmljivo koliko su režija i koreografija akutno primjerene djelu, pa se na trenutke čini kao da su rađene paralelno s partiturom. Ukratko, izvedba *Begherena* jednostavno je odlična u svim svojim segmentima. ■

kularnog arhitektonskog projekta *Otok na Muri* njujorškog umjetnika Vita Acconcia (višenamjenski *open-air* prostor, predviđen za kazališne predstave, ali i sportske događaje; futurističkog izgleda, isključivo od stakla i metala, no, prema riječima autora, reminiscirajući klasični grčki amfiteatar), te najvećim vatrometom u povijesti grada. Posebno je dojmljivo bilo japansko slikanje vatrom (hanabi), za koje je EU Japan Festival, organizacija koja promiče kulturalne veze između Japana i Evrope, izdvojila 173.000 eura, a pripreme i pokusi trajali su više od godinu. Program je nastavljen izvedbom kazališnog komada *Butterfly Blues*, nebrotjenim izložbama (svi muzeji i galerije u gradu, uključujući i šest novootvorenih u funkciji su Evropske prijestolnice kulture), ali i mnogim *in-situ* umjetničkim intervencijama i projektima.

Novo lice grada

Laurent Fachard, poznati francuski umjetnik unio je drukčije svjetlo u staru gradsku jezgru – dio Unescove Svjetske kulturne baštine. Nove, suvremene boje, potpomognute tehnološkim dostignućima, osvjetljavale su i razotkrivale nova lica poznatih lokacija, od zgrade Opere do najpoznatijeg spomenika, Sata na Brdu, koji je također dobio svoju "umjetničku" inačicu. Crna kopija sedam stoljeća starog obilježja grada, djelo austrijskog umjetnika Markusa Wilflinga, koja se može vidjeti i kao sjena i kao spomenik (ovisno o mjestu promatranja), prema njegovim je riječima, "prirodan izbor". "Zbog povijesne i kulturne važnosti, kao i položaja u gradskom pejzažu, gotovo me prisilio da mu načinim trodimenzionalnu repliku", rekao je umjetnik na svečanosti otvorenja. Iznimno se dobro uslijed geopolitičkih i kulturalnih sličnosti Graza i Ljubljane u trodnevni program uklopilo otvorenje izložbe *Jože Plečnik i Ljubljana*, koja pokazuje na koji način je taj učenik Otta Wagnera sa svojim kolegama transformirao provincijski gradić u srednjoevropsku metropolu. Treći i posljednji dan ceremonije otvaranja uključio je koncert Fine Young Cannibals i rumunjskog Taraf de Haidouk orkestra. Istodobno, posjetitelje je svake večeri na šest velikih pozornica, priređenih posebno za ovu prigodu,

tema

do ranih jutarnjih sati zagrijavala sva zamisliva glazba – od japanskog techno do free-jazza. “Dan poslije”, u nedjelju, službena stranica Evropske prijestolnice kulture www.graz03.at zabilježila je 1,6 milijuna posjeta.

Ikone 20. stoljeća, Kula babilonska, Woment...

I najava programa za ostatak godine vrlo je izazovna, pa je nepravredno išta posebno izdvojiti. Ipak, od izvedbenih umjetnosti svakako se najviše očekuje od *Koreografija rečenica* Anselma Glücka u lipnju i *Chorphantasie* Gerta Jonkea u svibnju i lipnju. Koncertna godina svoje će vrhunce doživjeti kroz koncertne serije *Ikone 20. stoljeća, Evropski jazz 2003.*, a posebno *Tri stoljeća ruske glazbe* s dirigentom Valerijem Gergijevim u veljači, te svjetsku premijeru *In Principio* Arva Pärta 22. svibnja. Mnoge izložbe već su otvorene: *Latentne utopije* (eksperiment u suvremenoj arhitekturi), *cnb.art.theory.film.rock*, odnosno predstavljanje suvremene umjetnosti Petrograda, kao i *Suvremena umjetnost u Grazu – special 2003*, o kojima više u sljedećem brojevima *Zareza*. Od još nepostavljenih posebno mjesto imaju *Kula babilonska* – izvori i raznolikosti govornoga i pisanog jezika; *Himmelschwer* – transformacije gravitacije i *Wanda SM* – ženski pogled na Sacher-Masocha. Tu je i niz intervencija u prostoru (*umjetnost: //izvan mreže; Woment!* – povijest žena Graza...), medijskih projekata (*Keep in Touch* – socijalna upotreba slike; *Nomad...*), literarnih događanja i, kako je najavljeno, brojnih iznenađenja.

Odlazak u Graz ove će godine (u bilo koje doba) dobiti novu dimenziju. Više to neće biti samo destinacija poludnevnog obilaska IKEA-e ili Metroa, nego nezaboravni odlazak u pravu prijestolnicu kulture pred čijim galerijama, trgovinama ili koncertnim dvoranama ni najzibirljiviji poznavatelji umjetnosti neće ostati

Svi smo mi imigranti

“Riječ je o komadu koji opisuje apsurdne načine na koje tretiramo ljude”, sažeo je Henning Mankell svoje djelo

Butterfly Blues; autor i redatelj Henning Mankell; uloge Lucrécia Paco, Graça Silva, Johannes Lang, Stefan Maaß; glazba Mariana Venancio Dove i Matthias Loibner

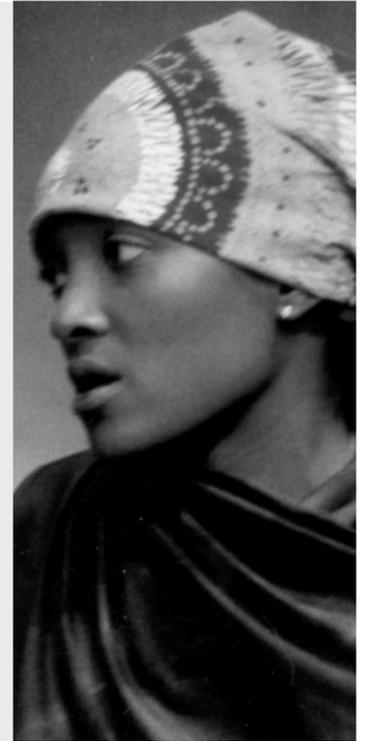
Kazališna predstava poznatog švedskog pisca kriminalističkih romana Henninga Mankella, koju izvode glumci Graz Schauspielhausa i Teatro Avenida iz Mozambika, crna je komedija koja nas upoznaje sa životom afričkih imigranata u ujedinjenoj Evropi. “Riječ je o komadu koji opisuje apsurdne načine na koje tretiramo ljude”, sažeo je autor svoje djelo. Henning Mankell svakako je najpoznatiji kao autor scenarija za mračne trilere (vrlo slične serijalu o inspektoru Martinu Becku koji smo imali prigodu

vidjeti na Hrvatskoj televiziji). *Mördare utan ansikte* (*Ubojice bez lica*), donijela mu je 1991. godine nagradu za najbolji skandinavski kriminalistički roman, a slijedili su brojni drugi uspjesi, kao i ekranizacija više od dvanaest njegovih romana. Posebna zanimljivost vezana uz Mankella je da je *usvojio* Maputo, glavni grad Mozambika kao svoj drugi dom, a godinama surađuje s mozambičkim umjetnicima, posebno s Teatrom Avenida. Kao jedan od razloga zaljubljenosti, ritmička estetika afričkog teatra, prisutna je i u komadu, u kojemu se prvi put okušao i kao pisac i kao redatelj. “Želio sam iskoristiti prigodu i pokazati da je boja kože potpuno besmisleno govoriti o legalnim i ilegalnim imigrantima. Što bi uopće moglo značiti ‘ilegalna osoba’? Evropa je izgleda zaboravila da je imigracija savršeno uobičajena i normalna pojava. Ja sam, na jedan način, imigrant u Švedskoj. Istina, rođen sam u Švedskoj, ali moji preci su se doselili prije dvjesto godina iz Njemačke i Francuske. Slično je svugdje po Evropi, navodna razlika između starosjedilaca i došljaka samo je u nekoliko generacija.”

Butterfly Blues priča je o dvije afričke žene (Lucrécia Paco i Graça Silva), koje dolaze u Evropu u nadi za boljim, sretnijim i sigurnijim životom. Po dolasku u

Austriju, susreću svoje društvene opozite koji ih nikako ne mogu prihvatiti, zlostavljaju ih i iskorištavaju njihov ilegalni status (Johannes Lang i Stefan Maaß). Scene komada nižu se u nelinearnom slijedu povremeno prekidajući jedna drugu, ukazujući na različite probleme i sudbine imigranata koji se bore za dostojanstvo i slobodu. Koristeći se suvremenim slengom, ali i bajkovitim pripovijedanjem, Mankell ukazuje na često apsurdne sudbine imigranata, posebno u slučajevima kada miješa komediju i tragične scene. Zanimljivo je i njegovo miješanje “hladne”, realistične evropske drame i “vrućeg”, romantičarskog, afričkog pristupa kazalištu.

Tekst je pisan na šest jezika, odnosno dijalekata. Ta činjenica dopušta autoru ne samo da se poigrava s poetskim snagama svakog pojedinog jezika/dijalekta nego i glumcima da na različite načine iskažu emotivna stanja likova. Mankell kao pripovjedač realistički, ali s jasnim simpatijama, ukazuje na grubu stvarnost, dok međugre na različitim jezicima dodaju nužnu emotivnost. I kao autor i kao redatelj Mankell dopušta svojim likovima/glumcima da u emotivnim scenama koriste svoje materinske jezike. Tako svjedočimo mješavini književnog njemačkog i engleskog, mozambičkog dijalekta portugalskog, kratkim

dijalogima na francuskom i monolozima na njemačkom. *Posljednji jezik* predstave, ali svakako ne najmanje bitan, onaj je glazbeni: Mariana Venancio Dove i Matthias Loibner predstavili su melanž afričke i evropske tradicije, uglavnom kroz blues: jedan od najpopularnijih oblika glazbene fuzije različitih kultura.

Tragikomedijska je to koja se vrlo lako može interpretirati (ali i primijeniti) i iz naše svakodnevice, a vrlo kvalitetne glumačke kreacije te pamtljiva režija dovoljna su preporuka za odlazak na reprizu 19. veljače. ▣

Nasilje kao globalna svakodnevnica

Pojedini aspekti kulturalnih praksi – ne samo onih predmodernih, “recesivnih”, nego i postmodernih, “naprednih” – bez sumnje mogu poslužiti kao poticatelji rata

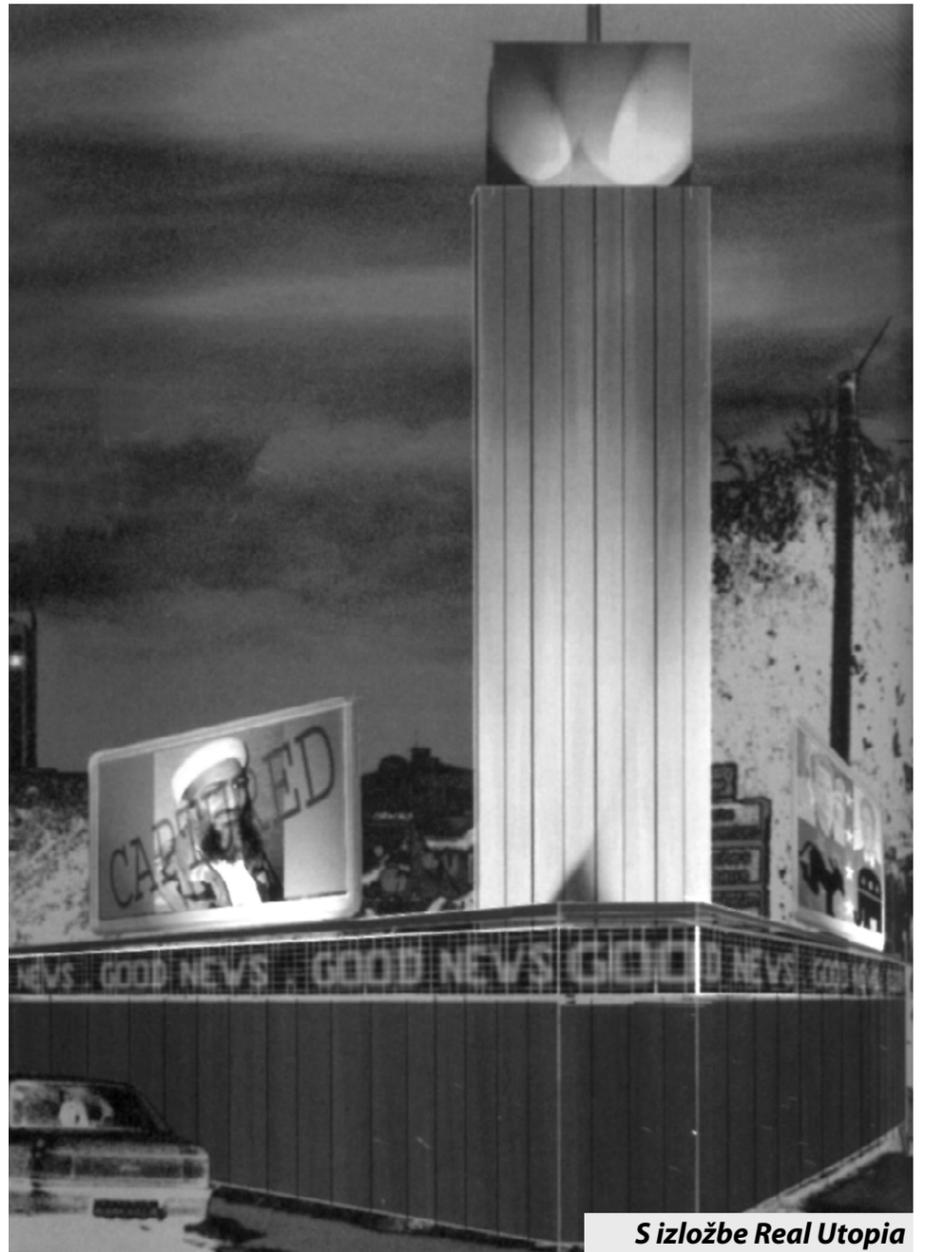
Izložba M_ARS, Umjetnost i rat, autor Peter Weibel, kustosi Günther Holler-Schuster

Qsmišljena prema Freudovim djelima *Das Umbehagen in der Kultur* i *Warum Krieg*, jedna od najambicioznijih izložbi u sklopu domaćinstva Graza kao Evropske prijestolnice kulture, svakako je *M_ARS*: propitivanje autora Petera Weibela o tome koliko umjetnost pridonosi s jedne strane civilizacijskim i humanim dosezima i idealima, ali, s druge strane, i društvenoj nepravdi, širenju stereotipa te nacionalističkih i fundamentalističkih ideja.

Nakon dvaju svjetskih ratova Evropa je suočena s problemom prihvaćanja sukoba, počesto tvrdoglavo odbijajući mogućnost izbijanja novih sukoba i nespretno odgovarajući na njih, kada uopće prihvati da postoje – podsjetimo se samo sukoba u Hrvatskoj i BiH. Možemo li se onda složiti s Freudovom konstatacijom da “sve što promovira kulturalni razvoj djeluje protiv rata”? Nije li možda upravo suprotno: da pojedini aspekti kulturalnih praksi – ne samo onih predmodernih, “recesivnih”,

nego i postmodernih, “naprednih” – mogu poslužiti kao poticatelji rata? Djeluje li umjetnost nužno samo pacifistički, ili se može iskoristiti i u ratnohuškačke svrhe? Osim toga, ako govorimo u i o suvremenom fragmentiranom svijetu, koja je pozicija kulture i umjetnosti u mikrosukobima, u onim situacijama koje Enzensberger opisuje u *Izgleđima za građanski rat*? Nasilje je bez sumnje globalna svakodnevnica, integralni dio i najdemokratskijih društava, a događaji iz rujna 2001., kao i teroristički napadi diljem svijeta, pokazuju da više ne postoji hladnoratovska “sigurnost”. Nadalje, u popularnoj kulturi – od pop glazbe do softverske industrije – “rat je konstitutivni element masovne kulture 21. stoljeća”. (Holert i Terkessidis)

Ova izložba ne p(r)okazuje samo na koje su sve načine nasilje i rat protkani u suvremenom društvu, nego također postavlja pitanje koja je i kakva uloga umjetnika u današnjem društvu. Kriza umjetničkih praksi, nihilizam i kulturpesimizam, toliko sveprisutni u mnogim segmentima *post-već-nekakva* društva, ali i mogući odgovori na njih, prikazani su kroz najrazličitije tehnike, s posebnim naglaskom na medijski posredovane procese (rat slikama, informacijski rat). Neki od poznatijih autora predstavljenih na izložbi su: Art in Ruins, Elke Baulig, Olaf Breuning, Glenn Brown, Chris Burden, Jake & Dinos Chapman, Chris Cunningham, Chen Danqing, Belu-Simion Fainaru, Parastou Forouhar, Paul Garrin, Damien Hirst, Jenny Holzer, IRWIN, Ken Lum, Paul Mc Carthy Mike Kelley, Max Peintner, Nancy Rubins, Nebojša Šerić-Šoba, Lina Theodorou, Milica Tomić, Paul Virilio, Barbara Visser... ▣

S izložbe Real Utopia

Na misu il' na jogu?

Rade Dragojević

Vatikan o fenomenu New Agea

Nijedan sluga ne može služiti dvojici gospodara. Jer, ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti, ili će uz jednoga pristajati, a drugoga prezirati (Lk 16.13), ovakvom "ili-ili" situacijom vatikanski autori najnovijeg dokumenta o fenomenu New Agea opisuju koji bi trebao biti stav svakog pravog katolika prema idejama širenima u sklopu *novog doba*. Dokument je novinarima predstavio kardinal Paul Poupard, predsjednik papinskog Vijeća za kulturu, a koautorstvo potpisuje i Vijeće za međureligijski dijalog. Puno ime dokumenta glasi *Isus Krist kao donosilac životodajne vode. Kršćanske refleksije o New Ageu*. Naslov, dakako, nije izabran slučajno. On naime, kontrastira značenje elementa vode u kršćanskoj tradiciji nasuprot tumačenju tog istog elementa u sklopu New Agea. Jer, prema astrološkoj periodizaciji, svako vremensko razdoblje traje 2146 godina, pa je upravo prijelaz u treće tisućljeće označeno kao početak novog doba – razdoblja vodenjaka (*Age of Aquarius*) – i napuštanje razdoblja riba, koje je pak u toj razdiobi predstavljalo simbol kršćanstva.

Svetu Stolicu brine ponajviše to što se sve više ljudi napija *svetom vodom* s drugog izvora. Koristeći se takvom metaforikom i papa Ivan Pavao II. nedavno je opomenuo američke biskupe riječima neka se "sami zapitaju posvećuju li dovoljno pozornosti stalno prisutnoj žedi ljudskog srca za istinskom životodajnom vodom, žedi, koju nam samo Krist – naš otkupitelj, može utažiti".

Nove paradigme za novo doba

Iako je u uvodu dokument označen kao "provizoran", daljnji tekst ne ostavlja mjesta sumnji o namjeri ovih pedesetak stranica – Vatikan ne želi samo opisati fenomen nego tekst ima i preskriptivnu namjeru; želi se, dakle, da svećenici-pastoralci u svom svakodnevnom radu obrate pozornost na fenomene New Agea. "Dokument je vodič za sve uključene u pastoralni rad, kako bi razumjeli duhovnost New Agea, ali i kako bi im se ukazalo na točke koje se kose s naukom Katoličke crkve".

U tom laviranju između opisa i propisa nastao je vrlo zanimljiv dokument u kojem

se miješaju intrigantni uvidi o post(modernoj) kulturi s gotovo paničnim upozorenjima na obnovu vjere. Početne su stranice posvećene pregledu duhovne situacije. Najprije se priznaje da postoji mnogo ljudi – posebno nakon iskustva atomske bombe i uznemirujućih rezultata genetičkog inženjeringa – kojima trenutačne društvene, političke i religiozne strukture ne daju tražene odgovore, te da službena medicina, politika i religija počesto zakazuju. Na njihovo mjesto uskače New Age sa širokim spektrom tehnika i znanja iz različitih područja, koje čine neku vrstu Kuhnove *nove paradigme*. Autori teksta na nekoliko mjesta taksativno nabrajaju tradicije na koje se oslanja New Age: gnosticizam, kabala, renesansni hermetizam, misticizam, srednjovjekovna alkemija, okultizam, rozenkrojizam, slobodno zidarstvo, teozofija, antropozofija, ezoterija, transcendentizam, dubinska psihologija i dr. Isto tako, detaljno nabrajaju duhovne oce pojedinih tradicija iz kojih izrasta New Age, kao što su Rudolf Steiner (antropozofija), Gurđajev (ezoterija), C. G. Jung (dubinska psihologija), Swedenborg (spiritualizam), Nikola Kuzanski, Jakob Böhme, Meister Erhardt (teozofija, misticizam), Ralph Waldo Emerson (transcendentalizam) itd. Svakodnevica New Agea pak obuhvaća različite tehnike i prakse, i njih su autori također dosta detaljno pobrojali: joga, feng shui, tečajevi za samopomoć, liječenje kristalima, akupunktura, kiropraktika, kineziterapija, homeopatija, masaža, meditacija, različite nutricionističke terapije, liječenje metalima, bojama i glazbom, vjera u reinkarnaciju i sl.

Sve je Bog

Ontološka podloga New Agea, iako ne postoji nikakva jedinstvena doktrina, prema mišljenju papinskih vijeća, obuhvaćala bi holističku viziju

Autori su nedvosmisleni – New Ageu priznaju tek da je dobro dijagnosticirao nove potrebe ljudi u sferi duha, ali da je u svojoj konačnici ipak protukršćanski

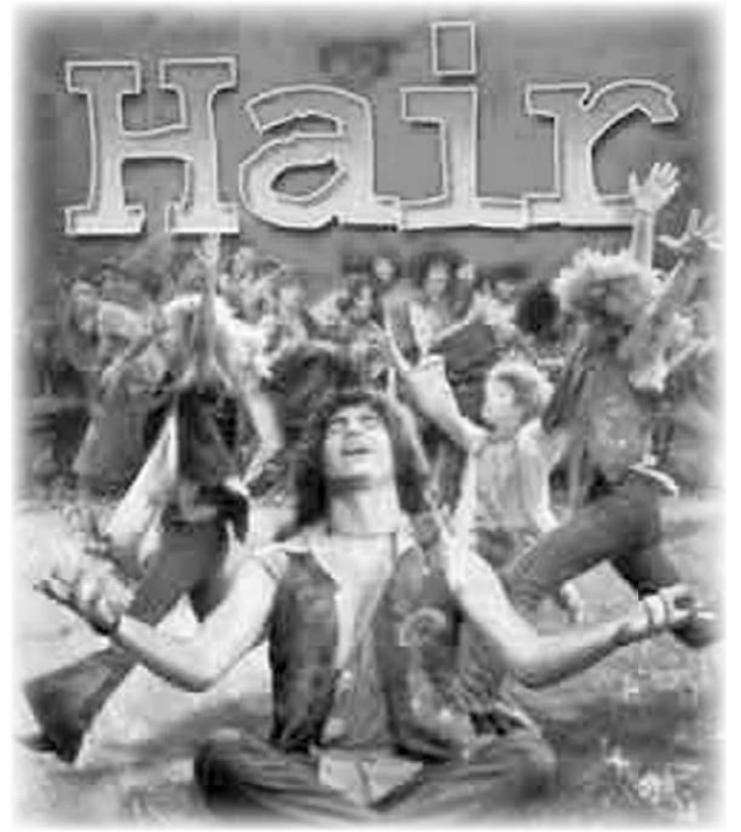
svijeta, prema kojoj se napušta klasična distinkcija subjekt-objekt poznata od Decartesa i Newtona, da bi se nasuprot tome zastupalo gledište o postojanju univerzalne mreže entiteta, svojevrsnog ekosistema u kojem su priroda, svijet i svijest Jedno, Cjelina unutar koje se uspostavlja harmonija. Monizam je druga odrednica. Ona pak govori o napuštanju hijerarhije među bićima, svi su jednakopravni dijelovi jedne Cjeline, i ljudi i anđeli i Bog. Bliska tome je ideja panteizma – sve je Bog, kao i panenteizma – sve je u Bogu i Bog je u svemu. U New Ageu napušta se i klasična priča o padu i iskupljenju, o grijehu i spasu, a ta se problematika terminološki pojašnjava kroz pojmove iskušenja i prosvjetljenja. Androginiju vatikanski kardinali također nalaze kao bitnu sastavnicu New Agea. Taj pojam je pak odgovor na patrijarhalizam i maskulinizam regularne crkve, a u konačnici ima trend uzdizanja femininoga nauštrb muškog principa. Vrlo često je glavna asocijacija na New Age ezoterija. I doista, autori upravo ezoterizam smatraju stalnom pratiteljicom novog pokreta, a odnosi se na određena skrivena znanja poznata samo pojedincima, dok je s druge strane pojam i apelativan, jer poziva da se ljudi okrenu sebi, svome unutrašnjem Ja.

Kardinali su i konkretni. Posebno šezdesete godine vide kao najproduktivnije u smislu planetarnog širenja ideja *novog doba*. Famosni *Woodstock* te mjuzikl *Kosa*, posebno song *Aquarius*, smatraju svojevrsnim otponcem za uzdignuće nove gnose, a omladinsku kontrakulturu vide kao milje gdje se alternativna religija utemeljila na nama danas poznati način.

Na nekoliko mjesta je katolička kritika New Agea gotovo pa ljevičarska. Uočavaju konzumerizam kao gotovo obaveznu popratnu posljedicu tog fenomena, a brzo bogaćenje kao najčešći motiv djelovanja tzv. *duhovnih voda*. Primijetili su i element pasivizacije ljudi koja dekuražira sljedbu za bilo kakvu vanjsku akciju s obzirom na to da su u potpunosti okrenuti onome unutaršnjem, da je zapravo zadominirao egoizam i narcizam. U tom kontekstu detektirali su određenu antipolitičku tendenciju New Agea.

Konkretizacija vatikanske doktrine

U preskriptivnom dijelu teksta autori su nedvosmisleni. New Ageu priznaju tek da je dobro dijagnosticirao nove po-

trebe ljudi u sferi duha, ali da je u svojoj konačnici ipak protukršćanski. Ponajprije se ljute što je New Age iskoristio ime Isusa Krista Nazarećanina da bi napravio neprepoznatljivu i apstraktnu *visoku energiju, najčiste biće* i tome slično, te primjećuju da je napuštena njegova uloga personaliziranog Boga. Iako priznaju da je ekološki pokret ukazao na ozbiljno narušavanje prirodne ravnoteže, Vatikan ekologiziranim New Ageu ipak zamjera pretjerani bio-centrizam i napuštanje klasičnog razlikovanja među bićima. "Idealističke namjere New Agea kane nadići skandal podjele, nudeći fuziju između

elemenata koje zapadna kultura jasno distingvira. Možemo li onda to svekoliko stapanje, tu su-fuziju nazvati kon-fuzijom? Ovo nije samo igra riječima, New Age doista pati od konfuzije".

Dokument je bez sumnje zanimljiv, samo je pitanje koje će učinke polučiti kada se tekst spusti među, recimo, hrvatski kler. Na koji će način, na primjer, seoski svećenici protumačiti vatikanske naputke, hoće li se među pastvom provoditi svojevrsna *diferencijacija* na one koji su se u svojoj *slabosti* okrenuli drugim izvorima i na one *na liniji*, koji ne skreću od katoličkog nauka? ■

Idejni sinkretizam New Agea

Izvaci iz dokumenta *Isus Krist kao donosilac životodajne vode. Kršćanske refleksije o New Ageu*

Q kulturnoj pozadini New Agea, među ostalim, stoji: "Kad se jednom istraže brojni predšasnici ideje New Agea, postat će jasno da je u njima malo toga novoga. Ime se, čini se, proširilo preko rozenkrojcerizma i slobodnog zidarstva, koje se pak javlja u vrijeme Američke i Francuske revolucije. Sadržajno, novi se fenomen odnosi na suvremene varijante zapadne ezoterije. Sve nas to vraća gnostičkim grupama iz razdoblja ranog kršćanstva, koje se pak na kulturno-religioznoj sceni ponovo javljaju u doba reformacije u Evropi. Ovaj trend prati pojava poznanstvljenja pogleda na svijet i uzdizanja racionalizma u 18. i 19. stoljeću. Korijeni New Agea, također, vezani su

uz pojavu odbijanja personaliziranog Boga i fokusiranja na druge entitete koji sve češće figuriraju kao svojevrsni posrednici između Boga i čovjeka. Teren za prihvaćanje ovakva trenda na modernom Zapadu osigurala je pojava općeg prihvaćanja Darwinove teorije. Sve spomenuto, uz pojavu populariziranja duhovnih snaga prirode, postaje kičma onoga što danas prepoznajemo kao doktrina New Agea... Pripremljeni su dobri temelji za rast i širenje relativizma, što pak prati otvorena antipatija ili ignorancija prema kršćanskoj vjeri..."

Kako Katolička crkva vidi "njuejdžerski" pojam čovjeka: "Vjeruje se u usavršivost čovjeka i to kroz prakticiranje različitih tehnika i terapija, što je pak posve suprotno kršćanskom pogledu na suradnju s Bogom posredstvom božanske milosti. Postoji u New Ageu generalno slaganje s Nietzscheovom idejom o kršćanstvu, idejom koja kaže da se kršćanstvo protivi punoj manifestaciji ljudskosti. Usavršivost u tom kontekstu znači ostvarenje samopostignuća, koje je pak u skladu s vrijednostima koje smo sami stvorili i do kojih dolazimo vlastitom snagom: prema tome može se govoriti o samoostvarenju osobnosti. ■

Demokracija na dar

Zgleda da Bushova vlada trenutačno traži novu vrstu gospodske privilegije, a to svu kritiku današnjega američkoga imperijalizma prisiljava da iznova razmotri njegove pojmove te da poboljša njegove analize. S jedne strane, vlada je objavila da će pričekati da inspektori UN-a pronađu oružje za masovno uništenje. S druge strane, ona navodi kako ni u kojem slučaju ne čeka da "vrijeme istekne" i da upravo iz tog razloga želi krenuti u akciju te ujedno navodi kako se Iraku ne može vjerovati i kako će on otkriti informacije za kojima tragaju inspektori UN-a. Bez obzira hoće li ili neće biti pronađeno oružje, to znači da se SAD smatra ovlaštenim da, što se njega tiče, (unilateralno) objavi rat.

Sredstvo i cilj

Koju važnost kod SAD-a pritom ima UN? U jednu ruku SAD prisiljava UN da jače kontrolira arsenale oružja u Iraku kako bi pronašao dokaze kojima će potkrijepiti svoje uvjerenje kako Irak posjeduje takvo oružje i da stoga predstavlja prijetnju za mir u svijetu. U drugu ruku, SAD jasno pokazuje da želi objaviti rat, bez obzira hoće li Vijeće sigurnosti takav rat proglasiti legitimnim ili ne.

UN je, dakle, sredstvo uz pomoć kojega SAD želi pronaći i predstaviti dokaze; no, SAD se ne osjeća vezanim uz smjernice UN-a. Na taj način SAD vlastito pravo suvereniteta stavlja iznad međunarodnoga prava i međunarodnoga sporazuma, jednako kako su postupajući sa zarobljenicima iz zaljeva Guantanamo već bili zemarili Ženevsku konvenciju; ti zarobljenici još nisu iskoristili svoje pravo na odvjetnika i pravnu pomoć i žive u neljudskim uvjetima, kao što uz kritiku navode organizacije za ljudska prava – među ostalim, Crveni križ i Human Rights Watch. Čak i kada je SAD na početku Bushova mandata odustao od ugovora za antiraketnu obranu, pokazao je spremnost da inzistiraju ne samo na vlastitoj suverenosti nego i na njihovu pravu da djeluju protivno međunarodnim sporazumima.

Umjesto da se drži pravila ili sporazuma, Bushova vlada slijedi vlastitu volju, kao da moć volje predstavlja nadređeni princip. Tome bi valjalo prigovoriti da to uopće nije oblik suverene vladavine te da ona, naime, zahtijeva pravo samoodređenje suvereniteta po mjerilu razuma;

no, važnije je primijetiti da je u SAD-u "suverenitet" posljednjih godina ušao u novo diskurzivno područje. Suverenitet sada znači da SAD može i da će djelovati usprkos svakom razumu i svim sporazumima, odnosno da su razum i sporazumi instrumentalizirani kako bi legitimirali određene radnje. To također znači da se suverenitet SAD-a nalazi na prvome mjestu i da suverenitet drugih država za sebe ne smije zahtijevati isto.

Ovdje, upravo na ovome mjestu, suverenitet se pokazuje kao koncept koji je stupio u službu imperijalizma. SAD ustrajava u svom imperijalnome pravu da odluči kada i gdje će se promijeniti vlast; ustrajava u svom pravu da utječe na tu promjenu, kao i u svojem pravu da to čini u ime "demokracije" koju definira sam. Koncept "demokracije" više se ne odnosi na slobodne izbore ili na pravo političke participacije onih kojima upravlja dotični režim. Stoviše, režim se postavlja izvana, a puka činjenica da ga je postavio SAD znak je da je "demokratski". Isto kao što SAD vlada bez zakona, u zemljama poput Afganistana ili sada Iraka, više se neće pojaviti samoodređenje kao preduvjet za demokraciju.

Tko je prijetnja svjetskom miru?

U tom smislu će zaklinjanje na "suvereno djelovanje" u SAD-u imati isto značenje kao i "unilateralno djelovanje" – uz omalovažavanje međunarodnih procesa i sporazuma. To zaklinjanje na suverenost SAD-a utjelovljuje novi diskurzivni način uz pomoć kojega SAD provodi svoje imperijalno pravo: imperijalizam se danas provodi iskrivljavanjem pojmova "suverenitet" i "demokracija", pa ukidanje suvereniteta Iraka i nedemokratsko uređenje režima koje odgovara SAD-u iz toga proizlaze kao trijumf demokracije, kao da je to samo po sebi razumljivo.

U Europi me često pitaju postoji li trenutačno u SAD-u ozbiljan mirovni pokret u kojemu posebice djeluju američki intelektualci. Postoji velik mirovni pokret koji je u porastu, a 18. siječnja na ulicu je izišlo gotovo pola milijuna ljudi. Ako želimo shvatiti zašto Europljani tako malo znaju o važnim mirovnim inicijativama kao što su *Moveon*, *A.N.S.W.E.R.* i *Not in Our Name*, moramo se zapitati koje glasove prenose mediji, a koje šutke izostavljaju. Dakle, pitanje nije: Gdje ima takvih glasova?

Nego: Koji glasovi imaju pristup medijima i mogu privući pažnju?

Reporteri mainstream tiska često se smatraju "pješačijom" u neprecizno definiranom ratu protiv terorista, u kojemu su zamucene granice između različitih muslimana-vjernika na ovome svijetu te islamskih ekstremista. Prema najnovijim Internet anketama ABC-a i CNN-a, 80% ispitanika smatra da SAD predstavlja svjetskome miru veću prijetnju od Iraka i Sjeverne Koreje. Takve ankete rijetko dobivaju pozornost medija. Broj

onih koji u San Franciscu i Washingtonu demonstriraju protiv rata u mainstream izvještajima redovito se prikazuje kao bezazlen. Glasovi protiv rata okaljani su kao histerični ili kao ostaci "anakronističke ljevice", a onaj tko se izjasni protiv skorih ratova postat će metom podrugljivih opaski ili onih punih prezira – ako ga uopće budu čuli.

No, broj se povećava i obuhvaća širok spektar: sektaške skupine starih ljevičara, skupine novih ljevičara među kojima su i aktivisti okoliša, antikapi-

talisti, feministice, pederi i lezbijke, antirasisti, progresivni Židovi, vjerske udruge, majke nogometaša i razredi osnovnih škola. Nedavno smo u SAD-u slavili Dan Martina Luthera Kinga, pa su diljem zemlje djeca dobila zadatak da napišu što bi poželjeli svojoj zemlji; a nadmoćna većina napisala je: "Mir".

S njemačkoga prevela
Gioia-Ana Ulrich

* Tekst je objavljen u
Frankfurter Rundschau 28.
siječnja 2003.

Judith Butler

Suverenitet sada znači da SAD može i da će djelovati usprkos svakom razumu i svim sporazumima, odnosno da su razum i sporazumi instrumentalizirani kako bi legitimirali određene radnje

Stara Europa odgovara Rumsfeldu

"Francuska je problem, Njemačka je problem" – francuski i njemački intelektualci reagiraju na američku provokaciju

Što odgovoriti Donaldu Rumsfeldu? Ovdje se nalaze prijedlozi. Oni potvrđuju Rumsfeldov govor gluposti u povijesnoj prekretnici. Njegova provokacija otvara novi sukob. Amerika, posljednji politički autoritet: predsjednik. Europa, posljednji moralni autoritet: Papa. Amerika je-zgru Europe opisuje kao staru i krhku, poput Pape. No, nije prigovor izmamilo to što su Francuska i Njemačka omalovažene kao slabašne i stare. Riječ je o činjenici da Amerikanci ne žele shvatiti kako je kod pola Europe, koja je protiv rata, riječ o iskustvu, nego vide samo svojevlastnost. Kakva god predizborna taktika kod francuskih i njemačkih političara bila u igri – stara Europa se sastoji od iskustva bezbrojnih generacija koja su bez iznimke bile ratna iskustva. Kako su ona shvaćena ozbiljno, pokazuje skepsa svih stranaka prema ratu. Još maloprije htjeli smo zaboraviti na godišnjicu francusko-njemačkoga prijateljstva. Sada ćemo citirati Paula Valéryja iz 1919. godine: "Današnji dan stavlja nas pred pitanje od najveće važnosti: hoće li Europa postati ono što jest u stvarnosti – maleno predgorje azijskoga kopna? Ili će, pak, Europa ostati ono što naizgled jest – najvredniji dio naše zemlje, kruna našeg planeta, mozak prostrana tijela?"

Luc Bondy

Vive l'Europe!

Ono što tako sablažnjava: ovdje ljudi djeluju krajnje bez mašte, zločinci koji se igraju s ratom. A mi smo, kao gledatelji koji to pratimo, osuđeni da pasivno i bespomoćno doživljavamo kako se odvija nešto potpuno nepotrebno. Jer nitko nikome ne može reći kakve koristi od ovoga rata? Ako gospodin Rumsfeld s prezirom kaže kako je Europa koja vapi za mirom samo stara Europa, onda nam je to čast. Ako stara Europa, koja je upoznala rat, sada posjeduje razum i racio pa više ne želi rat, tada sam i ja za tu staru Europu, koja je nova Europa.

Peter Sloterdijk

Postherojska politika

Ministru obrane Rumsfeldu moramo biti zahvalni: prava je istina da je Francuska problem i da je Njemačka problem. Nažalost, izjave ministra ne upućuju na to da on pokušava shvatiti prirodu problema. Uprkos tomu, on je spojio dvije države koje su rekly *ne* i suočio ih s većom skupinom zemalja koje su rekly *da* – uz posljednju da je Europa podijeljena na Bush-kompatibilni i Bush-nekompatibilni tabor. To je očito, premda je krivo. Priznajmo: zapadnim svijetom doista se širi razdor, ali uslijed Rumsfeldovih vulgarnosti njegova linija nije prepoznatljiva. Stara Europa, koju dostojanstveno zastupaju Francuska i Njemačka, napredna je frakcija Zapada koja se pod dojmom lekcija koje joj je očitelo 20. stoljeće preobratala na postherojski kulturni stil – i na odgovarajuću politiku; a Sjedinjene Države, naprotiv, zaglavile su u konvencijama heroizma. Heroji tipa Rumsfeld i Bush uvjereni su da nasilje oslobađa, a da kultura i zakoni vrijede samo za lijepa vremena. Svađa je nastala zbog smisla realnosti: Rumsfeld smatra da SAD provodi politički realizam; oni problematični u Europi najvjerojatnije misle kako je u Washingtonu na vlasti realna infantilnost.

Jorge Semprun

Problem je Bush

Tu Rumsfeldovu izjavu nisam čuo. Ako je to rekao, onda mu mogu samo odgovoriti: sreća je što u svijetu Europa predstavlja problem. Ona zastupa stajalište u vezi s ratnom intervencijom u Iraku koje mi se čini razborito i ispravno. Stvar bi se također mogla izokrenuti, te bismo mogli kazati: problem je sam Bush. Dokle god Europa pokušava spriječiti nepravedan, a k tome još i besmislen rat, ona se nalazi na odgovarajućem mjestu, bila ona stara ili mlada.

Paul Virilio

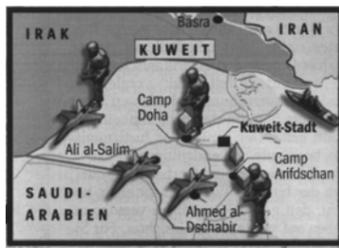
Kao u kolovozu 1914.

S tari kontinent? Doista smiješno. Bushova vlada želi voditi staromodni rat u situaciji koja se nakon napada na Svjetski trgovački centar s hiperterorizmom nalazi pred sasvim novim izazovima. Današnja situacija nije manje nova od one nakon atentata u Sarajevu prije Drugoga svjetskog rata. Europa ima puno pravo da se protivi toj promašenoj američkoj odluci da započne rat, koji bi Ameriku, koja je postala veoma krhka, također mogao uništiti. Ali Europa se mora prisjetiti sebe, svojega podrijetla i svoje povijesti te paziti da se nepromišljenim širenjem sama ne raspadne. Bez jasnog povlačenja granica nije moguća nikakva politika.

Jochen Gerz

Not in Our Name

Europske *First Nations*, a možemo mirno govoriti o urođenicima, sretne su da su velikim brojem glasova izašle iz svoje duge, često krvave povijesti. I Sjeverna Amerika ima dugu povijest. Ona je preduga da bi se o njoj moglo šutjeti. Tek kada će američke *First Nations* pripadati brojnim glасovima Sjedinjenih Američkih Država, Vlada će moći poticati demokraciju i govoriti u njezino ime. Dokle god će urođenci sjevernoameričkoga kontinenta živjeti u rezervatima, Vlada u Washingtonu, kada je riječ o ratnim planovima protiv Iraka, moći će čuti ono što dopire iz svih dijelova njezine zemlje i svijeta: NOT IN OUR NAME.

Jürgen Habermas

Novi Svijet Europa

Sekularna samorazumljivost Novoga svijeta živi od kršćanske baštine, od borbe za *ordo rerum novarum*. Nisu se samo najlošiji umovi iz stare Europe zarazili ovim patosom novoga začetka – pogotovo od 1945. godine. Na krilima toga američkog duha ovdje se probio normativan način razmišljanja o starim mentalitetima – protiv realno-političkoga cinizma bezdušnih, protiv konzervativne kulturne politike onih koji su senzibilni, te protiv antropološkoga pesimizma onih koji vjeruju u nasilje i institucije na vlasti. Fronte su neobično preokrenute kada Rumsfeld – političar izvana iznuđene promjene režima i teoretičar *preemptive strike* – ovu novu Europu naziva starom. On sâm odgovoran je za sigurnosnu doktrinu koja ne mari za načela međunarodnoga prava. U kritici svojih Europskih prijatelja on se susreće s vlastitim napuštenim, američkim idealima 18. stoljeća. Iz duha te političke prosvjedenosti nastale su deklaracija o ljudskim pravima i politika o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda, koje danas u Europi izgleda imaju više pristaša nego u Novome svijetu koji izgleda poprilično staro.

Jacques Attali

Ostanimo uljudni

Europsko-američki odnosi već više od sto godina nisu bili u tako lošem stanju kao danas. Sada bi se najprije obje strane trebale smiriti i prestati govoriti ono što im taj čas padne na pamet. Na taj se način samo postaje neprijateljem demokracije, koja je državno uređenje objiju strana, što nikome nije u interesu. Upravo stoga što su se neki Amerikanci počeli uzrujavati, mi Europljani moramo ostati dvostruko *cool*. Napokon, i diplomacija i uljudnost europski su pronalasci.

Régis Debray

Više ne smijemo sudjelovati

Bio sam protiv Zaljevskoga rata, kao i protiv intervencije na Kosovu; ondje su Europljani bezvoljno slijedili put Sjedinjenih Država i podredili se njihovu vodstvu. Jedinstvo Njemačke i Francuske protiv Amerike i njihovo presudno neprihvatanje rata raduje me i ulijeva mi veliku nadu. Za Europu je to veoma važno. Uvijek sam bio skeptičan prema euru i europskome ujedinjenju – Europa sada dobiva političku, vanjsko-političku dimenziju koja štošta obećava.

Jacques Derrida

Šokantno

Moja se reakcija može sažeti: takvu izjavu smatram šokantnom, sablažnjivom i karakterističnom. Karakterističnom za neznanje o tome što je Europa bila, što jest i što će biti. Stav američkoga ministra obrane vjerojatno protiv svoje volje upravo jasno pokazuje koliko je ujedinjenje Europe nužno.

Michel Tournier

Sretan sam

Sretan sam da su se Francuska i Njemačka ujedinile kako bi prosvjedovale protiv ulaska američke vojske u Irak. Taj se rat ne može opravdati nikakvim argumentima. Nadam se samo da će se njemačko-francusko savezništvo nastaviti i dalje. Obje zemlje sada bi u Irak morale poslati vojnu jedinicu kako bi se narod zaštitio i obranio od američke agresije.

S njemačkoga prevela Gioia-Ana Ulrich

* Skraćena verzija teksta koji je preuzet iz Frankfurter Allgemeine Zeitunga, 19. siječnja 2003. Oprema teksta redakcijska.

Divlji ratovi mira

Samuel Weber

Za razliku od dosadašnjeg shvaćanja, *rat protiv terorizma* koji je objavio Bush različit je po tomu što se on više ne može lako ograničiti ni vremenski ni prostorno

Deja *pax americana* nije nova. O njoj već niz godina raspravljaju američki politolozi i novinari, većinom na desnom bloku političkoga spektra. Jedan od vodećih pobornika ove ideje je Thomas Donnelly, zamjenik ravnatelja washingtonškog Istraživačkog instituta *Projekt za novo američko stoljeće* (*Project for the New American Century*). Njegov drugi zagovornik urednik je *Wall Street Journala* Max Boot koji je početkom ove godine objavio knjigu čiji je naslov ujedno zamišljen kao program za budućnost: *Divlji ratovi mira: mali ratovi i uspon američke moći* (*The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power*).

U čemu se sastoji bit takvih obrazloženja? Glavna se tendencija jasno ocrta: možda je ona najjasnije izražena na samom početku "nacionalne sigurnosne strategije" objavljene 20. rujna: "Danas Sjedinjene Američke Države uživaju položaj jedinstvene vojne sile i subjekta velikoga gospodarskog i političkog utjecaja. U skladu s našim nasljeđem i našim načelima svoje snage ne koristimo zbog jednostranih prednosti, nego zbog stvaranja ravnoteže moći koja pogoduje slobodi čovjeka."

Kako se, međutim, može osigurati "jedinstvena vojna sila"? Na toj se točki i kod branitelja novog američkog imperija javljaju bitna razilaženja u mišljenju koja nisu nezanimljiva. Jer, riječ je o točnoj procjeni značenja vojne sile u tvrdnji imperija. Kako bih prikazao neslaganja u ovoj točki, htio bih se kratko osvrnuti na nekoliko članaka koji su se pojavili u posljednje vrijeme. Prvi je recenzija Thomasa Donnellyja već spomenute knjige Maxa Boota, tiskana u broju od srpnja/kolovoza uglednoga časopisa *Foreign Affairs*. Naslov Donnellyjeve recenzije već jasno nagoviješta njegovu ocjenu knjige *Prošlost kao predigra: imperijalni priručnik*.

Carstvo slobode

Pouka koju bi trebalo izvući iz ovog "priručnika" po Donnellyju se sastoji u tomu da nisu toliko veliki ratovi bili ono što je pratilo i omogućilo "uspon američke moći" koliko "mali ratovi", dakle vojno-policijske akcije, kao, primjerice, ona na Filipinima između 1899. i 1902. godine. Kao policijska akcija ta je vojna intervencija trajala doduše mnogo dulje nego do 1902. godine – prema zadnjim vijestima može se čak ustvrditi da taj "mali rat" još traje; kao gerilska borba, naime. Takvu borbu službeni izvjestitelji istina više ne smatraju "ratom", čak ni "malim ratom".

Štoviše, službena interpretacija glasi da je ovom intervencijom na Filipinima kao prvoj azijskoj zemlji ustrojen nacionalni parlament (1907.) i da su Filipini stoga 1935. stekli određenu političku autonomiju. Ono preko čega se pritom

prelazi jest činjenica da je upravo proglašenje neovisnosti i uspostava reprezentativnog nacionalnog parlamenta uopće izazvala američku intervenciju. Takvi detalji za Boota, kao ni za Donnellyja, nemaju veliko značenje. Njima je stalo takve vojne intervencije prikazati kao razvoj jedne tradicije koja seže do vremena osnivanja SAD-a, kada je ličnost poput Thomasa Jeffersona Sjedinjene Države nazvala *carstvom slobode*.

Pouku iz te tradicije za sadašnjost i budućnost Donnelly pri kraju članka sažima ovako: "Bez obzira jesu li to Sjedinjene Američke Države htjele ili ne, na neki su način sagradile imperij i više ne mogu umaknuti posljedicama koje su iz tog proizašle. Čak i ako bi bilo poželjno odmaknuti se od ove imperijalne granice (tj. predstraže), to će odsad biti teško. Na kraju, dakle, Sjedinjene Američke Države vjerojatno neće imati druge alternative osim da na sebe preuzmu 'divlje ratove mira'." *Carstvo slobode* moći će se održati samo po cijenu permanentnih policijskih akcija. Sjetimo se da je ime koje je američka vlada dala svojoj vojnoj reakciji na 11. rujna najprije glasilo *Beskrajna pravda*, prije no što je taj naziv, koji se činio preotvoreno teološkim, zamijenjen drugim nazivom *Trajna sloboda*.

Međutim, ono što je u oba ta naziva novo i bitno – upravo u svezi s poukom *imperijalnog priručnika* – jest vezivanje vojne sile za konflikte koji se više ne daju vremenski ograničiti. Za razliku od dosadašnjeg shvaćanja, *rat protiv terorizma* koji je objavio Bush, različit je po tomu što se on više ne može lako ograničiti ni vremenski ni prostorno. To, doduše, pretpostavlja određeno poimanje vremena i prostora: novi neprijatelj – *međunarodni terorizam* u liku Al Qaide – više nije vezan za određeni državni teritorij.

Neposredno predstojeća prijetnja

Time prostorna disperzija i vremenski diskontinuitet neprijateljskih napada predstavlja model konflikta kojem linearnost vojnopolitičkog razmišljanja, čini se, nije dorasla. Tradicionalni pojam rata uvijek je vezan za linearni način razmišljanja na frontama, odnosno u bitkama. I jedno i drugo se da prostorno i vremenski lokalizirati i ograničiti je. *Protivnik*, kao što mu i samo ime kaže, uvijek mora stajati nasuprot onome drugome. To očekivanje, međutim, kroz novi način

Ako iste vojne mjere koje trebaju očistiti i osigurati određeni teritorij rastjeraju neprijatelja, ali ga u rastjerivanju ujedno umnože i ojačaju, tada "pax americana" prijeti da ne postane erom beskonačne pravde, nego destruktivnom spiralom konačnih nepravednosti koje sve manje prave razliku između prijatelja i neprijatelja, dobitnika i gubitnika, pobjednika i pobijeđenog, nedužnog i krivca

konflikta postaje dvojbena. Neprijatelj koji više čvrsto ne zauzima svoje pozicije, ne pojavljuje se na fronti i ne bori u bitkama, nego radije kroz diskontinuirane udare koji se mogu događati posvuda i koji uz to, kako se čini, kroz vojne i policijske mjere odmazde čak još više dobivaju na snazi – takav se neprijatelj više ne može poraziti strategijom koja je još, i to sve više, vezana za vojnički, to jest linearni način razmišljanja.

Upravo takav način razmišljanja čini okosnicu *Nacionalne sigurnosne strategije* koja rat kao odgovor na neposrednu ugroženost i preventivni udar uzdiže do svojih temeljnih načela: "Tijekom stoljeća u međunarodnom se pravu uvidalo da nacije ne moraju pretrpjeti napad prije nego što se zakonito (...) smiju braniti od neposredno predstojećeg napada. Pravni eksperti i stručnjaci u međunarodnom pravu pritom su često kao preduvjet isticali da mora predstojati neposredna opasnost – većinom zamjetna mobilizacija vojske, mornarice i ratnog zrakoplovstva kao priprema za napad. Pojam neposredno predstojeće prijetnje moramo prilagoditi mogućnostima i ciljevima današnjih neprijatelja. Lupeške države i teroristi neće nas pokušati napasti konvencionalnim oružjem."

Tako se pokušavalo linearno-vojnički ipak ovladati problemom nelinearne opasnosti nevidljivog neprijatelja, i to u prvom redu na način da se "teroristi" izjednače s "terorističkim zemljama"; i drugo, tako što se nova, nevidljiva opasnost, suzbija istim sredstvima kao i vidljiva mobilizacija neke vojske. Razmišljanja o podrijetlu i porastu takvih nevidljivih neprijatelja službeno se ostavljaju po strani, u svakom slučaju isključuju se iz javne rasprave – ili manihejski reduciraju na kvazi prirodno svestremeno postojanje

zla. Međutim, ako iste vojne mjere koje trebaju očistiti i osigurati određeni teritorij rastjeraju neprijatelja, ali ga u rastjerivanju ujedno umnože i ojačaju, tada *pax americana* prijeti da ne postane erom beskonačne pravde, nego destruktivnom spiralom konačnih nepravednosti koje sve manje prave razliku između prijatelja i neprijatelja, dobitnika i gubitnika, pobjednika i pobijeđenog, nedužnog i krivca.

Nelinearne strategije

Prema Davidu Ignatiusu (*Networks of Defense: Online gaming, u International Herald Tribune* od 7. prosinca 2002.), u Pentagonu istina postoje pokušaji da se razviju nelinearne strategije kako bi se suprotstavilo prijetnji Al Qaide. Ove nelinearne strategije navodno za uzor imaju disperzivnu umreženost Interneta. Kako piše Ignatius: "U ovoj perspektivi protivnici poput Bin Ladenove grupe Al Qaide zapravo čine umreženja – krajnje raspršene jedinice koje imaju istu ležernu ali robusnu strukturu kao čvorišta računalne mreže."

"Rat protiv terora" mogao bi, upravo zato što ga se u tradicionalnom smislu još shvaća kao linearni rat, doživjeti neuspjeh, i to ne zbog protivnika, nego poglavito zbog sebe samog. ▣

S njemačkoga prevela Neda Cvjetković

* Integralna verzija teksta objavljena je u Frankfurter Rundschau, 31. siječnja 2003. Oprema teksta redakcijska.

Samuel Weber profesor je filozofije i teorije književnosti na sveučilištu North Western u Chicagu.

Režimi kaosa

Boris Buden

Moralnog političara Kant je, naime, još mogao zamisliti, ali političkog moralista nikad. A upravo je to nezamislivo čudovište glavni lik u kojem javno nastupa većina hrvatskih intelektualnih i kulturnih uglednika, uključujući i kler

Danas kada veliki i moćni ponovo bez nas odlučuju o ratu ili miru, samo od sebe nameće nam se ono staro krležijansko pitanje: "Što može mali hrvatski čovjek...?"

Neću ni pokušati odgovoriti na to pitanje. Naprotiv, ono što mi se čini mnogo važnijim je upravo činjenica da je ono danas postalo besmisleno. Dva su razloga za to. Kao prvo, subjekt koji ga postavlja – subjekt koji upravo postavljanjem takva pitanja samoga sebe proizvodi – zauvijek je nestao. To pitanje izgubilo je svoju performativnu snagu, a time i jedini razlog da se na njega odgovori. I kao drugo, povijesni horizont unutar kojeg su takva pitanja imala ne samo smisla nego i realnog učinka, također se definitivno raspao.

Evo o čemu je riječ. Ne znam što se danas može započeti s likom organskog intelektualca koji se duboko zamislio nad sudbinom svoje nacije i koji, naravno, iz perspektive univerzalnih humanističkih principa javno propituje što je za taj njegov narod dobro, a što loše. Riječ je o intelektualcu kao otjelovljenju savjesti nacije, o sekularnom, prosvijećenom, neovisnom subjektu-mediju razlučivanja dobra od zla koji je u stalnom kritičkom odmaku od društvene stvarnosti. Uvijek spreman platiti cijenu izopćenja. Ali i prihvatiti rizičnu ulogu zastupanja društvena dobra.

Krleža je bio takav tip intelektualca. On je vjerovao da zna što je dobro ne za hrvatskog čovjeka, nego za malog! hrvatskog čovjeka. Ideja socijalne pravde u njegovo je vrijeme bila još nerazdvojna od ideje općeg dobra. Što nije bila tek posljedica komunističke indoktrinacije, nego imperativ društvene solidarnosti zapisan još 1793. godine u montanjarSKU Deklaraciju o ljudskim pravima. Riječ je o bratstvu, danas najzapostavljenijoj od tri lozinke Francuske revolucije.

Bez moralnih dilema!

Zato je Krleža mogao artikulirati autentičan antiratni stav koji je bio hrvatski zato što je bio socijalni i koji je bio socijalni zato što je bio općeljudski. Na pitanje što može, dakle, mali hrvatski čovjek pred prijetnjom novih ratova, moglo se odgovoriti: može postupiti po svojoj savjesti i zauzeti na primjer moralni antiratni stav. Kroz usta svoga organskog intelektualca.

Takav tip intelektualca, zajedno s njegovom moralnom funkcijom, definitivno je odumro. Ako nigdje drugdje, onda u Hrvatskoj. Nacija koja već više od deset godina nije u stanju odlučiti je li ratni zločin dobro ili zlo i treba li zločince kazniti ili ih proglasiti herojima, očito uopće nije sposobna moralno se artikulirati.

Kant, koji je sferu moralnosti strogo

Nacija koja već više od deset godina nije u stanju odlučiti je li ratni zločin dobro ili zlo i treba li zločince kazniti ili ih proglasiti herojima, očito uopće nije sposobna moralno se artikulirati

razlikovao od sfere politike, upozoravao je na moguć nesklad među njima. Onda, na primjer, kada politika ili ignorira moral ili ga prilagođava svojim trenutnim potrebama. Upravo je to slučaj u današnjoj Hrvatskoj, u kojoj su gotovo svi političari, kako oni na vlasti tako i oni u oporbi, prema pitanju kažnjavanja zločinaca zauzeli "pragmatični" stav ignorirajući u potpunosti njegovo moralno značenje.

No, Kant je također vjerovao da je politiku usprkos tome moguće uskladiti s moralom i to posredstvom javnosti. U javnoj upotrebi svoga uma prosvijećeni građani izlažu kritici politiku koja je u proturječju s moralom i traže njezinu reviziju. I doista, hrvatska je javnost prepuna glasova svojih građana. Nažalost, oni uglavnom nemaju problema s moralom svojih političara. Naprotiv. Oni ih potiču u nemoralnosti.

Moralnog političara Kant je, naime, još mogao zamisliti, ali političkog moralista nikad. A upravo je to nezamislivo čudovište glavni lik u kojem javno nastupa većina hrvatskih intelektualnih i kulturnih uglednika uključujući i kler. Riječ je o ljudima koji ulazu sav svoj profesionalni i javni ugled da bi svoj politički stav prezentirali kao moralni imperativ. Tako je najvećim dobrom proglašeno ono što je u pragmatično-političkom smislu najkorisnije za Hrvatsku. I tako, osim časnih izuzetaka, hrvatska javnost nema moralnih dilema.

Pod takvim okolnostima, uvjeren sam, nemoguće je u Hrvatskoj principijelno raspravljati o ratu i miru u današnjem svijetu. Sve što ćemo od takve diskusije dobiti jest košmar različitih mišljenja, analiza, ekspertnih tumačenja, resentimana, rasističke mržnje, iracionalnih afiniteta, itd. Pitanje, međutim, ima li, odnosno može li uopće taj naš govor imati ikakva utjecaja na stvarnost, kako našu domaću tako i onu u kojoj se rat priprema i odigrava, ostat će potisnuto. Jer je u njemu trauma naše nemoći.

Utoliko će i mogućnost da se mali hrvatski čovjek u današnjoj svjetskoj situaciji prepozna kao globalna pojava i da posredstvom svojih organskih intelektualaca misli i djeluje po logici solidarnosti s malima i slabima u svijetu, mogućnost, dakle, da svoju evidentnu nemoć na taj način pretvori u neki oblik moći, ostati neostvarena. Kao ni nada da će hrvat-

ska javnost jednoga dana napokon ipak odigrati onu ulogu koju joj je namijenio Kant, da će probuditi hrvatsku savjest i hrvatskoj političkoj naciji osigurati moralnu punoću koja joj danas tako tragično nedostaje.

Hrvatska već jest rasulo

Ali to više nije samo hrvatski problem. Onaj povijesni horizont u kojem se Kantova vizija svjetskoga mira još činila ostvarivom također se raspao. Riječ je o perspektivi slobodnih, suverenih naroda koji kroz moralno usavršavanje svojih društava i država ostvaruju pravne temelje svjetskoga građanstva, ravnopravno udruživanje u poredak svjetskoga mira. To je u stvari bila konačna perspektiva one javne upotrebe uma o kojoj je govorio Kant, jer ona nije nikada značila obraćanje nekoj nacionalnoj javnosti, nego upravo, kako je Kant u svom slavnom spisu o prosvijećenosti napisao, "obraćanje onoj pravoj publici, naime svijetu." Riječ je dakako i o demokratskom idealu koji je motivirao antitotalitarističke i, uostalom, nacionalnooslobodilačke pokrete širom svijeta, idealu koji je u istočnoevropskim demokratskim revolucijama 1989. godine još jednom zablistao svojim punim sjajem.

Taj ideal, zajedno s Kantovom političkom filozofijom, danas nestaje s našeg političkog horizonta. U njegovoj osnovi bila je ideja socijalne republike, rođena u engleskoj, francuskoj i američkoj revoluciji, ideja koja jedina još pruža otpor novom neoliberalnom režimu globalnog nereda i kaosa. To je ono na što je mislio Rumsfeld kada je spomenuo staru Evropu. Na otpor socijalne republike, odnosno ideje pravno reguliranog svjetskog poretka.

Pred prijetnjom novog rasula i kaosa Hrvatska nema više što braniti, a ponajmanje socijalnu republiku koju je sama uništila. Ona već jest to rasulo i taj kaos. Kao uostalom i njezina neposredna okolina – režim protektorata i permanentnog izvanrednog stanja u Bosni, Makedoniji, na Kosovu, zapravo na gotovo čitavom bivšejugoslavenskom području. I taj režim kaosa, a ne demokracija, ono je što se u sumanutom duelu globalnog terorizma i vojnog intervencionizma širi svijetom i što će već sutra zavladati nad naftnim poljima Mezopotamije. Svakako ne u našu korist i za naše dobro. ▣

Napad na Irak

Nadežda Čačinovič, filozof

Nadajmo se da Vlada radi barem svakodnevni posao, to jest razmišlja o mogućim posljedicama fluktuacije u cijeni nafte, dohotka od turizma i tome slično

Što se tiče napada na Irak (čak je i *rat* u ovom kontekstu eufemizam) grijeh nečinjenja, toliko karakterističan za našu vladu, nije teško razumjeti. Vlada je upravo započela veliku akciju potpore ulasku Hrvatske u Europsku uniju, a države u kojima lobira podijelile su se – neke podupiru SAD, neke su za intervenciju uz mandat Ujedinjenih naroda, itd. Moralni autoritet Vaclava Havela na jednoj je strani, Papin na drugoj, a onda je tu i često citirana izjava (obično je pripisuju Mačeku) da se mali imaju skriti ispod stola kada se veliki tuku.

Skrivanje nije naročito lako, čak kad se doista izbjegne pažnja velikih. Posljedice rata se osjećaju i ispod stola. Nadajmo se da Vlada radi barem svakodnevni posao, to jest razmišlja o mogućim posljedicama fluktuacije u cijeni nafte, dohotka od turizma i tome slično.

Što još? Kada je prije nekog vremena ministar vanjskih poslova nudio posredovanje između Izraelaca i Palestinaca to s pravom nije shvaćeno naročito ozbiljno. Teško je vidjeti ima li Hrvatska u slučaju Iraka neku polugu za posredničku ulogu, iako joj je bivša Jugoslavija sigurno ostavila niz veza što ih danas, čini se, koriste uglavnom poduzetni gospodarstvenici. A i da akvirira sve svoje veze možda nema motiva, čak ni onoga do kojega joj nije naročito stalo, pritiska javnosti. Zasad kao da nema neke prave rasprave. Ima nekih glasova desnog antiamerikanizma, ali Irak im sigurno nije najvažniji aspekt konstruiranje posebne uloge Hrvatske. Ima glasova onih koji i inače traže alternativu "imperiju" ili širenju američkog utjecaja. Teorijski gledano, to je zanimljiva rasprava i nipošto jednostavna, dugoročno važna za sve nas.

P.S. Ova Vlada uspijeva ostaviti dojam da nije ništa odlučila nakon potpisa deklaracije iz Vilnusa. ▣

irak-amerika-europa

Cogito, ergo bum!

Ivo Banac, predsjednik Liberalne stranke i povjesničar

Vjerojatno je da će američka intervencija destabilizirati cijelu bliskoistočnu regiju, pridonijeti polarizaciji Evrope, utjecati na porast "islamskog" fundamentalizma, te pojačati antiameričke tendencije u cijelom svijetu. Vjerojatno je, također, da će u nedostatku revizije dosadašnje američke bliskoistočne politike rasti neraspoloženje prema liberalno-demokratskim tendencijama u čitavu islamskom svijetu, ali i u Evropi

Što je neupitno? Neupitno je da je Sadam Husein krvavi diktator, tiranin koji je iračke Kurde ubijao kemijskim oružjem, a iračke šiite uništavanjem ekosustava u močvarnom zatoku dvaju rijeka. Neupitno je da je njegov režim ugrožavao i susjede i podanike, te da je u jednom trenutku uživao podršku ne samo jedne velike sile. Neupitno je da taj isti režim posjeduje oruđe masovnog uništavanja, te da vješto obmanjuje istraživačke timove UN-a. Neupitno je da takav režim

zaslužuje svaku osudu i nikakav opstanak. Neupitno je da se Zrinjevac ni u ovom pitanju nije iskazao, jer podrška izjavi Vilniusk skupine jest osuda, ali ne i vlastita politika.

A što je upitno? Upitno je hoće li američka vojna intervencija drugi put u manje od dva desetljeća pomoći da Irak uđe u carstvo slobode. Upitno je predstavlja li američka vojna intervencija najbolji način da se suzbije razorni učinak iračkog destruktivnog oružja. Upitno je ima li Washington nakanu da nakon neizbježne pobjede – bitno relativizirane višetisućnim žrtvama – pridonese rastu demokratskih ustanova u Iraku. Upitno je kakav je učinak naftnih interesa u cijeloj priči. Upitno je znaju li evropski državni da je kritika autističke politike doprinos borbi protiv stupidnog i destruktivnog anti-amerikanizma.

A što je vjerojatno? Vjerojatno je da će američka intervencija destabilizirati cijelu bliskoistočnu regiju, pridonijeti polarizaciji Evrope, utjecati na porast "islamskog" fundamentalizma, te pojačati antiameričke tendencije u cijelom svijetu. Vjerojatno je, također, da će u nedostatku revizije dosadašnje američke bliskoistočne politike rasti neraspoloženje prema liberalno-demokratskim tendencijama u čitavu islamskom svijetu, ali i u Evropi. Vjerojatno je, na kraju, da se svi spomenuti izazovi mogu regulirati na mnogo bolji način, pod uvjetom da je to nekome stalo. Ali, nije. Cogito, ergo bum! ☐

Hrvatska nastoji prespavati irački rat

Marinko Čulić, novinar i kolumnist *Feral Tribunea*

Na razini javnog mnijenja treba osvijetliti stav da Hrvatskoj ne treba NATO koji se pretvorio u batinu najveće svjetske sile. A i ulazak u Evropu prestaje biti neupitan aksiom, jer se više ne postavlja samo pitanje kada, nego i u kakvu Evropu

Hoće li Irak za SAD postati novi Vijetnam?

Rat u Iraku sigurno će se vijetnamizirati. Ne, doduše, u smislu da će ratne operacije jako dugo trajati, nego u smislu da slijedi razdoblje duge konfrontacije SAD-a i dijela Evrope s islamskim svijetom. Sklon sam mišljenju nekih poznavatelja Bliskog istoka (američki povjesničar arapskog podrijetla Ammiel Alcalay) da muslimanske zemlje u očima SAD-a i njegovih zapadnih saveznika sve više zauzimaju mjesto koje su nekada imali Sovjetski Savez i njegovi saveznici. To znači da nas možda očekuje novi hladni rat, ovaj

put između Zapada i islamskog Istoka, a to otvara grozomorne perspektive ako SAD misli da i taj sraz mora završiti kapitulacijom novog planetarnog suparnika. I baš strah od toga ubrzano raste u muslimanskom svijetu. Rat koji se priprema u Iraku do vrenja podgrijava taj strah, jer je i mnogim ljudima na Zapadu jasno da se on provocira na izmišljenim optužbama. Štoviše, paradoksalno je da se sada u Iraku traže neka oružja (biološka) koja su svojedobno Iračanima isporučili samu Amerikanci za rat protiv Irana. Vrhunska je pak ironija da se Sadama Huseina želi ukloniti kao terorističkog mecenu i diktatora, iako je notorno da islamski svijet nikada nije bio tako plodno rasadište ni prvoga ni drugoga kao onaj zapadni.

Kakvo je mjesto Hrvatske u tim globalnim previranjima?

Hrvatska pokušava prespavati irački rat. Možda se to može razumjeti sa stanovišta male zemlje koju ionako nitko o tome ništa nije pita. To je, uostalom, za nijansu moralnija pozicija od drugih ex-komunističkih zemalja, koje su danas toliko zahvalne što su izbačene iz ruskog marionetstva da sada marionetski podržavaju američku ratnu kampanju u Zaljevu. Ali, baš na ovome Hrvatska bi trebala graditi svoju autonomnu vanjskopolitičku i moralnu poziciju. Ona nema vazalno iskustvo pripadanja komunističkom lageru da bi se zbog toga ikome morala ispričavati, a danas još nije toliko ni u orbiti NATO-a da ne bi imala mogućnost izbora. Nitko, nara-

vno, ne traži da izabere podršku sadašnjem iračkom režimu, jer se njega ne može, a i ne treba braniti.

No, Hrvatska može braniti aktualni međunarodni poredak koji su skrojili veliki, pa se od njih treba tražiti da ga se i pridržavaju. Sadašnja *antibirokratska revolucija* koju SAD vodi protiv Njemačke i Francuske, zbog protivljenja intervenciji, govori da to ne bi išlo bez rizika. Ali, Hrvatska ima iskustvo napadnute zemlje iz kojeg mora izvlačiti i moralne standarde za druge, jer je pred ulaskom u velike međunarodne integracije i nije joj svejedno kakve su one. Zato barem na razini javnog mnijenja treba osvijetliti stav da Hrvatskoj ne treba NATO koji se pretvorio u batinu najveće svjetske sile. A i ulazak u Evropu prestaje biti neupitan aksiom, jer se više ne postavlja samo pitanje kada, nego i u kakvu Evropu. ☐

Nejedinstvena Evropa s britanskim gujom u njedrima

Nenad Mišćević, filozof i publicist

Prvo je pitanje hoće li Evropa uspjeti signalizirati Trećem svijetu, posebno muslimanskom, da mu nije neprijatelj

Hoće li Irak za SAD postati novi Vijetnam?

Teško mogu suditi o vojnom aspektu iračkog rata, a taj je za usporedbu bitan. Ono što svi znamo jest da je Irak mnogo izoliraniji no što je bio Sjeverni Vijetnam. Ne vidim na čiju bi vojnu pomoć Sadam mogao ozbiljno računati. Ne bih se čudio da rat bude kratak i vrlo uspješan za SAD, ali to je samo moje amatersko nagađanje. No, ako se to dogodi, Bushova će popularnost kod kuće još više porasti, vlada SAD-a će doći u iskušenje da na svaku malenkost odgovara silom, i da silom provodi interese onih koji je podržavaju. To će biti novi

korak u pravcu međunarodnog bezakonja. Druga je mogućnost da se Sadam zainati, a da Vijeće sigurnosti okvirno i s rezervama odobri intervenciju. Time bi se barem sačuvala forma, ali bi se isto tako Vijeće gurnulo još jedan korak prema ulozi sluškinje SAD-a. Štoga od toga da se dogodi, američki stav produbljuje jaz između Zapada i Trećeg svijeta. Tamošnji narodi logikom stvari moraju u takvu Zapadu vidjeti svog neprijatelja, a to samo jača najgore domaće tendencije. Retorika i postupci SAD-a tjeraju javno raspoloženje u arapskim zemljama u naručje fundamentalista, a ograničavaju manevarski prostor umjerenih i pametnih. Ubojica i mučitelj Sadam postaje narodni junak, a spirala nasilja i ekstremizma samo se dalje vrti.

Jesu li odluke nekih evropskih vlada početak otpora američkom hegemonizmu i gdje je uopće moguće tražiti mjesta rezistencije američkom militarizmu?

Evropa se kopra, žalosno nejedinstvena i s britanskim gujom u njedrima. No, otpor svakako raste, a rat je tema na kojoj bi evropsko civilno društvo, nevladine organizacije, pokreti i alternative, ponovo mogli pokazati zube. No, naveo bih dva problema. Prvo je pitanje hoće li Evropa uopće uspjeti signalizirati Trećem svijetu, posebno muslimanskom, da mu nije neprijatelj. Da li

će protest i nejedinstvo biti dovoljno uočljivi i jaki da žrtvama i napadnutima pokažu da je Evropa na strani umjerenih i razumnih. Zato bi antiratni pokret trebao postati vrlo jak, te ovladati barem nekim vidljivim i utjecajnim institucijama. Drugi je problem da ne postoji jasna alternativa Sadamu koju bi pacifisti mogli podržavati. Ljevica je već dulje talac raznih Sadama, Miloševića i sličnih: osuđujući američki intervencionizam protiv takvih, ljevica se nehotice i prešutno dovodi u situaciju da im ide na ruku (a svako toliko nađu se i idioti koji ih iz inata i podrže). Tako da smo još daleko od jedinstvene i pametne strategije za antiimperialnu alternativu. ☐

Za čiju slobodu?

Vesna Teršelič, mirovna aktivistica

Prateći poteze jakih, konačno i kratkovidno hrvatska vlast se nagnula prema SAD-u, ne vodeći računa o analizama javnog mnijenja koje pokazuju da je većina ljudi u Hrvatskoj, kao i u mnogim drugim zemljama, protiv rata

Kako komentirate odnos hrvatske vlade prema ratu u Iraku?

Hrvatska vlada i predsjednik Mesić dugo su šutjeli o ratu u Iraku, ne smatrajući da su možda i pozvaniji na reakcije od voditelja drugih evropskih država, upravo zato jer je u nas rat nedavno završio. Prateći poteze jakih konačno i kratkovidno su se nagnuli prema SAD-u, ne vodeći računa o analizama javnog mnijenja koje pokazuju da je većina ljudi u Hrvatskoj, kao i u mnogim drugim zemljama, protiv rata. U vrlo tankoj argumentaciji u izjavama Vlade i Predsjednika spominje se obrana slobode. Čije slobode? Sigurno ne slobode Iračana i građana Hrvatske? Sloboda se ne brani bacanjem

bombi na Irak i dolijevanjem ulja na vatru bliskoistočnih sukoba. SAD i stidljivi hrvatski saveznici sigurno bi učinili mnogo više kada bi sto milijardi dolara – koje već sada planiraju upotrijebiti za ratovanje u Iraku – upotrijebili za izgradnju mira i smanjenje jaza između bogatih i siromašnih, ili kad bi barem dio tog golemog iznosa – koji će se trošiti na uništavanje – upotrijebili za zbrinjavanje izbjeglica. Podsjećam da je iz Iraka izbjegla obitelj male Ahlam Tamimy koja još živi u Hrvatskoj u vrlo teškim uvjetima. Hoće li Hrvatska pružiti više novim izbjeglicama i šire otvoriti vrata za one kojima će pomoć trebati kad počnu padati bombe?

Kako ocjenjujete evropsku politiku prema SAD-u?

Bojim se da još ne možemo govoriti o konzistentnoj evropskoj vanjskoj politici, iako u odlučnom protivljenju ratu Francuske i Njemačke vidim nagovještaj stvaranja takve politike. Mnoge zemlje, među kojima je izgleda i Hrvatska, smatraju da njihov put u Europu vodi preko SAD-a, i više podržavaju njegovu politiku nego što grade evropsku. Meni bi se svakako više svidao svijet u kojemu je Europa u stanju zastupati ljudska prava i izgradnju mira čak i kad SAD zaboravi na njih i umjesto da se brine kako graditi mir u Afganistanu želi započeti još jedan rat. ☐

Neprihvatljiva bespomoćnost

Edward Said

Godine žrtvovanja i borbe, godine slomljenih kostiju u stotinama zatvora i prostorije za mučenje od Atlantika do Zaljeva, uništene obitelji, beskrajno siromaštvo i patnja. Goleme, skupe vojske. Za što?

Ljudi otvaraju *The New York Times* svaki dan da bi pročitali najnovije članke o pripremama za rat koje se odvijaju u Sjedinjenim Državama. Još jedna satnija, još jedna skupina nosača aviona i krstarica, sve veći broj aviona, novi kontingenti oficira, premještaju se u područje Perzijskog zaljeva. Prošlog je vikenda premješteno još 62 tisuće vojnika. U Zaljev. Golema, hotimice zastrašujuća sila skuplja se preko mora, dok se u zemlji neumoljivo množe ekonomske i socijalne loše vijesti. Golemi kapitalistički sustav klima se, dok istodobno tlači veliku većinu stanovništva. Bez obzira na to, George Bush predlaže još jednu veliku poreznu olakšicu za jedan posto populacije koji je razmjerno bogat. Javni sustav obrazovanja je u ozbiljnoj krizi, a zdravstveno osiguranje za oko 50 milijuna Amerikanaca jednostavno ne postoji. Izrael traži 15 milijardi dolara u garancijama za dodatne zajmove i u vojnoj pomoći. A stopa nezaposlenosti u SAD-u raste nemilosrdno, jer svaki dan sve više ljudi ostaje bez posla.

Tko su "dobri" Arapi?

Ipak, pripreme za nezamislivo skup rat nastavljaju se bilo bez odobrenja javnosti, bilo bez snažnog zamjetnog neodobravanja. Opća ravnodušnost (koja može skrivati strah od svega, neznanje i tjeskobu) pozdravlja je trgovanje ratom ove administracije i njezin začuđujuće nedjelotvoran odgovor na prijetnju koju mu je nedavno postavila Sjeverna Koreja. U slučaju Iraka, gdje nema oružja za masovno uništenje o kojemu bi se govorilo, SAD planira rat; u slučaju Sjeverne Koreje, SAD nudi toj zemlji ekonomsku i energetska pomoć. Koja ponižavajuća razlika između prezira prema Arapima i poštivanja Sjeverne Koreje, jednako krute i nemilosrdne diktature.

U arapskom i muslimanskom svijetu situacija se čini još čudnijom. Gotovo godinu dana američki političari, regionalni stručnjaci, službenici administracije i novinari ponavljali su optužbe koje su postale uobičajena porcija islamu i Arapima. Veći dio te

zborne pjesme je otprije 11. rujna, kako sam pokazao u svojim knjigama *Orijentalizam* i *Covering Islam*. Do danas gotovo jednoglasnom zboru dodan je i autoritet *United Nation's Human Development Reporta* o arapskom svijetu koji je potvrdio da Arapi uvelike zaostaju za ostatkom svijeta u demokraciji, znanju i pravima žena. Svi govore (ponekad i opravdano, naravno) da je islamu potrebna reforma i da je arapski obrazovni sustav katastrofa, zapravo škola za religiozne fanatike i bombaše samoubojice koje su utemeljili ne samo ljudi *imami* i njihovi bogati sljedbenici (kao Osama

pragmatično. "Mi" se moramo pridružiti suvremenosti, suvremenosti koja u stvari znači zapadnjačku, globaliziranu suvremenost, sa slobodnim tržištem, demokratsku suvremenost – što god te riječi značile. (Kada bih imao vremena, napisao bih esej o proznom stilu ljudi kao što su Ajami, Makiya, Talhami, Fandy i drugi, znanstvenici čiji sam jezik smrdi na podložnost, neautentičnost i beznažno napuhano oponašanje koje im je nametnuto).

Vrli novi svijet

Sukob civilizacija koji George Bush i njegovi sljedbe-

zbijamo, uništavamo. Bujica nezaustavljenog nasilja nad cijelim narodom se nastavlja. Dok pišem ove redove, stiže najava da će čitavo selo Al-Daba' u području Qalqilyae na Zapadnoj obali zbrisati šezdeset tona teški izraelski buldožeri američke proizvodnje; 250 Palestinaca izgubit će svoje 42 kuće, poljoprivredna zemljišta, džamiju i osnovnu školu s 132 djece. Ujedinjeni narodi stoje i promatraju kako se njihovim rezolucijama izruguju svakoga sata. Tipično je, nažalost, da se George Bush identificira sa Sharonom, a ne sa šesnaestogodišnjim palestinskim djetetom

Čini se da ne postoji sila koja bi mogla spriječiti Sharona i Mofazu, koji glasno pokazuju svoj prkos cijelom svijetu. Bujica nezaustavljenog nasilja nad cijelim narodom se nastavlja

bin Laden) nego i vlade koje su navodni saveznici Sjedinjenih Država. Jedini "dobri" Arapi su oni koji se pojavljuju u medijima i tamo bez ustezanja ocrnjuju modernu arapsku kulturu i društvo. Sjećam se beživotnih kadenca njihovih rečenica jer, s obzirom na to da ne mogu reći ništa pozitivno o sebi ili svom narodu i jeziku, samo ponavljaju istrošene američke formule koje već preplavljuju radio valove i stranice tiskanih medija. Nedostaje nam demokracija, kažu, nismo dovoljno propitivali islam, moramo učiniti više da se riješimo averti arapskog nacionalizma i kreda o arapskom jedinstvu. Sve je to kompromitirano, ideološko smeće. Samo ono što mi i naši američki instruktore kažu o Arapima i islamu – magloviti reciklirani orijentalistički klišeji onakve vrste kakve ponavljaju neumorni mediokriteti kao što je Bernard Lewis – jest točno. Ostalo nije dovoljno stvarno ili

nici pokušavaju iskonstruirati kao pokriće za prisvojenu naftu i rat protiv Iraka trebao bi rezultirati trijumfom demokratskog stvaranja nacije, promjenom režima i nasilnom modernizaciju *a la américaine*. Nisu važne bombe i razorno djelovanje sankcija koje se i ne spominje. To će biti pročišćavajući rat čiji je cilj sgnuti Sadama i njegove ljude te ih zamijeniti iznova nacrtanom kartom čitave regije. New Sykes Picot. New Belfour. New Wilsonian 14 bodova. Potpuno novi svijet. Iračani će, kažu nam irački disidenti, dobrodošlicom dočekati oslobođenje i možda potpuno zaboraviti svoja stradanja u prošlosti. Možda.

U međuvremenu, potpuno uništenje u Palestini stalno se pogoršava. Čini se da ne postoji sila koja bi mogla spriječiti Sharona i Mofazu, koji glasno pokazuju svoj prkos cijelom svijetu. Zabranjujemo, kažnjavamo, zatvaramo, ra-

kojega izraelski vojnici koriste kao živi štit.

U međuvremenu, palestinske vlasti nude povratak pregovorima o miru, i za pretpostaviti je, u Oslu. Zakopani tada na deset godina, Arafat čini se neobjašnjivo želi to još jednom. Njegovi vjerni poručnici daju izjave i pišu komentare za tiskane medije, upućujući na njihovu spremnost da prihvate manje ili više bilo što. Ipak je zapanjujuće da velik dio toga herojskoga naroda želi nastaviti, bez mira i bez predaha, krvarenja, gladi, umiranja dan za danom. Imaju previše dostojanstva i uvjerenja u pravednost svoje borbe da bi se sramotno podčinili Izraelu, kao što su učinili njihovi vođe. Što može biti više obeshrabrujuće za prosječnog stanovnika Gaze koji se nastavlja opirati izraelskoj okupaciji nego da vidi vlastite vođe kako kleče poput molitelja pred Amerikancima?

Planovi

U čitavoj toj panorami puistošenja, u oko upada potpuna pasivnost i bespomoćnost arapskog svijeta. Američka vlada i njezini slugi daju izjavu za izjavom objašnjenja, premještaju trupe i materijal, transportiraju tenkove, ali Arapi, pojedinačno i kolektivno, mogu jedva sročiti kratko odbijanje (u najboljem slučaju kažu, ne, ne možete koristiti vojne baze na našem teritoriju) samo da bi promijenili mišljenje nakon nekoliko dana.

Zašto takva tišina i takva zapanjujuća bespomoćnost?

Najveća sila u povijesti sprema se započeti i ustrajno ponavlja svoju namjeru da započne rat protiv suverene arapske države u kojoj sada vlada grozan režim, rat čiji očiti cilj nije samo uništiti režim nego redizajnirati cijelu regiju. Pentagon ne krije da su njegovi planovi iznova iscrtati kartu cijeloga arapskog svijeta, možda mijenjajući još neke režime i mnoge granice u tom procesu. Nitko ne može biti zaštićen od kataklizme kada ona dođe (ako dođe, što još nije potpuno sigurno). Pa ipak, samo je duga tišina iza koje slijedi nekoliko nedorečenih vapaja pristojnog odgovora. Ipak će to utjecati na milijune ljudi. Amerika prezrivo planira njihovu budućnost a ništa ih prije ne pita. Zaslужujemo li takvu rasističku posrpnost?

Zaglušujuća tišina

To nije samo neprihvatljivo: to je nevjerojatno. Kako može regija od gotovo 300 milijuna pasivno čekati napade bez čak i pokušavanja kolektivnog vriska otpora i glasne objave alternativnog pogleda? Zar se arapska volja potpuno rasplinula? Čak i osuđenik prije smrtne kazne obično ima posljednje riječi. Zašto danas nema posljednje poruke ere povijesti, civilizacije koja će biti uništena i potpuno transformirana, društva koje usprkos svojim manama i slabostima ipak funkcionira? Arapske bebe rađaju se svaki dan, djeca idu u školu, muškarci i žene se vjenčaju i rade i imaju djecu, igraju se, smiju se i jedu, tužni su, pate zbog bolesti i smrti. Postoji ljubav i prijateljstvo, društvo i uzbuđenje. Da, Arapi su potlačeni i imaju loše vlade, grozno loše vlade, ali uspijevaju nastaviti život unatoč svemu. To je činjenica koju i arapski vođe i Sjedinjene Države jednostavno ignoriraju kada se razbacuju praznim kretnjama na takozvanoj "arapskoj ulici izmišljenoj od mediokrite-orientalista".

No, tko danas postavlja egzistencijalna pitanja o našoj budućnosti kao naroda? Taj

Rat monoteizma

zadatak ne može biti prepušten kakofoniji vjerskih fanatika i pokornim, fatalističkim ovca. No, čini se da je upravo tako. Arapske vlade – ne, nego većina arapskih država – sjede na svojim položajima i samo čekaju dok Amerika postavlja, niže, prijete i transportira sve više vojnika i aviona F-16 kako bi zadala udarac. Tišina je zaglušujuća.

Godine žrtvovanja i borbe, godine slomljenih kostiju u stotinama zatvora i prostorije za mučenje od Atlantika do Zaljeva, uništene obitelji, beskrajno siromaštvo i patnja. Goleme, skupe vojske. Za što?

Na rubu katastrofe

To nije pitanje stranke, ideologije ili frakcije: to je pitanje o onome što je veliki teolog Paul Tillich nazivao krajnjom ozbiljnošću. Tehnologija, modernizacija, a pogotovo globalizacija, nisu odgovor na ono što nam danas prijete kao narodu. U svojoj tradiciji imamo čitavo društvo sekularnog i religioznog diskursa koji se bavi počecima i završecima, životom i smrću, ljubavlju i bijesom, društvom i poviješću. To sve postoji, ali nema glasa, nema pojedinca s velikom vizijom i moralnim autoritetom koja bi mogla baciti u to, i svratiti na to pažnju. Na rubu smo katastrofe da naši politički, moralni i vjerski vođe mogu samo obznani malo dok, iza šapta i namigivanja i zatvorenih vrata, oni planiraju nekako preživjeti. Razmišljaju o preživljavanju i možda o nebu. No, tko zapovijeda sada, u svijetu, zemlji, zraku i životima ovisnih jednih o drugima za opstanak? Čini se da nitko nije odgovoran. Postoji prekrasan kolokvijalni izraz u engleskom koji vrlo precizno i ironično opisuje našu neprihvatljivu bespomoćnost, našu pasivnost i nemogućnost da pomognemo sami sebi sada kada nam je naša snaga najpotrebnija. Taj izraz glasi: hoće li posljednja osoba koja izlazi ugasi svjetlo? Vrlo smo blizu vrsti prevrata koji će ostaviti malo neoborenih i opasno malo ostat će čak i za zabilježiti, osim posljednje zapovijedi koja ponizno moli istrebljenje.

Nije li došlo vrijeme da kolektivno zatražimo i pokušamo oblikovati istinski arapsku alternativu olupini koja se sprema progutati naš svijet? To nije samo trivijalno pitanje promjene režima, premda Bog zna da bi nam i to dobro došlo. Zsigurno to ne može biti ni povratak u Oslo, još jednu ponudu Izraelu da, molimo lijepo, prihvati naše postojanje i dopusti nam da živimo u miru, još jedna uslužna ponizna molba za milost. Zar nitko neće izaći na svjetlo dana izraziti viziju naše budućnosti koja se ne temelji na scenariju Donalda Rumsfelda i Paola Wolfowitz, ta dva simbola isprazne moći i nadute arogancije? Nadam se da netko sluša. ▣

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

* Tekst je objavljen u Al Ahramu 17. siječnja 2003.

Jean-Luc Nancy

O nesposobnosti širenja jedne civilizacije: Zapad u borbi protiv sama sebe

Svi politički, ekonomski, moralni i diplomatski komentari o ratu u Iraku izrečeni su i poznati. Stoga bih se htio usredotočiti na predodžbu koja čini vidokrug ovog rata – rata koji se događa u svim mogućim oblicima, bez obzira pokreću li se vojne intervencije otvoreno ili ne, svejedno događa li se to u Iraku, Afganistanu, Palestini ili negdje drugdje. To je predodžba o ratu civilizacija.

Čak i ako je ta teza u knjigama i člancima raspravljena i do u tančine istražena, ostaje se pri tome da slika koja određuje javno mnijenje više-manje odgovara toj ideji. No, ona je istodobno i pogrešna i ispravna. Ispravna je utoliko što u širem smislu riječi postoji konstantan rat između dviju temeljnih predodžbi o vladavini zapadnoga svijeta. Ovo konstantno stanje rata nadovezuje se na stanje koje smo nazivali hladnim ratom. To, osim toga, znači da se jedan te isti zapadni svijet nalazi u kontinuiranom stanju unutrašnjega rata koji od otvorenoga sukoba iz 1914. godine više nije stari rat suverenih država.

Širenje implozije

Prošlo je otprilike stoljeće otkako je minulo razdoblje u kojem je ovaj svijet podlegao uzajamnim vezama *sila* koje su ga odavna bile uredile. Razvio je uopćeni unutarnji kaos koji ide pod ruku s nestankom svake ravnoteže te istodobno s tendencijom brisanja njegove različitosti kao Zapada u sklopu procesa njegove vlastite globalizacije.

To nam brani da govorimo o ratu civilizacija kao da se zapadna civilizacija suprotstavlja nekoj drugoj, arapsko-orijentalnoj civilizaciji. Započeti proces je proces unutar zapadne civilizacije. Ona razdire samu sebe, nakon što je u sebi izazvala situaciju koja destabilizira dijelove stare Europe. Ona na jednoj strani proizvodi američku premoć, a na drugoj vrlo ozbiljan deficit identiteta Europe, neograničeno iznoseći na vidjelo proturječje između svog zahtjeva za racionalno-moralnom univerzalnošću (znanost i demokracija) i flagrantne nepravdnosti situacija koje stvara njezina vlastita vladavina. Istina, vladajuće su klase

ili kaste ranije koloniziranih zemalja često poduzimale sve kako bi kolonijalne rente u konačnici pretvorile u svoju korist, istodobno dodajući nove rente (osobito one iz nafte) koje su proistekle iz tehničkih i ekonomskih promjena. To zaoštrava fenomene nepravde te ekonomskih i kulturnih razlika, pa se razvijaju oligarhije, klanovi i mafijaške vlasti koje nanose štetu svojim vlastitim narodima, održavajući u njima vjeru u tobožnju autonomiju koja zapravo samo prikriva autizam ovih moćnika.

Ovaj fenomen, međutim,

Uopće ne iznenađuje da najstarijeg od triju bogova monoteizma nalazimo zapletenog u razmiricu koja u kontekstu Izraela kristalizira sve autodestruktivne virtualnosti tog kompleksa. Monoteizam predstavlja jedinstvo i unutrašnju oprečnost ove civilizacije u ratu protiv sebe same

sam po sebi razotkriva nesposobnost zapadne civilizacije da učini nešto drugo osim da s jedne strane širi svoju vladavinu, a s druge strane svoje ideale ili svoje norme i pritom, kao treće, sve izraženiju nesposobnost da dijalektički prenosi vladavinu s idealima ili normama. Ova civilizacija zapravo razotkriva svoju nesposobnost da se širi kao civilizacija. Ona širi svoju vlastitu imploziju. Isto tako, moglo bi se, po ne posve prikladnoj analogiji, reći da su kaos i unutarnji nemiri Rimskog Carstva na prostoru *pax romana* širili katalizatore rasapa i konflikta. Za ovakvo stanje stvari ništa nije simptomatičnije od religiozne predodžbe.

S jedne strane pojavljuje se karikatura islama u kojoj su reducirane crte najograničenijih i najnaivnijih aspekata njegove tradicije (koja se provlačila kroz cjelokupnu povijest mediteranskog prostora) skamenjene

u bolnoj zgrčenosti, s druge strane kao odgovor pojavljuje se pouzdanje jednog ništa manje naivnog moralizma, koji pruža oslonac u *in God we trust*, a koji je nužan da bi mogla vladati sloboda. Ovdje se isto suprotstavlja istomu. Bez sumnje uopće ne iznenađuje da najstarijeg od triju bogova monoteizma nalazimo zapletenog u razmiricu koja u kontekstu Izraela kristalizira sve autodestruktivne virtualnosti tog kompleksa. Monoteizam predstavlja jedinstvo i unutrašnju oprečnost ove civilizacije u ratu protiv sebe same.

Realnosti rata

Monoteizam dobro prikazuje tu šizofreniju, jer je nosi u sebi kao sposobnost – makar istodobno mora prouzrokovati da se ona dovede u pitanje. Ta sposobnost je sposobnost zahtjeva za univerzalnošću koji za sobom nužno povlači volju za vladavinom i normalizacijom, ako se ne svodi na svoju najdublju istinu. Ova istina nije nijedna druga nego: univerzalno ne može postojati u obliku (jedne) prisutnosti. Ako se jedan i jedini Bog prikazuje kao prisutan (u nekom imenu, nekoj doktrini, nekoj moći), on u istom trenutku nije ni jedan i jedini, ni Bog. Pritom je pozornosti vrijedna okolnost da je toga bilo svjesno svako veliko mišljenje u različitim tradicijama unutar monoteizma. Veliki mistici, veliki teolozi i veliki filozofi odreda su dijelili tu istinu nad istinama: pa je ne možemo ni prikazati ni prisvojiti.

Upravo je to u opreci sa svakim zahtjevom da se identificira neka instanca univerzalnosti. Upravo to jamči rat, dočim se takav zahtjev postavi. A on se upravo neizbježno postavlja čim pokušamo identificirati univerzalno. Ambigvitet naše cjelokupne civilizacije nalazi svoje mjesto između volje za ovom identifikacijom i svijesti o radikalnoj nemogućnosti iste. Jedina točka u kojoj se ta ambivalentnost dokida jest točka u kojoj se univerzalno

prikazuje u anonimnoj formi općeg ekvivalenta: to jest u novčanom obliku vrijednosti, da se poslužimo Marxovom terminologijom. Rat monoteizma je rat koji je inherentan *vrijednosti*, ako ne posjeduje nijednu prikazivu vrijednost osim svoje vlastite beskonačne reprodukcije. On se prilično točno odvija na mjestu gdje je slijedno Marxovoj misli revolucija, to jest upravo inverzija ove apstrakcije vrijednosti, moguća, ako ne čak i potrebna.

Reći će mi da idem predaleko u svojoj špekulaciji o prijetecim realnostima rata. No, uvjeren sam da je taj rat sudbina jedne civilizacije koja dotiče svoje vlastite granice. On može završiti samo promjenom civilizacije. Ona može imati tri oblika: pomicanje polova civilizacije (ako je moguće da se iz Azije, Afrike ili Latinske Amerike pojave drugi polovi) ili zaoštavanje identitetskih, nacionalističkih ili etničkih, regionalističkih ili klanovskih pojava u cjelokupnom europsko-mediteranskom svijetu (ovaj drugi rezultat može pratiti prvi kao njegova tamna strana i kao brodolom prošlosti) ili, pak, pronalaženje jednog novog načina odnošenja prema vrijednosti, apsolutnom ili istini od tog istog svijeta. Pronalaženje načina kojim bi bilo moguće primiti na znanje iscrpljenje svih predodžbi o vrijednosti – čovjeka, razuma, prava, znanosti, Boga, povijesti itd. – i koji bi iznova i drukčije shvatio motiv univerzalnog.

Kako bi se isto prestalo suprotstavljati istom, postoji samo jedno sredstvo: da postane drukčije nego što jest. ▣

S njemačkoga prevela Neda Cvjetković

* Tekst je objavljen u Frankfurter Rundschau, 30. siječnja 2003. Oprema teksta redakcijska.

Jean-Luc Nancy profesor je filozofije na Sveučilištu u Strasbourgu.

Pragmatični portret Anthonyja Blaira

Tom Bentley

U klimi nakon hladnog rata Blairovo primirje s desnicom počiva na prihvaćanju liberalnog kapitalizma kao jedinog temelja društvenog poretka

Američki demokrati imaju samo jednog dobrog kandidata za predsjedničke izbore 2004.: Anthonyja Blaira. To je u svakom slučaju mišljenje Thomasa Friedmana, kroničara *New York Timesa*, za kojega je dotični "odlučan u vezi s nacionalnom sigurnosti, njegov pogled na stvari je originalan, ljudi ga vole i fantastičan je govornik koji ulijeva povjerenje". Na veliku žalost Demokratske stranke koja gubi dah, britanski premijer nije na raspolaganju. A ironija sudbine želi da Blair, zahvaljujući svom pristupu iračkoj krizi i ratu protiv terorizma u zemlji u kojoj je izabran, ima manje prijatelja nego u Sjedinjenim Američkim Državama.

Doktrina oportunitizma

Kakva je strategija britanskog premijera? Da bismo razumjeli njegov položaj valja proučiti okvir kroz koji on analizira međunarodna pitanja. Vanjska politika i vojna strategija Downing Streeta nalaze se u procijepu između povijesti otočne, kolonijalne i trgovačke Velike Britanije okrenute prema Atlantiku s jedne, te ambicije da se zemlja uzdigne u rang "postmodernističke" europske sile 21. stoljeća, s druge strane.

Od svog stupanja na položaj premijera 1. svibnja 1997., Blairu je namjera dokazati da državna administracija lijevog centra može biti učinkovita po svojim rezultatima. Usporedno ima aspiraciju biti britanski lider, poput povijesnih vođa, te redefinirati vanjsku politiku svoje zemlje u doba globalizacije.

Shvaćena kao modernizatorska i pragmatična, socijalna demokracija kakvu zastupa Blair izazvala je zanimanje – a ponekad i divljenje – u čitavom svijetu. U klimi nakon hladnog rata njegovo primirje s

desnicom počiva na prihvaćanju liberalnog kapitalizma kao jedinog temelja za bogatstvo društvenog poretka. U isto vrijeme, uvijek je davao prvenstvo socijalnim i individualnim ciljevima i njegova se središnja doktrina okretala oko "zajednice".

Pod njegovim je vodstvom Nova laburistička stranka istodobno osigurala dominaciju na političkom planu i – opće razočaranje. New Labour ustraje u svom pragmatičnom oportunitizmu. Ako se govori neprestano referiraju na velike neotuđive principe, vlada ne propušta ugrabiti svaku prigodu da istakne svoje ciljeve. Njegova socijalna i ekonomska politika posuđuje ideje i prakse iz raznih ideoloških spektara. Njegovo upravljanje političkom komunikacijom, kao i rukovođenje medijima, pojačali su sumnjičavost svih koji su vjerovali da se New Labour više definira željom za vlašću i umjesnošću nego usidrenošću u trajne principe.

Ovo podsjećanje je važno jer su unutarnji i vanjski aspekti Blairove politike pomiješani. A s iračkom se krizom snage i slabosti projekta Blair pokazuju i na međunarodnoj sceni. Njegov govor u Chicagu 1999. ostaje najbolji vodič za razumijevanje njegova pogleda na stvari. Anthony Blair pokušao je formulirati "doktrinu međunarodne zajednice". Rođena u iskustvu kosovskog sukoba, ova je pokušala definirati "pravedan rat koji nije utemeljen na međunarodnim ambicijama, nego na vrijednostima". Novi oblici međuovisnosti – klimatske promjene, financijski sustavi, interaktivni mediji, transgranične zločinačke mreže ili pokretljivost stanovništva – stvorili su uvjete za veći intervencionizam u tuđe poslove. Izolacionizam bogatih i moćnih nacija povećava opasnosti kojima je svijet izložen. Pred takvom situacijom nedopustivo je ostati pasivan, kako zbog interesa (ako se preveliki broj dijelova svijeta osjeti napuštenima ili klizne u kaos, svi ćemo biti pogođeni), tako i zbog etičkog imperativa.

Principi i interesi

Ta mješavina evangeličke zaokupljenosti "isključenima" iz svijeta (nezaposlenima, siromašnima, beskućnicima...) i odlučnosti da se maksimizira britanski strateški utjecaj i važnost u postkolonijalno doba navodi vladu na prihvaćanje rizika u određenim oružanim sukobima: od 1997. britanske su se snage angažirale na sjeveru Iraka, na Kosovu, u Sierra Leoneu i u Afganistanu, da ne govorimo o ratu protiv Iraka koji se upravo priprema.

Ali taj pristup predstavlja velik problem: teškoću da se principi odvoje od interesa. U go-

voru u Chicagu Blair se zapitao o okolnostima u kojima se demokratske zemlje moraju "aktivno uključiti u tuđe sukobe": neintervencija, rekao je, "nije princip kojim bismo bez razmišljanja trebali skinuti taj teret. Jedna država ne smije misliti da ima pravo promijeniti politički sustav druge države, poticati subverzije ili uzeti dio teritorija za koji misli da joj pripada. Ali principu neintervencije moraju se pridodati važna pojašnjenja. Genocid ni u kom slučaju ne može ostati unutarnjim pitanjem. Kad opresija dovede do rijeka izbjeglica koje destabiliziraju susjedne zemlje, onda te države možemo okarakterizirati kao istinske "prijetnje miru i međunarodnoj sigurnosti". Iako taj stav, koji suverenost države vidi kao jednu od vodećih slabosti Ujedinjenih naroda, dijele mnogi, on nas dovodi u slijepu ulicu kad je riječ o tome da doznamo je li položaj velikih sila lišen drugih interesa osim obrane međunarodnog prava.

Očito su Sjedinjene Države u Iraku zabrinute zbog nafte i njihova je povijesna uloga u regiji, kao i uloga Velike Britanije, prilično komplicirana. Naravno, George Bush i Anthony Blair vode javnu diplomaciju, mašući "dosjeima" i pripremajući javnost na oružani sukob, ali oni su neizbježno parcijalni i selektivni kad je riječ o pitanjima o kojima prihvaćaju javno raspravljati. Kad dominantnu silu kontroliraju upravo oni koji imaju najjače interese, teško je vjerovati da djeluju isključivo zbog dobiti cjelokupne zajednice.

Blairova analiza vanjske politike ne temelji se samo na uvjerenjima ili osobnom stilu. Njezin konceptualni temelj nalazi se u tezi Roberta Coopera, britanskog diplomata, šefa ureda visokog predstavnika Europske unije za vanjsku politiku, Javier Solane. Cooper smatra da je svijet podijeljen prema stupnju modernosti na "predmoderne" države, poput Afganistana ili Somalije, koje ne mogu uspostaviti vladu i osnovnu unutarnju sigurnost; na "moderne" države-nacije, kao što su Indija, Kina ili Brazil, koje su usmjerene na stjecanje klasičnog statusa velike sile; te na "postmoderne" države, odnosno, praktički na Zapadnu Europu. Za Coopera nova sredstva sigurnosti postmoderne zone predstavljaju transparentnost i međuovisnost. Nacije koje su nekoć svoju strategiju temeljile na ravnoteži moći i prijetnji uzajamnim uništenjem sada provode međusobne inspekcije naoružanja i, osim uz pomoć drugih sporazuma, interveniraju jedna u drugu i kroz Europsku uniju. Što implicira

"novi oblik države" i izaziva brojna pitanja o pravu i sigurnosti u svijetu.

"Državni razlozi"

Cooperova je teza svoju ilustraciju dobila, na primjer, kad je napetost između Indije i Pakistana bila na vrhuncu, ili u ratu u Afganistanu. Ipak, najteži i najintragantiji dio te teze nalazi se na mjestu koje je dodijeljeno SAD-u. Tako je on 1996. napisao: "Nije sigurno da američka vlada ili Kongres prihvaćaju (ideju) da je međuovisnost nužna i poželjna; također nije sigurno da prihvaćaju utjecaje koji se tiču otvorenosti, uzajamnog nadzora ili intervencije". Otad je ta hipoteza više puta provjerena, nakon Bushova odbijanja da ratificira Sporazum iz Kyota i prihvati nadležnost Međunarodnog kaznenog suda, ali i objavljivanjem "Busheve doktrine" koja je otvoreno iznijela američki stav o legitimnosti preventivnog napada, ne s namjerom da se osigura globalna pravda ili ograniči širenje sukoba, nego da se obrane njihovi nacionalni interesi.

Drugim riječima, dominantna misao američke strategije pojačava "državne razloge" – zaštitu nacionalnih interesa svim raspoloživim sredstvima – i suspenziju normalnih etičkih pravila i prava u međunarodnoj areni. Unatoč svom novom statusu svjetske supersile i brzom povećanju vojnih izdataka koji ih stavlja izvan doseg proračuna ostalih država, Sjedinjene Američke Države i dalje ostaju vezane za logiku "moderne" države-nacije, ne prelazeći u "postmodernizam" tako drag britanskom premijeru. Rat protiv terorizma omogućio je, uostalom, predsjedniku Bushu da pojača osjećaj zajedništva i nacionalnog identiteta u SAD-u i da učvrsti vlastiti unutarnjopolitički položaj.

Blairovi razlozi

Američka i britanska doktrina s tim u vezi su, dakle, vrlo udaljene. Blair teži logici "zajednice" koja bi industrijalizirani svijet mogla prisiliti na ispunjavanje većih obveza prema inozemstvu. U praksi se, međutim, ti principi ne provode uvijek i ako je Blair dokazao vječitu očitog uvjerenja, potičući NATO na vojno djelovanje na Kosovu, Istočni Timor je prepustio u druge ruke, te je žestoko kritiziran zbog toga što je odobrio prodaju vojne opreme Indoneziji početkom 2000. godine.

Iako se njihove doktrine razlikuju, Bush i Blair ipak se slažu glede Iraka. No, zbog čega se Blair dovodi u položaj u kojem ga karikaturisti tako lako prikazuju kao američku

"pudlicu"? Zašto se uvlači u rat shvaćen kao strateški interes Amerikanaca, i za koji se teško može vidjeti na koji način može poslužiti međunarodnoj pravdi?

Odgovor se sastoji od tri dijela. Prvi od njih je pragmatizam. Za Blaira principi nisu nimalo pertinentni ako nema utjecaja na tijek događaja. On sa svojom "javnom diplomacijom" Sjedinjenim Državama nudi bezgrešnu podršku i lojalnost u nadi da će sudjelovati u definiranju američkog položaja. Od 11. rujna 2001. Blair je najutjecajni inozemni glas u raspravi, i odigrat će, iako to tek treba pokazati, izravnu ulogu uvjeravajući Georgea Busha da djeluje uz podršku Ujedinjenih naroda.

Drugi: uvjerenja. Blair, poput mnogih, smatra da je prijetnja koju predstavlja Sadam Husein značajna i da se ona povećava. Kao i u slučaju Kosova, on misli da na tu prijetnju treba odgovoriti, iako za zamjenu režima nije predložena niti jedna koherentna i legitimna opcija.

Treći: utjecaj. Za britanskog premijera Europa neće moći imati stvaran utjecaj na svijet općenito ako nije sposobna strateški i vojno jedinstveno djelovati. Irak u tom smislu predstavlja priliku koju valja iskoristiti. Tako je Blair iskoristio situaciju nakon 11. rujna da predloži pristupanje Rusije NATO-u i održavanje vijeća NATO-Rusija. On tako za Ujedinjeno Kraljevstvo pokušava izgraditi novu posredničku i upravljačku ulogu u međunarodnim sukobima i ulogu utjecaja na Sjedinjene Države.

Hoće li biti sposoban za to? Što se tiče Iraka, Blair može objasniti da je invazija najmanje loša od predloženih solucija. Taj bi argument ipak bio vjerodostojniji kad bi također bio spreman priznati da politika sprječavanja i izolacije uz pomoć sankcija i zona zabrane letenja, koju je ponajviše provodio London, predstavlja neuspjeh. Strategija oportunističkog angažmana može, naime, biti dugoročno efikasna samo ako je prati jednaka upornost u pogledu socijalne pravde i mira. A London se i dalje oglašuje na pitanje Palestine, Afganistana ili Iraka. Muk također vlada i o nužnom novom preustroju međunarodnih odnosa na temelju prava i Ujedinjenih naroda. Da se nužne reforme mogu razraditi na temelju čisto pragmatičnog pristupa rođenog iz konflikta u tijeku, ostaje otvoreno pitanje. ▣

**S francuskoga preveo
Srdan Rahelić**

* Skraćena verzija teksta koji je objavljen u *Le Monde Diplomatique*, veljača 2003.

vizualna kultura

cn6.art.theory.film.rock.
Recent art from Petersburg.
Graz, od 10. siječnja do 15. veljače 2003.

Oleg Maslov i Viktor Kuznetsov: Viktor Šurov

Životnost smrti

Igor Marković

O jednom od brojnih bilateralnih projekata proslave tristogodišnjice osnutka Sankt Peterburga koji je osmišljen kao mješavina teorijsko-historijskih predavanja, izložbi/instalacija, rock koncerata i filmskog festivala

Najavljena kao "najcjelovitija prezentacija umjetnosti Sankt Peterburga u (najmanje) posljednjih deset godina", *cn6.art.theory.film.rock* jedan je od najzanimljivijih multidisciplinarnih projekata u programu Evropske prijestolnice kulture 2003. u Grazu. Osmišljen kao mješavina teorijsko-historijskih predavanja, izložbi/instalacija, rock koncerata i filmskog festivala, *cn6* (službena skraćenica Sankt Peterburga) je jedan od brojnih bilateralnih projekata proslave tristogodišnjice osnutka grada koji se obilježava 27. svibnja (16. po starom kalendaru) i kada je, prema legendi, 1703. postavljen temeljac tvrđave Petra i Pavla, koja je kasnije postala jezgra novoga grada.

Program se, kako mu i ime govori, sastoji od četiri tematski povezane cjeline. *Smrt u Veneciji sjevera* (u prostorima Balkan Konsulata, s kustosicom Olesyom Turkinom) idejom se fokusira na jedan od središnjih kulturoloških aspekata povezanih uz Sankt Peterburg – u tradicionalnoj ruskoj književnosti taj se grad poistovjećivao s prostorom smrti, dekadencije i kriminala. Tri su umjetnika predstavljena austrijskoj i međunarodnoj publici: Evgeniy Yufit, Vladimir Kustov i Dmitri Shubin. Prva dvojica spadaju među najpoznatije predstavnike tzv. nekrorealizma, umjetničkog pravca nastalog osamdesetih godina prošlog stoljeća u Lenjingradu na temeljima iznimno bogate punk scene. Evgeniy Yufit, središnja figura pokreta, predstavljen je morbidnim pejzažnim fotografijama kao i primjerima iz recentnog video stvaralaštva. Vladimir Kustov u svojoj instalaciji *Grad jezgrovitih fantazmagorija*, ispod voda fontane prikazuje video sniman na groblju, spajajući dvije atmosfere: smirenost groblja i živost protočne vode. Kao treće "uporište" izložbe Dmitri Shubin predstavljen je dokumentarističkim i politički eksplozivnim fotografijama "prijestolnice kriminala" kako se u posljednje vrijeme naziva Sankt Peterburg zbog velikog broja zločina, a posebno ubojstava u obračunima kriminalnih skupina.

Brojnost pristupa

Neizbježan "živi" dodatak izložbama i filmskim projekcijama, program *Live! Suvremena umjetnost Sankt Peterburga*

(Forum Stadtpark, od 10. siječnja do 8. veljače 2003.) melanž je različitih uglavnom *in-situ* projekata: od razgovora Petera Weibela s danas legendarnim Sergejem Bugaevim – Afrika, preko fotorealističkih slika velikog formata Kerima Ragimova nastalih u prvih tjedan dana po otvorenju i duhovitog izvještaja Kirila Shuvalova o destrukciji Sankt Peterburga u ruskoj književnosti, do fotografija Olega Maslova i Viktora Kuznetsova koje reminisciraju barokni *cn6* i suvremenih "auto-instalacija" Viktora Snesara povezanih uz robusne sovjetske garaže, ali prilagođenih Grazu i zapadnom, luksuznom standardu.

Filmski program predstavlja četiri aspekta suvremene produkcije: gotovo nepoznat na Zapadu, prošlogodišnji kino hit Alekseja Balabanova *Rat*; umjetničke filmove Aleksandra Sokurova (*Moloh*), Alekseja Balabanova (*Rijeka*), Lidije Bobrove (*U ovoj zemlji*), Aleksandra Bashirova (*Željezna peta oligarhije*), Yevgeniya Yufita (*Ubijen svjetlošću*), Viktora Kosakovskoga (*Srijeda*) i Sergeja Selyanova (*Ruska ideja*); dokumentarni filmovi Peterburškog filmskog studija, uključujući seriju *Peterburg 300* i *Beograd* Aleksandra Bashirova; te analogne i digitalne eksperimentalne filmove poput novih 35mm animacija Borisa Kazakova i radove alternativnog medijskog studija *Pro Arte*.

U "rock" segmentu nakon otvorenja 10. siječnja kada je predstavljen bandit ska Lya Minor i sovjetski retro DJ Re-Disco tijekom siječnja i početkom veljače najavljeni su brojni izvođači uključujući riot-girl skupinu Pep-See, DJ Maksim Kislovski, vodeći peterburški house DJ, kulturni jazz basist Vladimir Volkov, te legendarni pjevač Leonid Fedorov.

Iako brojnost kako pristupa, tako i umjetničkih tehnika zaslužuje daleko više prostora no što to stranica novinskoga teksta pruža, dva najzanimljivija i istodobno vrlo "peterburška" dijela programa svakako su iznimno dobro predstavljane nekrorealizma, kao i, usprkos historiografskim i kontekstualnim sličnostima, nama nepoznatog neoakademizma. Neoakademisti Maslov i Kuznetsov (uz Timura Novikova) za svoj rad odabrali su "ekspoziciju" radije nego "instalaciju", iako njihovi radovi u pravilu imaju karakter instalacije. Nije slučajno da je pravac nazvan neoakademizam. Praktički sva totalitarna društva u svojem odnosu prema umjetnosti gravitiraju akademizmu, disciplini koja literarno personificira na državnoj razini, programatsku izjavu "Ijepota je nepobjediva sila", nepobjediva po cijenu monolitnog razumijevanja slike.

Izgubljena utopija

Neoakademizam je odgovorio na kolektivni zahtjev populacije koja je željela reverzibilnost svakodnevne traume promjena i ponovno stvaranje izgubljene utopije, makar i samo na estetskoj razini. Pripadnici toga pravca predočavaju definitivnu tradiciju – bez obzira je li riječ o klasičnoj helenističkoj umjetnosti ili neoklasicističkom ili baroknom *cn6*-u (prikazanom u Grazu). Izvedba se (često u formi kolaža) odvija postavljenjem poznatog predmeta na ručno ili industrijski proizvedenu teksturu ili materijal, te okruživanjem iste mozaikom predmeta kiča. Ta rekontekstualizacija sugerira djelomičnu restauraciju karakteristične vrijednosti umjetničkoga djela koja je, prema Walteru Benjaminu, izgubljena u dobu mehaničke reprodukcije.

Upravo takvi teorijski zasadi, a posebno tzv. intelektualni turizam (poput brojnih hodočašća po Hrvatskoj, a posebno u Sarajevu devedesetih) iznimno su utjecali na mnoge mlade autore, jer su neposredno po padu željezne zavjese *cn6* posjetili, primjerice, Felix Guattari (1987.), John Cage (1988.) i Jean-Francois Lyotard (1993.). Iz tih posjeta (iako nerijetko ostarjelih) velikana društvene teorije i prakse dvadesetoga stoljeća izraslo je duboko teorijsko utemeljenje na prvi pogled nasumičnih pobuna, među kojima

najznačajnije mjesto zauzima nekrorealizam. Pravac koji je u nas osim rijetkim zaljubljenicima gotovo nepoznat, a jedan je od najboljih recentnih dokaza vitalnosti i neuništivosti ruske avangarde, na Zapadu se nerijetko smatra specifičnom parodijskom interpretacijom službenog sovjetskoga stila u duhu Bahtina. No, da bi se taj pravac razumio potrebno ga je postaviti u nekrokontekst.

"Rane osamdesete. Lenjingrad. Zenit socijalizma. Na pozadini komunističkih slogana i zombijastih portreta velikana marksizma dvadesetogodišnjak lunja ulicom. Vizualna tematika uključuje trgovinu, stan s terasom, tuču, policiju – s nevažnim varijacijama i strukturalnim preslagivanjima. Javnost, prikazana kao komunalno tijelo heterogena je i bijedno svjesna: od blatantnih krimi-

nalaca do intelektualne elite i umjetnika. Istodobno, ujedinjeni su u samo jednom: egzistencijalnom besmislu" (Demichev). Nije dakle čudno da je reakcija morala nastupiti. Evgeniy Yufit, ekscentrik prema vlastitim riječima, objavio se kao predvodnik pobune. Sa skupinom istomišljenika otpočeo je snimanje u no-budget uvjetima, gotovo u tajnosti otpočelo je istraživanje liminalnog područja između života i smrti u kojemu poluludi zombiji lutaju apokaliptičkim pejzažima, "zabavljajući se" krajnjom okrutnošću, homoseksualnim nasiljem i ubojstvima. Taj "historijski idiotluk" (kako ga je nazvao Igor Aleinikov) mješavina je bolesne mladenačke provokacije, nevjšto prikrivene društvene kritike, i iracionalne ekspresije antonimnosti volje za moć.

Obrtanje stereotipa

Nekrorealizam iskorištava i obrće u krajnost predobro poznate stereotipe: homoseksualnost kao naličje mačo kulture, idiotluk kao ekstremnu parodiju herojskog patosa, i vrijeđanje smrti kao prirodnu posljedicu kolektivne etike. Svijet mrtvoga (praznoga) iracionalan je, apsurdan, nasilan, mizoginističan, svojevrstan metafizički. Njihova tijela, tijela njihovih likova oslobođena su, privremeno i naizgled svih oblika supresije totalitarnog (ili bilo kojeg realnog) društva. Međutim, sloboda tijela, kako nas podsjeća Foucault, nije "sloboda" od tijela, nego mnogo prije rezultat diskurzivne provokacije govora, kroz reciprocitetno hranjenje moći i užitka, predstavljajući čudnu osmozu ili "implementaciju perverzije", očvršćujući uloge koje su nam dodijeljene prema rodnom ili klasnom identitetu, nihilistički ih negirajući. Ako se umire samo dvaput (Žižek), najzanimljivije razdoblje je upravo ono između simboličke i stvarne smrti, kada život i smrt predstavljaju balansirani, konsolidirani konglomerat – vrijeme "perioda međusmrti". Život, zaglavljeno u zaključanoj, bistroj "sobi smrti" eminentna je za smrt. Smrt, zaokružujući život i krugu patnje postaje gotovo erotska naslada.

Možda je najbolje u kratkoj izjavi nekrorealističke postavke objasnio Evgeniy Yufit: "Smrt je istovremeno i nula i beskonačno, jedna od onih kategorija koju čovjek ne može materijalizirati. Ono što je saznanju nedostižno – mrtvo je. Nekrorealizam je za svoju osnovu uzeo tu nedostižnost. Odstranio je uzročno-posljedične veze, lišio elementarne logike djelovanje svojih likova, sranio ih prema šumu vjetra i protoku vode. Ta paradoksalnost je glavni element estetike – bez nje nekrorealizam će umrijeti." Zasad, sudeći po onome predstavljenom u Grazu, puca od zdravlja. ▣

Rani nekrorealizam, "historijski idiotluk", kako ga je nazvao Igor Aleinikov, mješavina je bolesne mladenačke provokacije, nevjšto prikrivene društvene kritike i iracionalne ekspresije antonimnosti volje za moć

Sjećanja heroina

Leila Topić

Dokumentarni film *Borovi i Jele* – sjećanje žena na život u komunizmu postavlja pitanja kako povezati žensku povijest s feminističkom ideologijom te kako zabilježiti ono što do sada nije bilo bilježeno

Borovi i jele – sjećanje žena na život u socijalizmu novi je projekt Sanje Iveković nastao u suradnji sa zagrebačkim Centrom za ženske studije, Ženskim umjetničkim centrom – Elektra i produkcijskom kućom Top Mag d.o.o. Riječ je o dokumentarnom filmu čija je premijera održana 30. siječnja, u MM dvorani Studentskog centra. Film je zamišljen kao svjedočanstvo o jednom vremenu ispričanom iz ženske perspektive te postavlja nekoliko pitanja: Kako povezati žensku povijest s feminističkom ideologijom te kako zabilježiti ono što dosad nije bilo bilježeno?

Tako kroz film upoznajemo pet potpuno različitih žena; Mariju Kohn, Anđelku Martić, Sanju Lazarević, Milicu Šošarić i Evelinu Pantner. One vrlo otvoreno i iskreno govore o svojim sjećanjima na Drugi svjetski rat, oslobođilačkoj borbi, očekivanjima i gubicima, porazima i uspjesima tijekom poslijeratnog života u socijalističkoj Jugoslaviji. Osobito su potresne izjave Anđelke Martić kada se prisjeća vremena provedenog u NOB-u: "Bile smo sto posto

ravnopravne s ratnim drugovima, premda je bilo dana kada nam to i nije odgovaralo, znate na što mislim?" ili "Ako se primijetilo da se razvija ljubav ili simpatija između djevojke i mladića, odmah bi se izvršila prekomanda te bi ih se poslalo u različite brigade".

Zaboravljene činjenice

Umjetnica je naglasila ključna identifikacijska mjesta važna za žene u socijalističkom razdoblju, kao što su ravnopravnost, prvomajske proslave, privredni rast, politički neprijatelji i odnos prema vlasti dok je, stvarajući film, koristila metodološki princip koji kombinira arhivske zapise i dokumente s privatnim fotografijama i pričama žena, stvorivši vrlo dojmljivu filmsku cjelinu. Primjerice, dok pratimo arhivske snimke titlovi nam govore o tome tko su bili narodni neprijatelji, zbog čega se odlazilo na Goli Otok, što je donijela nacionalizacija ili kako je djelovala Antifašistička fronta žena. Osim toga, namjera je umjetnice i upozoriti na već davno zaboravljene činjenice, poput one da su u Drugom svjetskom ratu živate izgubile 25.000 žena u aktivnoj borbi, a 91 je proglašena "narodnim herojem".

Neobično je bilo promatrati Sanju Iveković, uvijek sigurnu u javnim nastupima, kako prije projekcije filma, vidno uzbuđena, priznaje strah i tremu publici, ali i glavnim filmskim "glumicama" koje su prisustvovala premijeri: "Nadam se da smo napravile dobar film, ali ne bih željela izbjeći odgovornost od režijske uloge. Sve kritike uputite meni, iako se ovaj posao uvelike razlikovao od mog uobičajenog rada i umjetničke prakse.

Ističem da ovaj film nije samo moj autorski projekt. To je timski rad suradnica Centra za ženske studije, istraživačica i znanstvenica. Kada sam prvi put pročitala nekoliko razgovora koje su pripremile grupe istraživačica bila sam fascinirana iskazima žena i osjetila sam potrebu da ponudim svoju energiju i znanje."

Osim Sanje Iveković i suradnica, jednako zaslužna za stvaranje filma je i montažerka te snimateljica Irena Ščurić, koja smatra da je sve dojmove nemoguće prenijeti, jer to je tek devetina priče (postoji, naime, dvadeset sati snimljenog materijala).

O životnom putu

I zaista, veoma je teško izdvojiti koja je priča najdojmljivija; priča etnologinje-kustosice Sanje Lazarević kada pripovijeda o razgovoru s Titom o šljivama u njegovoj memorijalnoj kući u Kumrovcu, razmišljanja Eveline Pantner o partizankama, sjećanje Milice Šošarić o udarničkim točkama ili priča Marije Kohn o uputama svoga *none* da na pitanja milicije o situaciji u obitelji "priča općenito". Dokumentarac završava zaključkom žena o njihovom životu u socijalizmu i vjerojatno je najdirljiviji onaj Anđelke Martić koja vrlo blagim glasom zaključuje: "Možda malo i idealiziram – jer je to moj životni put. Ja sam iz nikoga postala netko. S 13 godina sam radila kod *Kugljja*, to je današnja Mladost, nosila sam robu

koja je prodana i tako su me i zvali, *roba*. *Roba* donesi ovo, *roba* donesi ono... Ja sam rekla da ja neću biti *roba*. Nijedan dječak nije bio *roba* u dućanu. Imala sam toliko svjesnog brata koji me je učio da ja to i ne moram biti. I otišla sam u rat."

Zašto je bitno upravo sjećanje žena na socijalističko razdoblje? Upravo zbog neosporne činjenice da se iskustva muškaraca nakon pada autoritarnih režima i ratova pretvaraju u herojske priče, dok su žene predstavljene kao žrtve, uglavnom, spolnog nasilja. Iskustvo ženskog otpora i aktivizma potiskuje se, prešućuje ili se prekriva zaboravom jer njihova iskustva odudaraju od nametnute i propisane kolektivne memorije. Postoji li ženska priča ili zabilježeno iskustvo iz posljednjeg rata? Sumnjam, premda je bilo žena koje su aktivno sudjelovale u Domovinskom ratu. Javnost je za njih doznala tek nakon što su, kao dio promatračkih jedinica, poslana u Afganistan. Jednako tako, neosporna je činjenica da su mehanizmi i sjećanja i zaborava usmjereni te ih valja stalno održavati i unaprjeđivati kako bi izvršili funkciju stvaranja homogenog stanja duha nacije. Premda su u hrvatskom rječniku *alapače*, *klepetuše* i *blebetuše* isključivo ženskog roda, kako Aničev rječnik iz 1991. citira Sanja Sarnavka ukazujući na žensku sposobnost izražavanja verbalnom komunikacijom (dok je *govornica* mjesto za govor ili telefoniranje), ženska su iskustva i pripovijesti još nezanimljive, neuvjerljive i nebitne. Zbog toga je ovaj film još vredniji jer pokazuje kako su žene, između "najslavnijih sinova domovine" i "očeva nacije", svojim životima pokazale kako preživjeti. ▣

Nasilna instalacizacija

Video-instalacije Alena Floričića jedno su od onih umjetničkih događanja koja se vrlo brzo zaboravljaju i koja, na izvjestan način, služe tek kao informacija da u nas postoje osobe koje se videom bave

Alen Floričić: Bez naziva, video instalacije, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, od 16. siječnja do 9. veljače 2003.

Igor Marković

U gradu u kojemu na projekciju danskog eksperimentalnog videa (uključujući i višestruko nagrađivane radove) dolazi ukupno troje posjetitelja, nezahvalno je u tom mediju ne samo stvarati nego posebno predstavljati video radove. Kada se to doga-

đa u instituciji koja nosi naziv muzeja (iako je riječ o prostoru koji služi isključivo u galerijske svrhe), i koja je, usprkos respektabilnoj prošlosti danas daleko poznatija po nekulturnim skandalima no po kulturnoj produkciji, očekivanja neće biti prevelika.

I zaista, video-instalacije Alena Floričića jedno su od onih umjetničkih događanja koja se vrlo brzo zaboravljaju i koja, na izvjestan način, služe tek kao informacija da u nas postoje osobe koje se videom bave. Svakako, na razini sadržaja i forme radova samih može se reći štošta pozitivno. Mihail Bahtin govori o idealiziranom, prirodnom tijelu nasuprot socijaliziranog i psihologiziranog, a upravo o potonjem, tijelom-fragmentima, dijelom se bavi i Floričić, a uz veliku dobrohotnost mogli bi ustvrditi i da se poigrava s ontologijom refleksiranom kroz takvo tijelo.

Slično *Vertical Rollu* Joan Jonas iz 1972., u dijelu njegovih radova ne vidimo čitavo tijelo – samo fragmente. Izolacijom dijelova tijela na ekranu (na bilo koji način), pojavljivanjem tijela kao suspendiranog ili "odvojenog od materijala dakle tjelesnih korijena od svijeta"

(Bahtin) i pojavljivanjem lica kao označitelja ega sve se uklapa u mapiranje tijela kao individualiziranog, privatnog entiteta. Iako je ta privatizacija, na nekoliko razina u kontradikciji s idejom video umjetnosti – posijati sve slike u publiku, vrijednost Floričićeva rada je da se aktivacijom kroz tu kontradikciju i fragmentiranjem vizualnoga destabilizira promatrača, potencijalno do mjere u kojoj će se kroz tehnički tropizam medija profilirati drukčije mišljenje o tjelesnom, drukčija vizura tehnološkog. Ne više kao umjetničkog subjekta, nego isključivo kao oruđa u pokušaju humanizacije, u pokušaju odlaska prema izvorima, dekonstrukciji u cilju spoznanja. S obzirom na to da je i u preostalim radovima tijelo u središtu zbivanja, pažljiviji promatrač će neizbježno doći do tijela koje je imuno na karakterizaciju kao psihologizirani identitet i kojemu je jedino dopušteno služiti kao kotač reprezentacije – za Bahtina, kao reprezentacija "kolektivnog praotakog tijela svih ljudi".

No, na granici katastrofalnoga je postav, odnosno predstavljanje "običnih" video radova kao video-instalacije.

Tehnički razvoj nije samo radikalno promijenio industrijsku proizvodnju i postavio u pitanje društvene strukture, on je prodro u privatni život pojedinca. I, posljedično, promijenio termine umjetničke produkcije, bazirajući vrlo često umjetničke forme, ali i pojedina ostvarenja, na čisto tehničkoj upotrebi novih tehnologija. Time je pred umjetnika, stvaraoa, postavljen zahtjev ne samo za upotrebom novih tehnologija nego i za detrivijalizacijom te upotrebe. U ovim se radovima te činjenice, nažalost, ne mogu uočiti.

Nadalje, video instalacija je jedna od najsloženijih formi u suvremenoj kulturi. Instalacija je nužno ovisna o prostoru koji okupira, drugim riječima instalacija implicira vrstu umjetnosti koja je efemerna i koja ne može biti u potpunosti odvojena od subjekta, vremena i prostora svoje artikulacije. Iako instalacija može biti zabilježena, fotografirana ili objašnjena u jeziku, njezin osnovni element je nužno odsutan iz takvih dvodimenzionalnih konstrukcija: "prostor između", stvarna konstrukcija prolaska tijela ili oblika u vremenu i prostoru. Zapravo, kako će davnih osam-

desetih ustvrditi Margaret Morse, dio koji kolabira uvijek kada instalacija nije "instalirana" predstavlja element koji je čini umjetničkim djelom. Ako taj dio nedostaje instalacija postaje tek puka fraza, *buzzword*, kojom se rad pokušava "osuvremeniti".

U konkretnom slučaju funkcija banalnog postavljanja monitora na različite razine (pod, zidovi...) samoreferirajuća je odrednica kojoj je jedina prava svrha vjerojatno da bez nje radovi ne bi mogli biti predstavljeni u prostoru MSU-a. Činjenica da se time ne dodaje nikakva, a kamoli potrebna kontekstualna i/ili konceptualna referenca prilično je žalosna, iako na mnogo načina simptomatična za hrvatsko promišljanje suvremenih umjetničkih praksi i formi. Da smo video Alena Floričića imali prigodu pogledati u nekom "filmskijem" prostoru, recimo u Multimedijalnom centru Studentskog centra, možda bi štošta od vrijednosti radova i bilo zapamćeno. Ovako, u neprimjerenoj i nasilnoj "instalacizaciji" čitava se stvar opasno približava pirotehničkom fušeraju i diskreditira kako autora, tako i instituciju. ▣

kolumna

Tehnologije transfera

Despotizam kopije

Marina Gržinić

Margrz@zrc-sazu.si

Kopija čini razliku. Ona je negacija na točki dezintegracije društvene kohezije. Zato jer je kopija bez granica, može se proizvesti više od stotinu kopija istoga originala

U središtu rasprava o umjetnosti i kulturi posljednjih je dana, čak i u Hrvatskoj, pitanje kopije te pitanje njezina značaja kao strateške, nazvat ću je tako, spektralne figure, za budućnost umjetnosti. Odgovori u većini tih tekstova su negativni: "Ne želimo kopije!" No, moje pitanje glasi: što možemo naučiti na izložbama iz prošlosti i sadašnjosti koje zamjenjuju kopijama originale? To za mene uopće nije retoričko pitanje, kako sam bila kustos nekoliko izložbi, kada su kopije bile naši saveznici ili agensi korišteni za subverziju umjetničkih institucija.

Jelica Šumić Riha, u odnosu na De Sadea, govori o despotizmu užitka, koji nas može mnogo toga naučiti. Predlažem da razmislimo o despotizmu kopije. Budimo otvoreni – to je težak zadatak u ovim konzervativnim vremenima, i pokušajmo naučiti nešto iz tih paradigmi.

Despotizam kopije je također vrlo prikladna fraza ako razmislimo o despotizmu Istoka. Kopija je, naime, korištena kao strateško oruđe na prostoru bivše Jugoslavije u posljednjih 20 godina, a danas se širi i drugim istočnoeuropskim zemljama. U Prvom kapitalističkom svijetu kopija se, premda na drukčiji način, samo kao stil, pojavila osamdesetih.

Despotizam kopije, despotizam (istočne) Europe

Postoji određeni način sagledavanja Istoka koji je oduvijek bio podvrgnut različitim iščitavanjima. Viden kroz marksističko-lenjinistički filter, on je ponuđen kao realizacija istočnog despotizma u kojemu vladaju siromaštvo i bijeda, a krv se proljeva često, zajedno s mitom o velikoj bratskoj zajednici i potpunoj seksualnoj slobodi (za koju je zaslužna materijalistička priroda bez etike i morala te zato sposobna za najgore grijeh). To je bilo shvaćeno kao ekskluzivno totalitarni projekt, koji se nije lako uklapao u Marxov prikaz klasnog društva i zahtijevalo je zbog toga dodatni dvosmisleni prikaz kao i kod azijskog despotizma sa svojim specifičnim načinom proizvodnje.

Kopija je na prvi pogled nešto populističko, profano, diletantsko, te predstavlja neku vrstu profanog egalitarizma. Svatko može napraviti diletantsku kopiju. S druge strane, kopija je također svetogrđe originala, zapravo barbarski čin protiv njega, i zato to nije egalitaran čin. Tako na jednoj strani imamo anarhiju, neku vrstu gotovo egalitarne seksualnosti, svatko u kopulaciji sa svačim, a na drugoj imamo despotizam, barbarski čin svetogrđa. Na ovoj točki mogu ponuditi čak i promjenu položaja: kopija nije oslobođenje od tiranije civilizacije i njezinih zakona, prisila i normi, nego nešto što je veći tiranin od same civilizacije.

Zakon kopije

Ravnoteža između kopije i originala ne postoji. Original je uspostavljen kao paradigmatički slučaj

umjetničke vrijednosti, kao najpotpunija forma robe široke potrošnje u prostoru kulturnog kapitalizma. Original je oblik civilizacijske norme i ključna je vrijednost za tržište umjetnina i umjetničke institucije. A kopija može biti shvaćena kao oblik zla, oblik brutalnog i lošega pozicioniranja u odnosu na original. Kopija nudi užitak bez granica – izravno i čini se (ili se činilo) da je (bila u prošlosti) oslobođenje užitka na području umjetnosti. Original je potvrđen zakonom, kopija je onkraj zakona, a također je i kič. S kopijom, dobro, pošteno i korisno više nisu dio umjetnosti, jer kopija donosi poredak beščutnosti i poredak beskorisnosti; prava koja postavlja kopija mogu biti nazvana novim zakonom – zakonom kopije!

No, u krivu ste ako mislite da tražim samo pravo da kopija postane dio umjetničkog svijeta, pravo da oslobodimo umjetnost tiranije zakona, civilizacijskih normi i morala. S despotizmom kopije koji ovdje obrazlažem, tražim mnogo radikalnije pozicioniranje: ne pravo da stvaramo kopije, nego upravo suprotno, zalažem se za prava koja ima kopija sama u sebi. To je mnogo radikalniji položaj u povijesti umjetnosti. To je imperativ koji postavlja kopija tražeći da prepoznamo njezinu pravu radikalnu prisutnost na području suvremene umjetnosti. Kopija uspostavlja određeni zakon koji ide onkraj dobrog i sublimnog.

Zato ovdje ne predlažemo pravo umjetnika između prakse i teorije da imaju pravo stvarati kopije, nego pravo koje posjeduje kopija sama, i zato možemo govoriti o tiraniji i despotizmu kopije.

Između kopije i originala ne postoji dobra namjera zamjene, reciprociteta, za koju se smatra da je veza svake društvene zajednice. Odnos između originala i kopije, koja je Drugi, uvijek je asimetričan; to je odnos dominacije i podložnosti. Kopija je užitak u povijesnoj povijesti i ona je gospodar situacije: sa svojim opakim položajem ona pomaže razvoju moderniteta povijesti (Bruno Latour). Ona ima dodatak znanja koji može biti opisan rečenicom "kopija ima svijest o originalu i njegovu pravu konceptu". Kopija uživa u svojoj moći i produktivnosti i pokazuje ih. Kopija nam govori "Uživam", ali isto nije moguće reći za original, jer on nije *svjestan* toga užitka.

Original je žrtva?

Original je žrtva iluzije, normi, konvencija, artefakata. Kopija je u odnosu sa zakonom moderniteta i diskontinuiteta, original jest "moralan" i nema saznanja o izvoru zakona, kojemu je podvrgnut. Zakon je apsolutno arbitrar, a original mu je slijepo podređen, original je zapravo podređen nekolicini zakona: zakonu tržišta, trendova, povijesti i tako dalje. Zato kopija otvara etička, politička i pedagoška pitanja koja su izvan odnosa između gospodara (zakona) i žrtve (originala). Original je žrtva? Kopija je bezosjećajna, a nasuprot tome, original je taj koji pati, jer prije nego postane žrtva kopije, već je žrtva normi, tržišnih zakona, izložbi i genealogije. Pati li original? Da! No, zapravo toga nije svjestan, kao što nije svjestan ni vlastita istinskog neznanja. Kopija iskorištava svoje neznanje, proizvodeći višak užitka.

Kakva je društvena struktura koja propagira ili barem daje najbolje uvjete za napredak kopije, za njezin užitak? Koji je najbolji društveni sustav, plodan za despotizam kopije?

Parazit na originalu?

Za despotizam kopije politički despotizam zapravo nije najbolje rješenje. Politički despotizam proizvodi parazitski i, prije svega, apolitičan odnos. U prošlim, socijalističkim i despotičkim vremenima, primjerenost kopija imala je samo određenu važnost. Državni socijalizam

ionako je iskorištenio originale: nismo imali prigode vidjeti originale od Picassa do Matissea i Duchampa. Jednakost svih u despotizmu bila je ostvarena potpunom zabranom originala, mogli smo učiti i vidjeti u povijesti samo pomoću reprodukcija. Brehtijanski utjecaj bio je poludjelotvoran zbog iskorjenjivanja svakoga originala. Socijalistički visoki modernizam ionako je bio oponašanje. Snaga kopija bila je zato samo djelomična, jer državni socijalizam nije nudio suprotnost, a kopija je prikazana u psihotičnom prostoru egalitarnog neznanja. Maksimalno ignorancije bila je cijena plaćena za to da budete dio državnog egalitarnog socijalizma.

Zato despotizam kopije treba demokraciju, jer je u demokraciji moć, autoritet gospodara shvaćen u reciprocitetu, ali kao promjena, kao osveta i otplata. Robovanje zakonima jest robovanje slobodi, u tim uvjetima možemo uvidjeti da nas zakon koji stavlja kopiju na pijedestal zapravo porobljava pod ruhom jednakosti. Asimetrija demokracije znači da pojedinac nikada nije kreator zakona, nego mu je uvijek podređen. I zato u demokraciji, kao što sam ustvrdila osamdesetih, "original kao univerzalizirana kopija", dobiva svoje puno značenje. Despotizam kopije dobiva nove elemente u takozvanom prostoru tranzicije iz postsocijalizma u kapitalizam. To je konstelacija neegalitarnih sustava koja je već ugrađena u sustav, gdje oboje, i original i kopija supostoje. Kopija je parazit na originalu jer koristi prednosti unutar društvene i političke konstelacije.

Kopija čini razliku. Ona je negacija na točki dezintegracije društvene kohezije. Zato jer je kopija bez granica, može se proizvesti više od stotinu kopija istoga originala. Kopija iskazuje ideju da svatko ima pravo na umjetničko djelo i to je univerzalizam te ideje. Nasuprot tome, društvena je kohezija utemeljena na imitacijama.

No, nije istina da će, ako se riješi mo kopija, put do užitka biti otvoren. Civilizacija je otela tijelu njegov originalni užitak. Originali su posredovani zakonom civilizacije kao označiteljima, jer je original upravo tijelo bez užitka (podređeno svim oblicima zakona). Označitelji ubijaju tijelo originala, ali paradoks je da bez označitelja nećemo imati ni tijelo. Ono što kopije žele je samo metafora za prazninu, trag koji je ostavio označitelj. Kada bismo odsjekli civilizacijske norme, ne bismo dobili tijelo koje uživa, a štoviše, izgubili bismo i original. Zbog trenutne situacije zapravo bih mogla ustvrditi da je original podijeljen i da je sposoban proizvesti dodatan užitak – to je kopija.

Kopija je metafora

Taj višak užitka je kopija i još više to je zlo užitka. Kopija je metafora onoga što je institucija umjetnosti učinila tijelu i užitku. To je razlog zbog kojega to ne možemo opisati kao višak užitka. Taj imperativ praiskanskoga užitka je već artefakt, iluzija i oblik obrane od potpunog uništenja, koju je ostavio označitelj na tijelu, na instituciji umjetnosti. Kopija je slijepi užitak.

Ne znati ime autora kopije od presudnog je značenja. Možemo imati sva druga imena, moramo ih imati, ali ne i ime autora! Liberalni kapitalistički sustav funkcionira kroz ime, uspostavu generičke situacije. Ono što je bez imena jest kopija! Kao što je svijet predstavljanja i genealogije prvoga kapitalističkog svijeta definiran identitetom. Zato umjesto "ne želimo kopije!", moramo reći "kopija se opire procesu imenovanja!".

S engleskoga prevela
Lovorka Kozole

Ansambli na trenutnom vrhuncu

Maja Žarković

Izvedbi Camprina *Requiem*a nedostajala su upravo najvažnija stilska obilježja koja francuski barok čine toliko posebnim i stilski najzahtjevnijim od svih starih stilova

André Campra, Requiem, Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, 2. veljače 2003.

André Campra, jedan od najznačajnijih predstavnika francuskog baroka, došao je u Hrvatsku predstavljen Hrvatskim baroknim ansamblom koji je izveo njegov *Requiem* u Hrvatskom glazbenom zavodu u nedjelju, 2. veljače. Odlična posjećenost koncerta govori mnogo o potrebama ove sredine za povijesno osviještenim izvedbama glazbe i samom ansamblu koji postaje jednim od značajnijih nositelja glazbenog života Zagreba. Raznolik i bogat program koji je ansambl kroz tri sezone predstavio zagrebačkoj, a suviše rijetko i ostaloj publici u Hrvatskoj, pružio mu je mogućnost postati značajnim dijelom povijesno obaviještene izvoditeljske prakse kod nas te u geografskim prostorima u kojima se Hrvatska nalazi. No, izlazi li HRBA iz opisa onoga koji *bi mogao* i napokon postaje ansambl koji *može*?

Izvedba Camprina duhovnog djela predstavila je ansambl na njegovu samom trenutnom vrhuncu. To je uigrana skupina ujednačenog zvuka, iako njezini članovi nemaju mogućnost potpuno se posvetiti povijesnoj izvedbi, što naše pohvale čini još značajnijima. Laura Vadjon pravi je izbor značajke voditeljice koja svoju umješnost i osobnost predaje cjelini. Dionica kontinua pruža čvrst ritmički oslonac i osmišljeno fraziranje najviše kroz lijep ton violončela Krešimira Lazara te sigurni čembalo Krešimira Hasa. Pohvale zaslužuju i uvijek odlični flautisti Renata Penezić i Dani Bošnjak te svi gudači čija će imena, nadamo se, konačno osvanuti na programima koncerata HRBA-e.

Izbor vokalnih solista, u terminima potencijala koje posjeduju, također je odličan, te se nadamo da će tenori Krunoslav Tuma i Ivan Turšić, kao i bariton Berislav Jerković, nositi još mnogo koncerata kroz koje će stjecati potrebno iskustvo. Sopranistice Ivana Kladarin i Helena Lucić isticale su se tijekom cijelog koncerta cjelovitijim razumijevanjem stilskih karakteristika glazbe od svojih muških kolega i od

većine sudionika. Komorni zbor *Ivan Filipović* također zaslužuje pohvale i nadamo se da će njegov voditelj Goran Jerković ovaj uspješni nastup zbora iskoristiti kao motivaciju za daljnji kvalitetni rad na detaljima i stilskim raznolikostima, poticati svježinu, ujednačenost i projekciju zvuka, komunikaciju emotivnog raspona te odgovornost svakog člana za svoju dionicu, što je zbor na ovom koncertu pokazao u velikoj mjeri.

Neplansko vođenje repertoara

HRBA je, dakle, odličan ansambl, ali samo u našim uvjetima i samo za našu publiku, jer nema prigodu u živo suprotstaviti doseg nekom drugom ansamblu sličnog sastava. Nastupi značajnijih ansambala koji izvode baroknu glazbu na povijesno obaviještenu način u Hrvatskoj su rijetki, a mogućnosti nastupa HRBA-e na relevantnim pozornicama u inozemstvu, a time i otvorenosti široj kritici, male su, iako ne i nedostižne. Ono što su voditelji HRBA-e, Mario Penzar i preuzeti Saša Britvić, zanemarili u vođenju ansambala jest sustavno upotrijebljavanje repertoara i osmišljeno

planiranje nastupa koji bi služio izgradnji ansambla umjesto promociji mogućnosti njegovih pojedinaca, koje ostaju samo na razini mogućnosti, jer se stvaraju prevelike razlike između redovnih i povremenih članova ansambala.

Kao mnogo puta dosad, HRBA je i ovom prigodom na sebe preuzela zadatak koji traži od svakog pojedinog izvođača potpuni uvid u stilska obilježja glazbe koju izvodi te prethodno izvodilačko iskustvo unutar toga stila, koje HRBA-inim članovima nedostaje zbog spomenutog neplanskog vođenja repertoara. Rezultat je taj da su izvedbi Camprina *Requiem*a nedostajala upravo najvažnija stilska obilježja koja francuski barok čine toliko posebnim i stilski najzahtjevnijim od svih starih stilova. Do Camprina je *Requiem*a trebalo doći sustavnim radom na francuskom repertoaru koji bi mnogo donio i samom ansamblu i Camprinu *Requiemu*.

Nedostatak stilske artikulacije

Saša Britvić značajki je predstavio Campru uvodnim tekstom u programu, no s pozicije dirigenta malo je učinio za njega, ostavši tako na razini znanja o glazbi a ne glazbe same. Iako je ansambl donosio prozračnost i atmosferičnost zvuka, nedostajale su ritmičke okosnice svakog stavka, odnosno veća raznolikost u izmjenama lakih i teških doba koja dolazi iz poznavanja stilskih značajki

barokne glazbe uopće, odnosno njezinih ritmova iz kojih proizlazi glazbeno fraziranje. Britvić je gestama kontrolirao svaku dobu dajući im jednaku važnost, što je kočilo protok fraze i pokretljivost, pa ni u jednoj dionici nije bilo finesa francuskog fraziranja, neočekivanih okreta, lakoće i pokretljivosti, suptilnih pomicanja teških i lakih doba, trilera na lakim dobama koji elegantno uzlijeću nagovještavajući impresionističke arabeske, nedostajale su nijanse koje bi plijenile našu pažnju i zaustavljale dah. Jedino su se flaute, koje su ionako bile smje-

površni ako nema i ostalih značajki danog stila. Na momente je izvedba dobivala povijesnu dimenziju jer su nas pretjerana *ritardanda*, koja je Britvić u zanosu stvarao, podsjećala na izvedbe barokne glazbe iz sredine prošlog stoljeća, posebice na kraju stavka *Agnus Dei*.

Uigramim je gudačima nedostajalo projekcije zvuka, uzrok čega može biti nedostatak slobode pokreta desne ruke. Često se gudači koji rijetko prelaze s takozvanih *modernih* na takozvana *izvorna* glazbala osjećaju nesigurnima, što se najviše osjeća u slobodi pokreta, a time i zvuka. Nedostatak stilske artikulacije rezultirao je povremenim nejasnoćama i prelijevanjem dionica, posebno dubokih gudača, a osjetio se i kroz preslab udio kontinua u nastupima solista gdje smo očekivali dominantnije čelo i razrađeniji, no prozračniji čembalo, a dobili nizanje doba jednake važnosti koje ne prate važne riječi u tekstu.

Ono što je plijenilo pažnju i zbog čega smo koncert napustili zadovoljni jest ushit koji su stvarali članovi HRBA-e, solisti i zbor, i prenosili ga na publiku. Nadamo se da će voditelji ansambala iskoristiti rednuta i napokon osmisliti rad ansambala na zadovoljstvo svih njegovih darovitih i izvrsnih članova, povremenih članova (čija imena također želimo doznati iz programa), vjerne mu publike te njih samih. *N'est-ce pas?*

Brisanje granica

Trpimir Matasović

Univerzalnost glazbe, poimanje glazbe kao govora, njezina kompleksnost i proces njezina uobličavanja, središnje su odrednice Zubčevićeva pisanja o glazbi

Nino Zubčević, Note univerzalnog govora, Matica hrvatska Osijek, 2002.

Uvijek me privlačilo kompleksno glazbeno uobličavanje", kaže Nino Zubčević u uvodu svoje knjige *Note univerzalnog govora*, i tako in medias res čitatelju podastire svojevrsan ključ za razumijevanje ove svoje na prvi pogled eklektično posložene zbirke raznovrsnih eseja, osvrta i intervjua. Pridodamo li ovoj rečenici i sam naslov ovog izdanja, ključ je potpun. Naime, univerzalnost glazbe, poimanje glazbe kao govora, njezina kompleksnost i proces njezina uobličavanja, središnje su odrednice Zubčevićeva pisanja o glazbi, dok u riječima uvijek i privlačenje valja pročitati du-

gogodišnju i upravo strastvenu autorovu posvećenost umjetnosti glazbe.

Premda se široka paleta zastupljenih pisačkih formi, kao, ustalom, i još šarolikiji izbor tema može doimati nedovoljno koherentnim za ujedinjavanje u okvirima jedne knjige, riječ je zapravo o autorovu dosljednom provođenju vlastita principa predstavljanja svake odabrane teme na način koji mu se čini najprimjerenijim. Jer, o Bachu i Mozartu s jedne, Cageu i

Stockhausenu s druge, ili Coltraneu i Jarretu s treće strane, ionako je teško, pa možda i nepotrebno, pisati na isti način. Ipak, ako bismo trebali pronaći zajedničku crtu svih okupljenih tekstova, onda bi to svakako bilo Zubčevićovo vješto balansiranje između pouzdane faktografije, informiranja o različitim pogledima na svaku pojedinu temu i, nimalo beznačajno, autorova uvijek jasno izraženog, no ni u jednom trenutku prenametljivog, ali i redovito angažiranog stava o trenutačnom objektu njegova zanimanja.

Ako pak još dublje zaronimo u Zubčevićovo pisanje o glazbi,

pronaći ćemo kvalitetu koja prečesto nedostaje velikoj većini glazbenih pisaca – svijest ne samo o univerzalnosti glazbe (što je stav koji kod mnogi autora, nažalost, ostaje samo na deklarativnoj razini) nego i o potrebi brisanja granica između različitih glazbi. Za Zubčevića ne postoje granice između "prošlosti" i "sadašnjosti", "ozbiljne" i "popularne" glazbe, niti između "produktivnih" i "reproduktivnih" umjetnika. Jer, kvalitetna je glazba uvijek odlično sredstvo međuljudske komunikacije, bez obzira na prostor, vrijeme i kontekst njezina nastanka.

Uz dvije premijere u Dramskom kazalištu Gavella; Parazite Mariusa von Mayenburga i redatelja Ivana Lea Lema te predstavu Bena Eltona Popcorn redatelja Dražena Ferenčine

Kultura je kulturi parazit

Lidija Zozoli

Prema Luhmannu, svaka kultura nužno raspolaze tek s "određenim brojem tehnika za ophodnju s određenim vrstama tekstova"

Kraj prošle i početak ove kalendarske godine u *Dramskom kazalištu Gavella* obilježile su dvije prai-zvedbe "recentnih europskih dramskih tekstova", toliko dragih pojedinim ravnateljima, redateljima i dramaturzima. Bez namjere postavljanja naočigled provokativnog pitanja kao što je ono o adekvatnosti ovih dramskih tekstova za repertoar Gavelle koja bi, prema mišljenju jedne grupe zaposlenih toga kazališta, trebala igrati "klasiku" i školsku lekturu, čini se potrebnim rasvijetliti neke aspekte moguće recepcije dvaju dramskih tekstova kod hrvatske publike. Pitanje koje u slučaju uprizorenja "klasika" otvara polemičku interpretaciju jest njihovo scensko čitanje u suvremenom kontekstu. S druge strane, suvremena svjetska dramska književnost pruža donekle drugu sliku. Pomalo naivna teza da je *dobra drama* uvijek *dobra drama* bez obzira gdje ona nastala, u suvremenoj drami teže se opredmećuje u kontekstu kazališne predstave. Dobar dramski tekst koji se potvrdio uspješnom izvedbom u domicilnoj zemlji, za godinu, dvije u nekoj drugoj zemlji može ostati dobar dramski tekst, ali ne mora nužno biti i dobra kazališna predstava. Dvije hrvatske prai-zvedbe, svaka na svoj način, govore tome u prilog. Ne samo što se njihovim uprizorenjem nameće pitanje kulturnog identiteta koji se u kazališnoj umjetnosti najtransparentnije opredmećuje nego se, unatoč relativno dobrim izvedbama obiju predstava, postavlja pitanje svrhovitosti slijedenja jednog smjera svjetske drame kojem je vremenski odmak (od prai-zvedbe u domicilnoj zemlji do hrvatske prai-zvedbe) otupio oštricu provokativnosti koja je – u ovom slučaju, oba teksta – učinila poznatima i popularnima u zemljama u kojima su nastali.

Mayenburg i njemačka socijalna situacija

Prema dekonstruktivističkom načelu dvostrukog prijenosa da "kontekst nije aprioran tekstu jer se tek iz njega može rekonstruirati", a "tekst nije aprioran kontekstu jer bez njega ne može pronaći svoje značenje" (kaže Biti), dramski tekst se konkretizira tek u kazališnoj izvedbi, a njegovo značenje ovisi o kontekstu unutar kojeg se određena kultura na to značenje *kommunikacijski nadovezuje*. Kako, prema Luhmannu, svaka kultura nužno raspolaze tek s "određenim brojem tehnika za ophodnju s određenim vrstama tekstova", neizbježno je da su, u novom društvenom kontekstu, neke dimenzije dramskog teksta nečitljive,

nespoznatljive ili jednostavno ne komuniciraju s publikom na željeni način. Ili bar ne na način koji je funkcionirao kao komunikacijski kanal između dramskog teksta i publike u domicilnoj zemlji.

Da pojednostavimo, drama *Paraziti* bavi se društvenim smećem, ljudima na dnu društvene ljestvice, koji svojom neproduktivnom egzistencijom opterećuju društveni sistem. Osnovne dramske tehnike su dokumentaristički dijalog i poetski monolog u kojima se lica drame iskazuju kao različiti tipovi *parazitskog* odnosa. Marius von Mayenburg preuzima Sartreovu tezu da su pakao uvijek drugi i unutar nje nastoji razraditi detaljnu sliku parazitizma kojeg, posredno, omogućuje društveni sistem. U hrvatskom kontekstu taj je sistem dovoljno različit te Ringa, Mulchera, Petrika, Frederike i Betsi jednostavno nije mo-

kriva nenamjerna pogreška starog dragovoljca Mulchera, reakcija publike bi vjerojatno bila drastičnija. No, tada bi trebalo mijenjati imena i većinu odnosa unutar drame i riječ bi bila o *adaptaciji*, a ne o njemačkom kazališnom hitu. U kontekstu njemačke recepcije teksta, drastičnije reakcije bi bile primjerenije svrsi nastanka drame, a to je šokiranje bezizglednom i okrutno beznadnom dramskom situacijom koja podvlači činjenicu da je "čovjek čovjeku parazit". Čini se kao da je tekst, za samo dvije godine, unekoliko zastario.

Ironija Bena Eltona bez ironijskog odmaka

Drama *Popcorn* (1996.) Bena Eltona jedan je od tekstova čija je kontekstualizacija izvan anglosaksonskog kulturnog konteksta prilično bespredmetna.

Problem nove europske drame na hrvatskim scenama je u tome što redatelji nerijetko prepuštaju glumcima nadograđivanje svih odnosa označenih unutar dramskog teksta. A glumci, unatoč talentu, scenskoj i emotivnoj inteligenciji, nisu svemogućí

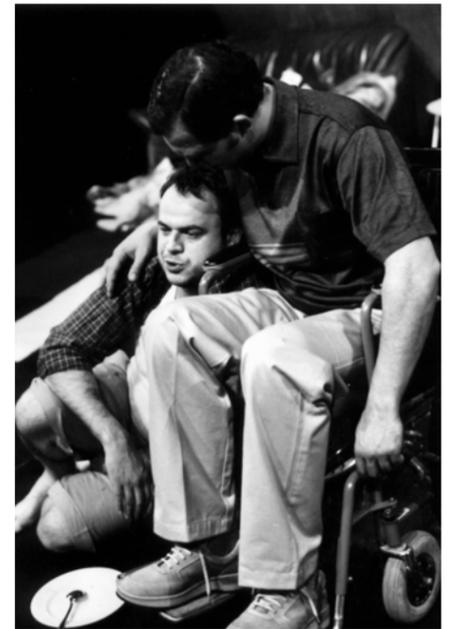

guće shvatiti sasvim ozbiljno. Socijala u Hrvatskoj nema istu vrstu egzistencijalnih problema. Granica je pomaknuta prema niže, a pitanja oprosta (odnos Ringa i Mulchera), ljubavne žrtve (Betsi i Ringo) ili nasilja i emotivnog maltretiranja (Petrik i Frederike) nisu problemi koji će okupirati hrvatsku socijalu. Uprizorenje dramskog teksta u Gavelli, unatoč dobrim glumačkim ostvarenjima, nosi očit nerazmjer s društvenim kontekstom u kojem se opredmećuje te problemi kojima se bavi dramski tekst Mariusa von Mayenburga teško *prelaze rampu*. Jedino što prosječan kazališni gledatelj u Hrvatskoj može približiti svojoj situaciji je nedostatak pravih emocija koje nameće suvremeno zapadno društvo i koji se, sve više, naslućuje u komunikacijskim modelima što ih, u želji za brzim ulaskom u Europu, nekritički preuzimamo.

Identiteti lica drame ne ostvaruju se u svim spektrima značenja koji(a) ima(ju) za publiku s iskustvom poznavanja identične društvene situacije. Da je kojim slučajem redatelj predstave posegao za radikalnom aktualizacijom von Mayenburgova dramskog teksta – primjerice, Ringo kao branitelj iz Domovinskog rata za čiju je nesreću

Naime, u slučaju Eltonova dramskog teksta *popovijesnost* i pitanje "pravog trenutka" također ide nauštrb dramskog teksta pisanog u komičnom modusu. Drama je iz sredine devedesetih, vremena kada je *pulp* kao stil bio na zalazu i, u ekstremnim se slučajevima spajao s *in-yer-face* dramaturgijom. Referencijalni okvir *Popcorn*a su mediji i njihova manifestacija u medijski manipuliranoj američkoj demokraciji. Autorska pozicija je stajalište objektivnog i kritičkog promatrača iz susjedne i (jezično i kulturološki) bliske sredine. Promatrač ne želi pronaći uzroke prezentirane slike stvarnosti, nego nastoji publici pružiti razloge prepoznavanja situacije i njezina ismijavanja kao nepoželjnog modela stvarnosti.

Smijeh postaje sredstvo "neopterećujućeg" spoznavanja tipičnosti medijske manipulacije i grotesknosti situacije u koju ona može dovesti. Eltonov tekst je nepretenciozno pitka komedija u kojoj se prepoznaju reprezentivni američke popularne kulture. Bruce Delamitri (u Gavelli ga impozantno tumači Zlatko Vitez) u povijesnoj varijanti mogao bi biti Oliver Stone kojeg posjećuju lica iz njegovih *Natural Born Killers*. A povijesnost teksta je uvjetovana i tragedijom koju je prije tridesetak godina uistinu

doživio Roman Polanski. Par ubojica ili *American Most Wanted* (Scout i Wayne) u kontekstu recentnih stvarnih događaja postaju lica u kojima se opredmećuju sve negativnosti američkog društva: neobrazovanje, opća neinteligencija, fanatizam i nekritička želja za stjecanjem popularnosti putem medija koja uvjetuju da televizijske emisije poput *Jerry Springer Show*a mogu egzistirati stoljećima. Primjerenost hrvatskom društvenom kontekstu postoji, ali je dramski tekst jednostavno uprizoren u neprimjerenom mu registru – što onemogućuje recepciju bez cenzure. Umjesto ironijskog odmaka i poigravanja s poznatim modelima (filmovi *Quentina Tarantina* odavno su pokazali kako se to radi), identitet dramskih lica ostvaruje se u napadnom hiperrealizmu u kojem tek ikonografija predstave te povremene duhovite replike i glumački signali omogućuju publici shvaćanje kako je sve to trebalo biti urnebesno smiješno. Treba tek napomenuti kako su upravo glumačke interpretacije (Zlatko Vitez, Enes Vejzović, Ana Begić, Jelena Miholjević, Duško Valentić i Bojana Gregorić) iz konteksta ozbiljnog redateljskog čitanja na trenutke uspjele izvući dramski tekst u komično-grotesknom smjeru.

Nova europska drama i kako je "čitati"

Postavljanje recentnih svjetskih dramskih ostvarenja na hrvatskim kazališnim scenama je, u nedostatku kvalitetnih domaćih suvremenih dramskih tekstova (s Držićem ili bez njega, činjenica je da ih nedostaje), uvijek opravdan repertoarni potez. Problem moguće recepcije, odnosno načina *kommunikacijskog nadovezivanja* na predstave prema suvremenim europskim dramskim tekstovima izvire iz činjenice da redatelji nerijetko prepuštaju glumcima nadograđivanje svih odnosa označenih unutar dramskog teksta. Glumci, unatoč ponekad neospornom talentu, scenskoj i emotivnoj inteligenciji, nisu svemogućí. Funkcija redatelja i njegova "autoriteta" evidentno slabi. Dugotrajniji rad na pripremi (redateljskoj i dramaturškoj) uprizorenja i pažljiviji, analitički utemeljen rad s glumcima, kao prvi korak doprinosu kvaliteti budućih predstava prema svjetskim dramskim hitovima, omogućio bi poniranje u onaj spektar problema dramskog teksta blizak *prosječnom* hrvatskom gledatelju. Time bi pomodno slijedenje raznih smjerova svjetske dramaturgije i oslanjanje na procjenu kritike i publike druge zemlje prestalo biti jedinim kriterijem izbora suvremenih svjetskih drama na hrvatske scene. Jer, nije "dobra drama" baš uvijek i svugdje "dobra drama", ako se u cijelu "priču" o predstavi ne unese bar zrnce promišljanja o razlozima zbog kojih je nešto negdje postalo kazališni hit...

Robert Franciszty

Spomenik bezimenim ųrtvama krznene industrije

Mnogi animalisti pasionirani su zaštitari privode i okoliša. Primjerice, neki od Vaših prijašnjih performansa bili su usmjereni protiv genetske manipulacije. U letku koji je dijeljen prije performansa Laj/KA/O Lika: nebo-zemlja spominje se i terestijalna zooųrtva anonimnog psa odbaćenog u krašku jamu. Kako tumačite odnos zločina protiv okoliša i ųivotinja u razmjeru na čestu ravnodušnost ekologija prema stradanjima svih, a ne samo zaštićenih ųivotinjskih vrsta?

– Ravnodušnost ekologija proizlazi iz njihova ciničko-ekonomskog podvoravanja multinacionalnim korporacijama. Riječ je o površinskoj ekologiji u koju nisam uključen i ne prihvaćam njezinu “zabrinutost” za okoliš ako je u pitanju samo Čovjek. Nažalost, antropocentrična ekologija uglavnom se i predaje u srednjim školama, gimnazijama. Isto tako je žalosno da se vegetarijanstvo u nas uglavnom povezuje uz istočnjačke religije i duhovnosti, dok se etički razlozi nejedena mesa rijetko ističu. U tome se isto tako ogleda i eko-svijest naše sredine.

Grkljani, pluća i mantre

U ovom ste performansu, osim dojmljivih vizualnih i audiotivnih doųivljaja, publici pruųili i olfaktivni doųivljaj izmrcvarenog ųivotinjskog mesa. Kako ste se odlučili uklopiti i to osjetilo u doųivljaj performansa?

– Instalaciju s mesom – grkljanima i plućima – uvodim u trenutku kada započinju tibetanske mantre. Riječ je o drugoj slici performansa gdje proljevam tri litre mlijeka po površini crnog kvadrata. S jedne strane kvadrata nalazi se zavezan bunt knjiga na čijem je vrhu postavljena zelena knjiga s ispisanom riječju ETIKA, a s druge strane položene su tri daske za komadanje mesa. Na dvjema daskama nalaze se iznutrice, a na trećoj čavlom pribijen McDonald’sov hamburger. Za vrijeme trajanja mantri ritualno se okrećem po kvadratnoj površini mlijeka i naizmjenično udaram glavom o “zelenu etiku” i iščupane iznutrice. Meso sam kupio s velikim gađenjem u mesnici i izložio ga na jednu od instalacija kao krvavu ųrtvu koja se normalno priprema u tv-emisijama poput one *Kruške i jabuke*. Stravična je istina koju je snimio novinar *Glamour Cafea* u prilogu, koji je emitiran 1. veljače 2003., o lovu u kojemu djevojčica/lovac izjavljuje da uživa u lovu na fazane i divlje patke i pritom ponosno poka-

zuje vlastiti ulov s obzirom na to da je juha od fazana i divljih patki, prema njezinim riječima, dobra. Krvavom lovu naučili su je roditelji i naravno da djevojčica lov doųivljava samo kao jedan od oblika sporta. Osobno lovce doųivljavam kao duševno poremećene osobe koje u ODSTRELU ne vide UBOJSTVO.

Česte kritike na račun animalista dolaze iz pera boraca za ljudska prava. U tom bih kontekstu spomenula šokantne informacije o kanibalizmu koji se provodi nad pripadnicima naroda Pigmeja u Kongu. Smatrate li da je moralnije boriti se za prava ųivotinja no za ljudska prava, s obzirom na činjenicu da se ųivotinje ne mogu oduprijeti destruktivnosti čovjeka?

– Istina je da većina ljudi ųivi ųivotom tihog oćaja. Istina je kao što detektira Thom Hartmann da je naša dominantorska kultura određena kultom smrti i ratničkim terminima. Postoje mnogobrojne udruge za ljudska prava koje pravodobno informiraju o strahotama. Upravo u pokretu protiv ekonomske globalizacije nastaje udruųivanje različitih grupacija s pokličem *Drukćiji svijet je moguć*. Početkom devedesetih, u performansima sam tematizirao isključivo ljudska prava i ljudsku bol. Danas me zanima I TO koliko je ubijeno ųivotinja i porušeno stabala u Domovinskom ratu i koliko još stradavaju na područjima zagađenim minama.

Prijatelji ųivotinja i PETA

Surađujete s Udrugom Prijatelji ųivotinja koji su u suradnji s PETA-om nedavno krenuli u hrvatsku kampanju protiv krzna. Kampanja je usmjerena protiv licemjerja tzv. ljubitelja kućnih ljubimaca koji nose krznene odjevne predmete i izazvala je prilično ambivalentne reakcije. Možete li komentirati tu kampanju?

– Aktivan sam član neprofitne nevladine Udruge *Prijatelji ųivotinja* i u suradnji s Udrugom prošle godine izveo sam performans *Protiv korekcije kože i krzna* kada sam na zagrebaćkom Preradovićevu trgu simbolički zapalio tri bunde. Goran Višnjić i Udruga *Prijatelji ųivotinja* priključili su se PETA-i (*People for the Ethical Treatment of Animals*) u lansiranju prve PETA-ine kampanje protiv nošenja krzna u Istočnoj Europi. Naravno da jumbo plakati s Goranom Višnjićem i njegovim psom Bugsyjem s porukom “*Ako ne biste nosili vašeg pasa, nemojte uopće nositi krzno*” ne mogu doći do srca, primjerice, Aleksandre

Mirela Holy

Cinička “etika” koja je spojila klaonice i kaznionice dodijelila je kao “efikasan” pravilnik prema kojemu se nojevima prije stravičnoga klanja mora staviti crna vreća na glavu

U povodu performansa Laj/KA/O Lika: nebo-zemlja (KUM – Kazalište u Moćvari, Zagreb, 28. sijećnja 2003.)

razgovor

Mindoljević, Saše Broz, Vlatke Pokos, Josipe Pavičić, Ivane Popović... Novinarsko pitanje *Zbog čega nije bio tako aktivan u antiratnim kampanjama?* odražava sveprisutan antropocentrizam. Goran Višnjić sasvim je etički ispravno odgovorio, ističući *da su ratovi rezultat ljudske gluposti; međutim, ono što činimo životinjama jest jednostrani rat u kojemu su životinje nedužne i nemaju mogućnost da se obrane.* Stravična je izjava naših vrljih novih dama, primjerice, *make up-artistic* Sandre Marković, predstavljene u *Globusu*, koja ističe da samo u Hrvatskoj odijeva bunde/u, a nikada u inozemstvu iz straha od ekološki osviještenih pojedinaca. Isto tako, žalosno je da spomenut *Globusov* članak *Hrvatice vole bunde* (17. siječnja 2003.) ne navodi broj ubijenih životinja za svaku pojedinu bundu, nego se njihova vrijednost izražava, naravno, u eurima. Primjerice, za bundu od lisice žrtvovano je 10-24 ubijene životinje.

Reklamna životinja kao lutka

Gotovo u svim vašim performansima koristite video materijale s jezivim dokumentarnim snimcima mučenja životinja u "znanstvene" svrhe. Taj vizualno vrlo dojmljiv materijal u znatnoj mjeri potencira Vašu poruku.

No, i video tehnologija je dijete suvremene znanosti koja na apsurdan način zloupotrebljava životinje, tretirajući ih kao niže-vrijedna stvorenja...

– U performansu *Laj/Ka/O* Lika koristio sam ulomke PETA-inih filmova *Lab Break* – *In Compilation* i *Classroom Cut-Ups* koji se projiciraju u prvoj slici performansa kada stojim u zaštitnom krugu posutom solju i naizmjenično se rukama ritmički udaram po lijevom i desnom obrazu. Televizijske i radijske reklame prinosе na oltar konzumerizma životinje, djecu i žene. Životinje u reklamama pojavljuju se kao antropomorfne lutke koje osjećaju i čine ono što osjeća i čini čovjek.

Osим što izvodite performanse i likovno se izražavate, pišete i specifičnu poeziju. Možete li nam nešto reći o odnosu tih triju dimenzija Vašeg javnog djelovanja?

– U mom slučaju – u početku je bila riječ, zatim slika – slikarstvo i fotografija i na kraju izvedba, jezik tijela. Sva tri medija međusobno se prožimaju. Ono što ne mogu iskazati riječju i slikom, izražavam per-

formansom i uličnom akcijom.

Klaonica i kaznionica Lipovica

Vaši performansi već nekoliko godina su iznimno animalistički obojeni. Vidite li pomak u razmišljanjima ljudi otkako performansima politički djelujete na zaštitu prava životinja?

– Promjene dolaze iznutra, unutar svakog pojedinca. Rad na bioetičkim temama samo je medij koji odašilje nemoć *onih* kojima je pomoć potrebna. Želio bih da bude više ljudi poput Tanje Šprage koja se brine o napuštenim psima i mačkama u stacionaru varaždinske Udruge za zaštitu ži-

votinja *Spas*. Želio bih poništiti Vladin napatuk o klanju nojeva koje će, primjerice, u kaznionici Lipovica u blizini Popovače – koja je jedini vlasnik prve hrvatske klaonice za nojeve – obavljati zatvorenici kao pomoćno osoblje. Cinička "etika" koja je spojila klaonicu i kaznionicu dodijelila je kao "efikasan" pravilnik prema kojemu se nojevima prije stravičnoga klanja mora staviti crna vreća na glavu. Naravno, navedenim pravilnikom Hrvatska se približila jedinu ciničku stepenicu članstvu Europskoj uniji. Biofilijским performansima možda utječem na promjenu pojedinačne svijesti. Ponekad mi prilaze poje-

dinci i navode da nisu znali za takve stravične nasilne smrti u klaonicama, za okrutne pokuse na životinjama, za transgenične životinje... Na web-stranici *Prijatelja životinja* pročitao sam kako je PETA uhvatila jednog proizvođača krzna u Marylandu koji je ubijao lasice tako da im je ubrizgavao injekcije insekticida u srce. Vjerujem da ratovi među ljudima neće prestati dok ne zaustavimo besramno ugrožavanje životinjskih života, glad za krvlju. Želio bih da ubijanje životinja i stabala ostane mračna i sramotna prošlost kao što su i konc-logori. Do tada – kao ekoanarhist, želim što sam čovjek. ▣

kazalište

Licitiranje pubertetskim opsesijama

Bojan Munjin

Nezgoda sa Stojsavljevićevim tekstom u tome je što u njemu ima premalo, a ne previše života

Uz premijeru predstave *Norveške šume* Vladimira Stojsavljevića, u režiji Roberta Waltla

Koga još uopće zanima slušati na kazališnoj pozornici sat i pol što tri žene razgovaraju o seksu? Kojem je to imalo serioznijem kazalištu stalo postaviti na scenu komad u kome osnovnu radnju predstavljaju seksualne fantazije triju krajnje prosječnih osoba, neukusno ponavljanje naziva spolnih organa i licitiranje njihovim dimenzijama? Sve to je zaista moguće na sceni kazališta ITD izvedbom novog komada *Norveške šume* prema tekstu Vladimira Stojsavljevića i u režiji Roberta Waltla. Nakon planetarne civilizacijske naplavine sloboda kojima smo zapljusnuti, u svim oblicima, barem od 1968. godine, razgovor triju žena na sceni o intimnim pitanjima nije ni naročito moderan, ni naročito edukativan ni naročito inspirativan.

Potreba distance

Čini vam se da je to konzervativno čangrizanje nad autentičnim slikama iz života? Ne. Stvar je samo u tome da radi li se o ratu, seksu ili smrti, Shakespeareu ili Mrduši Donjoj, svaki autorski rad valjda treba imati neku distancu, kontekst, unutarnju priču, odnos, komentar, suigru ili dijalog s temom. Ako osnovni dramaturški zaplet izgleda kao da je izgrađen na pukoj histeriji na temu imam-dečka/nemam-dečka i na preslagivanju informacija tko, kada i gdje je s nekim doživio orgazam, onda predstava *Norveške šume* ne zaslužuje bolji zaključak nego da je riječ o črčkariji adolescenata. Možda je autorski trolist Stojsavljević, Waltl i Ivica Buljan kao dramaturg htio pokazati stereotipe ispraznog ponašanja i likove vlog no-

vog svijeta u kome je seks zamijenio svako drugo uzbuđenje i interes, ali ponajprije tekst Vladimira Stojsavljevića, s dramaturgijom prigodnih viceva o seksu bez prave oštrice, nije nudio suptilniju recepciju predstave. Tako smo iza rafinirana naslova *Norveške šume* dobili erotski roto roman za 10 kuna u kome je glavna dilema među tri prijateljice "ima li Dalibor najveći organ u gradu ili ne". Nezgoda sa Stojsavljevićevim tekstom jest u tome što u njemu ima premalo, a ne previše života, što u okruženju artificijelnog humora, riječi i pokreti djeluju rogobatno, a likovi i karakteri neprirodno i nestvarno. Nataša Dangubić, Nataša Dorčić i Jadranka Dokić, koje su igrale prijateljice, glumice su solidna talenta i izražajnih mogućnosti,

Iza rafinirana naslova *Norveške šume* dobili smo erotski roto roman za 10 kuna u kome je glavna dilema među tri prijateljice "ima li Dalibor najveći organ u gradu ili ne"

no unutar zadanog materijala više nisu mogle napraviti, dok je inače solidna Ana Karić kao posesivna majka u ovako zamišljenoj predstavi potpuno suvišna. Jedini svijetao lik ove neuspjele šarade je skladatelj glazbe Dragan Lukić-Lvky, nezabavljivi lik splitske underground scene, u čijoj je glazbi postojalo svega onoga čega u predstavi nije bilo u dovoljnoj mjeri; malo iskošena humora, zrnice cinizma, ponešto urbane atmosfere i dobre vibracije pogodne za kreacije svake vrste. Scenografija Studija 3LHD i kostimografija Ane Savić-Gecan djelovali su kao društvo na tulumu koje se ne poznaje; stilizirani stolci kao sa Zagrebačkog salona trebali su glumiti srce zagrebačkog uličnog glamoura, a kostimi *a la Bonny&Clyde* trebali su valjda pokazati da smo milanske i rimske modne piste preletjeli u brišućem letu.

Ničije žene

Ovako, muški šovinisti, feministice i tzv. umjereni publika doći će o predstavi *Norveške šume* do istog zaključka s različitim pretpostavkama; prvi da se o ženama i nije moglo napraviti ništa bolje, feministice da muškarci o ženama i ne mogu smisliti ništa bolje, a ovi treći, umjereni, da banalna tema zaslužuje banalnu predstavu koja se njih zapravo i ne tiče. ▣

Vjerujem da ratovi među ljudima neće prestati dok ne zaustavimo besramno ugrožavanje životinjskih života, glad za krvlju

Nad otvorenom rakom političkog sustava

Aleksandra Mišak

Nismo samo mi, "obični" građani, obdareni stvarnim postojanjem, pa tako i predodređeni da budemo oni kojima se upravlja.

Uz Radionicu kulturalne konfrontacije posvećene temi Želite li biti ministar/ ministrica hrvatske kulture ili biste radije samo gledali, odnosno: Kako do promjena u kulturi – unutar ili izvan institucija, održanoj 29. siječnja 2003. godine u teatru EXIT

Posljednje dvije Radionice kulturalne konfrontacije, održane na temu službene hrvatske politike u vezi sa zdravstvom i kulturom, razlikovale su se od prethodnih, a međusobno bile slične po tome što smo njima pokušali konfrontirati *sustav*, točnije: (ne)funkcioniranje istog. Pod (ne)funkcioniranjem mislim na to da svaki sustav služi upravo građanima i onima koji izravno ovise o njemu, a ne obrnuto – što se u pravilu događa s birokratizacijom bilo kakve ljudske aktivnosti.

Licem u lice s vlašću

Koliko se god publika na prethodnim radionicama uspješno obračunavala s opresorima, nudeći jedno ili više mogućih rješenja ili putova do rješenja za gotovo *svu* situacije uprizorene na daskama EXIT-a, toliko se na ove dvije posljednje radionice namučila da uopće uvidi da se i jednom jedinom kotačiću sustava (koji prijete da je samelje) može bar pokušati oduprijeti, a da to istodobno ne znači odustati ili počiniti samoubojstvo. Po čemu se vidjelo da je suočavanje s (ne)funkcioniranjem sustava publici bilo najteže? Po tome što su gledatelji ili padali u očaj i tvrdili kako se u danoj, konkretnoj situaciji, ništa ne može učiniti osim igrati kako sustav svira, ili su se odmah počeli ponašati pokornički, krotko i kao ljudi koji *prose* nešto na što zapravo imaju sva prava, ili su tražili načine da kroz taj sustav dođu do svog rješenja upravo na način koji podržava krivo funkcioniranje tog sustava (protekcije, poznanstva), zbog čega i oni sami imaju problema. Zaboravilo se da je opresor – ovdje: osoba na funkciji u sustavu odlučivanja u kulturi – konkretna, stvarna osoba i odmah ga se počelo gledati kao inkarnaciju (metonimiju) ili glasnogovornika nesavladivog i nepromjenjivog sustava. Na taj je način opresor postao apstraktan, kao i sam sustav, i automatski su se nametnuli nemoguće visoki kriteriji: "Pa ne mogu ja, kao pojedinac, sad i tu, svojim konkretnim činom, promijeniti čitav sustav". A kako pojedinac ne može promijeniti sustav, on ne može promijeniti ni dotičnog predstavnika sustava – ako to pokuša, može samo postati konačna, realizirana žrtva istog...

Crv promjene

No, stvar i jest u tome da nitko i ne očekuje da pojedinac jednim jedinim činom promijeni sustav: to gledamo u komercijalnim holivudskim filmskim bajkama, gdje junaci mijenjaju sustav tako da ga uz mnogo eksplozija i vatre

– razaraju. Međutim, pojedinac može inficirati sustav, načeti ga, ili natjerati da bar na njegovu slučaju zaškripi. I opresori su ljudi, došli iz redova građana... znači da i oni imaju ugrađene mehanizme kojima ih se može "natjerati" da nešto čine ili ne. Nismo samo mi, "obični" građani, obdareni stvarnim postojanjem, pa tako i predodređeni da budemo oni kojima se upravlja. Kao što jedna "spect/actorica" reče: "Ali sustav se može promijeniti – mi (ljudi) činimo sustav." Zanimljivo je kako ljudi s napredovanjem u hijerarhijskoj strukturi bilo kojeg sustava mijenjaju svoje ponašanje, a i kako drugi ljudi koji ih okružuju mijenjaju svoje ponašanje prema njima s obzirom na stepenicu moći na kojoj ih susreću. I jedni (oni u sustavu) i drugi (oni izvan njega) miješaju odgovornost i nedodirljivost, tj. što odgovornija funkcija, to je tobože nedodirljivija osoba koja tu funkciju obnaša.

SM kultura

I tu nastupa prvi prekid komunikacije i počinje svima poznata SM igra (SM ne stoji umjesto *sado-mazo* – iako može, nego umjesto toga označuje skraćenicu za *sustav vs. mučenik*). Kao da osoba koja zasjedne u fotelju dobiva nadnaravne osobine neuništivog i nepromjenjivog sustava kojem pripada – i to svi prihvaćaju kao aksiom i polaze s te pozicije kad se moraju konfrontirati s OSOBAMA iz sustava. Na Radionici je ta konfrontacija bila olakšana činjenicom što nismo pred sobom imali elitu "pravih" liječnika (primarijusa!), ali zato smo o problemima u kulturi i na sceni i u publici dobili "prave" glumce, "prave" ravnatelje kazališta, "prave" koreografe, "prave" redatelje, "prave" šefice likovnih udruga, itd. I u jednom i u drugom slučaju već je inscenacija same FUNKCIJE bila dovoljna da se građani pred domaćim moćnicima prebace na automatske pilote autocenzure: autocenzure vlastite kreativnosti kada treba ući u konfrontaciju sa sustavom. Moguća rješenja, kojih je – uz mnogo muke – ipak bilo, došla su od onih koji se nisu smatrali potencijalnim žrtvama sustava. I bila su prihvatljiva, realna i primjenjiva. Shvatili smo da plesnu predstavu može sponzorirati privatna tvrtka, ako joj plesači ponude protuuslugu u obliku zasebnog, komercijalnog programa. Imali smo prigodu osvjedočiti se da publika prisutna u EXIT-u smatra da je jedini način dopiranja do aktualnog ministra kulture, barem kada su u pitanju brojni propusti i neodržana obećanja njegova Ministarstva (konkretno: kašnjenje honorara za goste Festivala koji samo što nije počeo), veza ni jedino za traženje ostavke konkretne osobe koja obnaša funkciju Ministra te promjene funkcioniranja tzv. kulturalnih vijeća, čiju učinkovitost dovodi u pitanje već i jedna jedina ostavka. Imali smo prigodu naučiti i kako bi Slobodan Šnajder (popevši se iz gledališta na pozornicu) riješio pobunu glumaca koji odbijaju uloge: ne samo da bi ih otpustio, nego ih nikada ne bi ni angažirao.

Šnajderov poučak

Naravoučenije? Sustav ovisi o *konkretnom* Slobodanu Šnajderu, a ne nekoj anonimnoj funkciji na mjestu "ravnatelja ZeKaMa". To je izgleda jedna od najtežih lekcija domaće javne scene: pojedincima NIJE uskraćena ni javna ni politička moć. ■

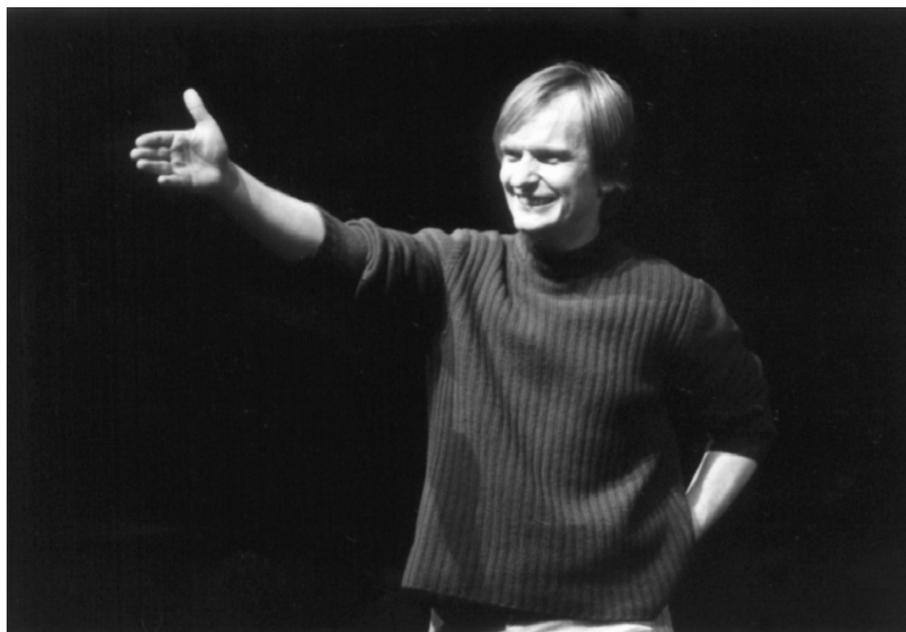

foto: Jonke Sham

Čitanje nepcem

Katarina Luketić

Magija kulinarstva i gurmanstva dominantna je svih Barbierijevih djela preko koje on u tekst dovlači i cijeli inventar različitih historiografskih, kulturoloških, tradicijskih znakova, pa i ova nova njegova knjiga, sačinjena od kolumni objavljenih u *Nacionalu*, preko slavljenja umijeća kuhanja i jedenja nastoji zahvatiti dio tradicije, mentaliteta, svjetonazora, svakodnevice

Da su kuhanje i pisanje donekle slične djelatnosti, odnosno da se metaforički u književnosti često zamjenjuju upozorio je još Ernst Robert Curtius u znamenitoj *Evropskoj književnosti i latinskom srednjovjekovlju*, navodeći među najčešće korištenim metaforama za čin pisanja u Bibliji, antici i srednjovjekovlju – uz metafore brodarstva, glume, tijela... – upravo i metafore jela. Odabiranje recepta, način pripreme jela, omjeri pojedinog sastojka, vrijeme dodavanja začina, osjetljivost nepca i tajne kuhara; sjećanje, doziranje, ukuhavanje, miješanje, posluživanje, hranjenje... – sve je to i na jezik književnost primjenjivo/prevedivo.

Za razliku od djela koja analizira Curtius, mnogi suvremeni autori i autorice nastoje smiješati hranu i književnost u istom loncu koristeći se kuharicama, žanrovskim pravilima pisanja recepata ili općenito gastronomskim finesama, mahom u želji da tako začinjeno (d)jelo zadovolji ukus šire čitateljske publike. Takav je slučaj sa, primjerice, i na hrvatski prevedenim romanom Laure Esquivel *Kao voda za čokoladu*, u kojemu recept, odnosno tijek pripremanja određenog jela zacrtava i sižeju stazu priče; romanom koji, osim što slijedi kuharicu, koketira – i to neuspješno – s ljubavnim roto-romanima. Zapravo, produkcija literature u kojoj se parafraziraju kuharski priručnici te miješaju fikcija i gastronomija, takozvana *ozbiljna književnost* i takozvana *trivijala* ili pak literatura s polica *domaćinstvo*, na Zapadu je tolika da bi se lako dala sastaviti i neka povijest književno-gastronomskih veza ili spisateljsko-kuharskih strasti.

Hrana – jezik svijeta

U suvremenu hrvatsku književnost kuhinju je na upečatljiv način uveo Veljko Barbieri (od starih tu su pak Držić i genijalan Pometov monolog o svečanoj trpezi, Hektorovićevo *Ribanje*...), počevši od svoga izvrsnoga, hermetičnog i popliperspektivnoga romana *Epitaf carskog gurmana* iz 1983. godine, pa do različitih prozanih tekstova objavljenih u mnogim časopisima i knjigama kao što su *Split, roman starog grada ili Hvar – kantilene i kartoline*.

Gastronomija, uopće magija kulinarstva i gurmanstva, dominantna je Barbierijevih esejističkih, romanesknih ili autobiografskih zapisa, preko koje on u tekst dovlači i cijeli inventar različitih historiografskih, kulturoloških, tradicijskih... znakova, nerijetko dajući pojedinom jelu, receptu, okusu i simboličko-algorijsku potentnost. U knjizi *Kuharski kanconijer; Gurmanska sjećanja Mediterana* vjerojatno je najizravnije prisutna ta autorova dugogodišnja opčinjenost kuhinjom (gotovo poput realizirane metafore jela), pa ako su u *Epitafu* recepti bili dinamičan motiv sumorne priče o totalitarnom sustavu koji zatire svaku individualnost, onda su u *Kanconijeru* fikcija i hrana zamijenile mjesta te se od načina pripreme pojedinog jela i carstva okusa oblikovao tekst.

Kanconijer je sastavljen od kolumni koje su objavljene u tjedniku *Nacional*, a svaki pojedini tekst čini jelovnik čija je osnova obično jedna namirnica. Riječ je o mediteranskoj kuhinji (od kontinentalnih specijaliteta tu su konjetina, mađarski gulaši...), i to pretežno o pučkim i tradicijskim jelima, u kojima prevladavaju brodeti, gradelade, šalše, domaće maništire, verdura...; kuhinji bez kompliciranih umaka, jela dugotrajne pripreme (izuzev pašticide i divljači), miješanja osnovnih okusa, slanoga i slatkoga (osim u dubrovačkoj patki s gorčkim narančinama) i bez ijednog kolača ili slastice. Zamišljeni jelovnici tek su okviri unutar kojih Barbieri miješa priče o porijeklu sastojaka i njihovoj karakterističnoj pripremi u Dalmaciji s antičkim mitovima, legendama ili anegdotama obiteljske povijesti; svakodnevicu otoka, težačkog života sa sjećanjima na vlastito djetinjstvo u Makarskoj, na *tajne veze nona* i none godinama održavane *preko pjata* ili pak vlastite kuharske, po strukturi gotovo *pikarske*, pustolovine. Zapravo, riječ je o knjizi koja preko slavljenja umijeća kuhanja i umijeća jedenja nastoji zahvatiti dio tradicije, mentaliteta, svjetonazora, svakodnevice... Mediterana, kao, vjerujemo Braudelu, *jedinstvena prostora različitosti*.

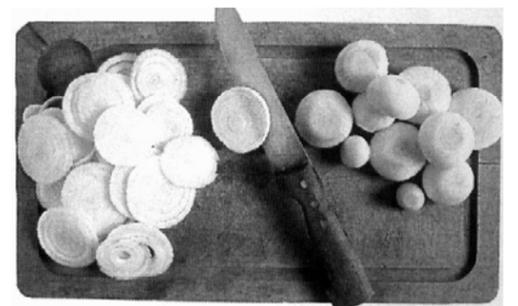
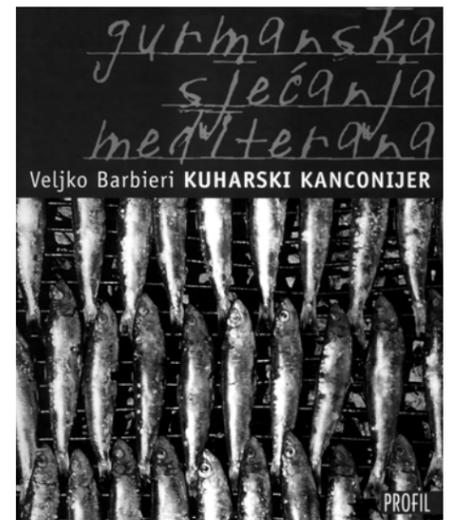
Za razliku od pojedinih djela iz devedesetih u kojima je autorov pa-

Ako su u *Epitafu* recepti bili dinamičan motiv sumorne priče o totalitarnom sustavu koji zatire svaku individualnost, onda su u *Kanconijeru* fikcija i hrana zamijenile mjesta te se od načina pripreme pojedinog jela i carstva okusa oblikovao tekst

Veljko Barbieri, Kuharski kanconijer, Gurmanska sjećanja Mediterana, Profil, Zagreb, 2002.

tristički impuls suzio tekst na lokalno i dnevno-političko na štetu njegove literarnosti, Barbieri se u *Kanconijeru* prepustio izvornoj otvorenosti svoje teme, svjestan da su putovi recepata i uopće kulinarski jezici Mediterana međusobno tijesno isprepleteni. Svjestan da je tu svatko na svakoga utjecao – venecijanski namjesnici na dalmatinsku gospodu, hvarski ribari na one španjolske i portugalske kojih su naučili usoljavati srdele i incune, a jedni od drugih su preuzeli i nazive za pojedine vrste riba – te da je pokušaj pisanja izvornih nacionalnih kuharica nemoguć. Tako u svojim jelovnicima on nalazi tragove antičkih, saracenskih, bizantskih, turskih, venecijanskih, ugarskih, portugalskih... okusa, pišući kako je upravo *u kotlu pomiješanih značenja i utjecaja nastajala nova okusna i mirisna Dalmacija*.

U to kulturalno raznoliko i autobiografski obilježeno tkivo teksta Barbieri uvodi i reminiscencije na druge kuharske priručnike ili književna djela; pri čemu je apsolutni kulinarski uzor Rimljanin Apicije i njegova knjiga *O kuharskom umijeću*, čiji se život

pak dobrim dijelom preklapa s onim lika iz *Epitafa carskog gurmana*. Nadalje, tu su *Memoari jednog sladokusca* Brillat-Savarina, potom za kulturu Dalmacije nenadmašna *Dalmatinska kuharica* Dike Marjanović-Radice, Enzo Bettiza i njegova splitska kuharska sjećanja iz knjige *Egzil* (donekle pak začuđuje nespominjanje *Kuharice dalmatinskih gospođa* Gioie Calussi, u izdanju *Feral Tribunea*), a od književnih signala Hektorovićevo ribarska prigovaranja, Gargantuina proždrljivost, Hemingwayeve borbe s morskim nemanima, Grassovi baltički plivači...

Kuhar, žena, ratnik

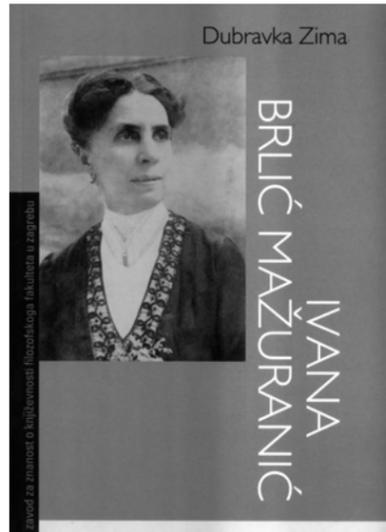
Tako pristavljen književni lonac Barbieri začinja priličnom dozom mitologije, u prvom redu antičkim mitovima koji objašnjavaju *kozmogoniju* pojedine namirnice ili se javljaju kao pomoćno posuđe njegove mediteranske kuhinje. Za razliku od živo pisanih i za razumijevanje strukture svakodnevice važnih priča, kao što je ona o odlasku hvarskih ribara u potragu za plavom ribom preko Italije i Lampeduse do voda Atlantika u prošlim stoljećima, mitološka komponenta Barbierijeva

Kanconijera mjestimično usporava/opterećuje čitanje, s obzirom na to da je riječ o općepoznatim verzijama mitova te literarno nedovoljno uspješnoj reanimaciji klasične starine.

Osim zamornosti mitološkim i arhetipskim sastojcima, Barbieri u opisima pojedinih okusa, slaganjima namjernica ili umijeću jedenja nerijetko ulazi u još jedan kliše. Naime, da od tanjura do kreveta, od pjata do postelje nije daleko, sasvim je istinito i u književnosti često genijalno iskorišteno; međutim, kod Barbierija erotičnost hrane je ponegdje toliko naglašena i to, što je najvažnije, sintaktički na isti kalup uobličena, da postaje predvidiva – a dosada je za tjelesni i nepčani užitak vjerojatno najveća opasnost. I to osobito u prvom dijelu knjige gdje se svako toliko neko jelo, okus, ambijent... metaforički slažu po logici nježno/ljubavničko/žensko... i grubo/ratničko/muško... (da je takvo binarno razvrstavanje načina pripreme i kušanja hrane izvedivo, pokazao je već i Levi-Strauss u eseju *O kulinarskome trokutu*). S obzirom na to da Barbieri inače jest pažljiv stilist, razlog takvim ponavljanjima vjerojatno je činjenica da je riječ o nizu kolumni u političkom tjedniku, dakle o tekstu koji nije pisan i mišljen u jednom dahu i koji mjestimice podilazi i/ili pak podcjenjuje svoju publiku. Posljednja zamjerka ovoj knjizi tiče se nedovoljno inventivnoga grafičkog oblikovanja s obzirom na mnogostruko zahvalnu temu; naime, osim odlično riješene naslovnice kojom se poentira autorov izbor za tradicionalna i neekskluzivna jela, podjednako udaljena i od fast-foodovskih i slow-foodovskih navada, knjizi nedostaje ludičkog dizajnerskog potencijala i slobodnijeg slaganja materijala. Pri inzistiranju da se jela jednostavno dekoriraju te time istakne *topla, kućna* atmosfera u kojoj su pripremana i kušana, mjestimično su pak iskorištene i fotografije ispod, po mome sudu, očekivane estetske razine koju normiraju druge suvremene kuharice.

No, osim što okus *Kanconijera* donekle kvari višak mitoloških i arhetipskih začina i uniformnih retoričkih formula te mjestimična nemaštovitost serviranja, sve u svemu riječ je o dobroj knjizi i odličnoj kuhinji. Naime, Barbieriju kao vrhunskom poznavatelju kulinarstva i *ortodoksnom gurmanu*/istinskom bonkuloviću, gastronomija u književnosti, kuharica u fikciji, očito dobro prija. Tako je bilo u *Epitafu*, a tako većim dijelom jest i u *Kanconijeru*. ▣

Dubravka Zima,
Ivana Brlić Mažuranić: monografija,
 (Biblioteka Enciklopedija hrvatske književnosti)
 Zavod za znanost o književnosti
 Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2001.

Mala fantastična Biblija

Boris Beck

Dubravka Zima napisala je prvu sustavnu monografiju o Ivani Brlić Mažuranić u kojoj je, proučivši sav njezin opus, došla do zaključka da je književnost za IBM prostor ljubavi i moralni čin pa je tako svaka od njezinih priča iz davnina prisposoba za neku kršćansku vrijednost

Priča o Ivani Brlić Mažuranić nije morala imati sretan kraj: najprije je morala pobijediti svoj osjećaj da joj je kao ženi namijenjeno obavljanje kućnih dužnosti, a ne književno stvaranje za kojim je čeznula; potom je morala i obaviti te dužnosti da bi imala vremena za pisanje – a uz sedmero djece, od kojih su joj dva sina umrla ubrzo nakon poroda, imala je pune ruke posla; trebala je svladati i bezbrojne pravopisne promjene svojega doba, s kojima se mučila čitav život; potom je najprije morala pisati o odgojnim idejama, da bi tek kasnije počela pisati o dječjim likovima – trebalo joj je podosta vremena da se riješi pedagoškog, didaktičnog i moralnog imperativa; čim je sebi dopustila pisanje, čim se oslobodila njezina duhovitost i simpatija prema dječjoj nerazumnosti, za boravljivosti ili naglosti, počele su stizati iznimne knjige.

Besmrtnost umjetnosti

Dubravka Zima napisala je prvu sustavnu monografiju o Ivani Brlić Mažuranić u kojoj je prati od pragmatičnih književnih početaka i formiranja njezine poetike. Umjetnički joj je credo bio impresionistički: kada nas se slike iz prirode i mašte posebno dojmju, poželimo osobitost toga prizora zaustaviti, oteti prolaznosti i priopćiti drugima. Odatle ravnopravnost zbilje i fantazije po kojoj Ivanu Brlić Mažuranić lako prepoznamo te komunikativnost zbog koje je i danas najposuđivaniji dječji autor u našim knjižnicama. Svoju spretnost u gradnji narativnog svijeta, bogatstvo jezika i kršćansku podlogu pripovijedanja patentirala je u *Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića*, romanom kojim je u nas otvorena sezona dječjeg romana, i to u

zlatno doba dječje književnosti (koje je nepovratno prošlo). Zbog toga što su jednostavnost i maštovitost autorice taj dječji roman usmjeravali i prema bajci i prema usmenoj književnosti, o njegovu se žanrovskom statusu dosta raspravljalo. Zima je iznijela sve *pro* i *contra* izrečeno o tome je li *Šegrt Hlapić* dječji roman ili bajka i na kraju argumentirano presudila: najbitnije je ono što Skok naziva *dječje motrište svijeta* – pristupačnost i razumljivost djeci. U dječjoj je književnosti stvaran svijet apstrahiran i stiliziran; književni je svijet udvojen i ne može se prilagoditi stvarnosti; to je slučaj sa *Šegrtom Hlapićem* i zato nema nikakve dvojbe da je to, unatoč određenoj bajkovitosti, jednostavno dječji roman.

Koliko god Ivanu Brlić Mažuranić mogli čitati svi, ona je u prvom redu pisala dječju književnost. Zima to ističe jer je upravo u tom književnom području, oblikovanom specifičnim književnim postupcima, Ivana Brlić Mažuranić *ostvarila svoj književni autoritet*. A najautoritativnija je u *Pričama iz davnine*. Zima izvrsno opisuje njihove neoromantičke i secesijske izvore. Vjera u besmrtnost umjetnosti vodi do artificijelnosti i stilizacije; to što se u prirodi gleda simbolička strana čovjekova bića, vodi do estetizacije i antropomorfizacije. Sve to u mitu i bajci nalazi odgovarajući prostor (prostor zatvoren, konstriran i ornamentalan) za svoj osjećaj klonuća i zamora.

Težnja za ljepotom

U svim pričama iz davnina (osim jedne) radnje pokreću osjećaji likova, nijedan stanovnik *Priča iz davnina* nije psihološki motiviran – očito su izvršitelji *zadac* koju im je namijenila autorica. Zima utemeljeno tvrdi da sve priče, makar i bez kršćanske simbolike, imaju kršćanski podtekst – i da baš on *povezuje sve bajke u jednu cjelinu i stvara privid mitologije, odnosno nekog drugog, paralelnog, fantastičnog svijeta koji je nalik našem, ali nije naš*. To je mala fantastična Biblija, a svaka od priča iz davnina prisposoba je za neku kršćansku vrijednost: izdržljivost ljubavi, snagu bezazlenosti, povjerenje u Boga.

Ivana Brlić Mažuranić bila je već u svoje doba anakrona i to je znala; za suvremenu umjetnost napisala je 1923.: *Ona traži Snagu, traži Individualnost, traži Nutrašnjost, traži Neobičnost – a gubi jednim mahom sve ove odlike jer ustrajno ostavlja postrance onaj poriv koji je prvi postavio*

čovjeka na put umjetnosti: težnju za ljepotom. Obratite pažnju da *ljepotu* nije napisala velikim slovom – a ne bi ni *pripovijedanje*, svoj drugi cilj kojemu je težila. Ipak, s vremenom *autorica spoznaje da je književnost zapravo nemoćna da krajnja stanja duše istraži i vjerno predoči. Ideja o relevantnosti književnog djela prelazi u sumnju i kolebanje*. I Ivana Brlić Mažuranić je na kraju susrela crnog čovjeka (o kojemu, zanimljivo, iz čitava romana o

malom šegrtu saznajemo samo to da nosi crnu kabanicu).

Klasična u gomili loše proze

Zima je proučila sav opus Ivane Brlić Mažuranić: i početničke pjesme, i basne s kojima je bila prva i skoro posljednja u našoj dječjoj književnosti, i roman *Jaša Dalmatin* kojim je utemeljila hrvatski dječji povijesni roman, a donosi i bibliografiju prvih i ponovlje-

nih izdanja, prijevoda, priloga u periodici, važnije literature te izbor iz kritičkih napisa o Ivani Brlić Mažuranić. Sve je to Zimu dovelo do zaključka: književnost je za Ivanu Brlić Mažuranić *prostor ljubavi i moralni čin*. Matoš ju je proglasio klasičnom u *gomili loše savremene proze*, a to je nastavilo vrijediti i dalje, sve do danas. ▣

Neobična materija pograničnog područja

Mike Markart

Dobitnica nagrade Ingeborg Bachmann, Terezia Mora, govori o svojem djetinjstvu i mladosti, stvarajući umjetničke "bajke" šutljivih boja. Realna srž njezinih priča neprestano se račva i zadire u nemoguće

Mađarska autorica koja živi u Berlinu u svojim pričama pokušava proniknuti u *neobičnu materiju* mađarsko-austrijskoga pograničnog područja. No, autorica ne mari za političke aspekte te linije – jezera koje razdvaja ta dva svijeta, a ipak ih na određeni način povezuje. Atmosfera koju stvara, naprotiv, podsjeća na Kafkin *Zamak*. Hladnoća, vlažnost i tama u prostorijama, pričama su podarile bit. Realna srž njezinih priča neprestano se račva i zadire u nemoguće. Spajanjem autobiografije i njezine analize, Terezia Mora stvara umjetničke "bajke" šutljivih boja. U razgovoru za austrijski časopis *Buchkultur* autorica je izjavila: *Za mene je to sve na istome stupnju; nije mi važno je li se doista dogodilo, je li to glasina ili izmišljotina. Vjerujem da igra i anarhija imaju središnju ulogu, moj život ondje bio je totalni pakao*. Slike koje Mora koristi da bi opisala taj pakao, da bi ga čitateljima približila, raznolike

Terezia Mora,
Seltsame Materie,
 Naklada Rowohlt,
 Reinbek, 2000

su i nove, no nikada nisu izvještane. U priči *Neobična materija* stoji: *Ako mene pitate, reći ću da dolazim niotkuda i da ne poznajem nikoga. Samo tako postojim. Znam pjevati. Iz Čarobne frule otpjevati ću Sarastrovu ariju. Naučila sam i neke muške uloge. Od moje jedanaeste godine znam i kako se zovu kokoši velikog Romula. Domicijan je bio loš car*.

Za knjigu *Der Fall Ophelia* (Slučaj Ofelija) Terezia Mora dobila je klagenfurtsku književnu nagradu Ingeborg Bachmann. *To mi se doista dogodilo*, izjavila je autorica, *Pokušaj*

"Snaga" mnogih autora njemačkoga govornog područja sastoji se u širenju dosade. Kada nemaju priču, oni to formalno-književno pokušavaju prikriti stotinama stranica. Terezia Mora od njih se razlikuje, ali ugodno. Autorica ima priče i povrh toga talent da ih ispriča na privlačan način

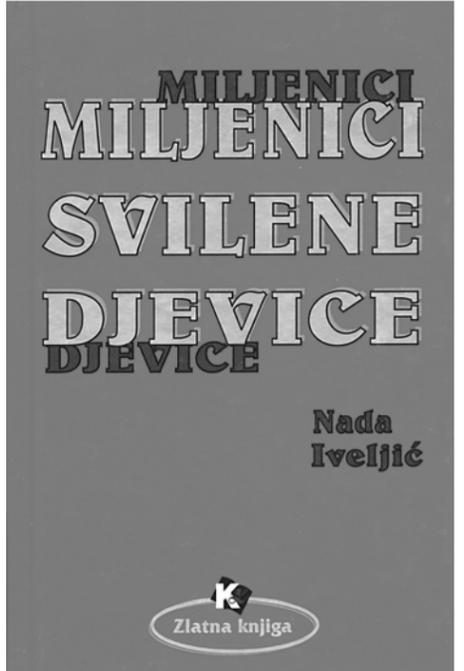
*utapanja djeteta uz obrazloženje: ti si fašist i komunist – potpuno idiotski, u selu u kojemu nema ničega osim birtije, crkve i bazena. "Snaga" mnogih autora njemačkoga govornog područja sastoji se u širenju dosade. Kada nemaju priču, oni to formalno-književno pokušavaju prikriti stotinama stranica. Terezia Mora od njih se razlikuje, ali ugodno. Autorica ima priče i povrh toga talent da ih ispriča na privlačan način. Pronašla je sebi svojstven ton, vlastitu melodiju jezika. Takva se kombinacija ne pojavljuje često. Stoga moramo bit sretni kad je susretnemo. U skladu s rečenim čekamo na nove tekstove ove kvalitete: *Moje posljednje sjećanje na stricu Freda prvo je sjećanje na djeda. Iako znam da je od početka tu. Djed je često bolestan, ozljeđuje se na poslu. Pritom je ponekad pijan. A ponekad se namjerno ozljeđi, onda kada više nema volje za rad. Tada ostaje kod kuće i uopće ništa ne radi. Sjedi na suncu i gleda me. Mi se razumijemo. Mi ne govorimo.* (iz *Durst /Žed*). ▣*

S njemačkoga prevela

Gioia-Ana Ulrich

* Tekst je objavljen u Titel Magazin, www.titel-magazin.de/mora.htm.

Miljenici svilene djevice,
Katarina Zrinski, Varaždin,
2002.

Jednostavno, nježno, iskreno

Tijana Vukić

Brzo vođenje radnje, majstorsko kretanje prošlosti, rečenica koja nije prezasićena, jasno ponudene informacije, stilski jednostavnost – odlike su većine novela ove zbirke koja nas upozorava na njegovanje ljubavi, skrušenja, nježnosti, pažnje i razumijevanja

Kratkoća, konciznost, jasnoća i jednostavnost poetskog izraza obilježja su koja određuju novu zbirku novela Nade Iveljić pod nazivom *Miljenici svilene djevice*. U nekom sasvim drukčijem, a opet izrazito osobnome svijetu, susrećemo svakojake likove i doživljavamo ih kao toliko stvarne da se često zapitamo poznajemo li ih. Autorica će ponegdje, uz reminiscencije, nježno osloviti čitatelja ne bi li mu se što više približila. Na taj će način, često umećući priču unutar priče, prenijeti svoj stav o životu i doživljajima u svakidašnjim situacijama.

Ponegdje se učini da čitamo kakav poučni tekst jer se kroza nj nenametljivo probija samosvjestan i snažan autoričin glas koji bojom ženstvene nježnosti suosjeća sa svakim likom. Vraćajući se u prošlost, govoreći u, i o teškoj sadašnjici, te predviđajući budućnost, autorica u strukturiranju pojedinih novela koristi elemente fantastičnih pripovijesti.

Časkanje Ane Karenjine i Emme Bovary

U noveli *Razočarane posjetiteljice sajma knjiga* uz promatranje okruženja sajma knjiga koji projekcijama, promocijama, izložbama, reklamnim natpisima i glazbom određuje današnje kaotično doba koje progovara isključivo jezikom novca, prisustvujemo časkanju Ane Karenjine i Emme Bovary.

Autorica pri opisivanju fizičke pojavnosti dvaju ženskih likova dekontekstualizira citate iz Flaubertova i Tolstojeva djela i koristi ih kao dio svoje priče, a

ponegdje čak i u njihovu dijalogu, uvjeravajući nas pritom u realnost njihove prisutnosti i vjerodostojnost situacije. Na kraju se oštire kritike suvremenog društva i konkretno današnjih sajмова knjiga gdje se *sve podređuje prodaji*, Ana i Emma rastaju poput dobrih prijatelja.

U pričama su, kroz raznoliku tematiku, prikazani akteri jasno određeni kao dobri i loši, ali ne plošno, nego uz istaknutu određenu karakternu osobinu pojedinog lika i to najčešće preko situacije u kojoj će ona biti višestruko primjetljiva. To su važni trenuci u životu likova kojima nam autorica svraća pozornost na osnovne ljudske vrednote: ljubav, pažnju razumijevanje, brigu i skrušenost. Pritom ona ne idealizira stvarnost, nego naprotiv, kritizira današnji poredak svijeta u kojemu se svakodnevno susrećemo s problemima i naizgled nepremostivim situacijama. Autorica nam otvara svoj svijet do najfinijih detalja, postavljajući likove pred nas u njihovu najintimnijem trenutku iznimne ranjivosti. Iskrenost, koja je vodilja ovih priča, rastvara sjenu između iluzije teksta i zbilje u kojoj mu čitatelj pristupa, stoga nije čudno da su novele čitljive i pristupačne.

Bijela djevica i hladna mjesecina

U noveli koja nosi isti naziv kao i knjiga, *Miljenici svilene djevice*, autorica nas vodi u Hrvatsko zagorje početkom proljeća godine 1939., kad prisustvujemo razgovoru o umjetnosti između ostarjelog velečasnog i mladog učitelja koji postavlja opreku između umjetnosti i smrti, pri tome zaključujući kako *...sebe ne može oteti smrti, oteo joj je djela koja će trajati i njega nadživjeti*. Uspoređujući pisca Matoša i slikara Otona Ivekovića, učitelj čitajući Matošev redove iz njegovog putopisa *Oko Labora* iznosi mišljenje kako

su *...i pisac i slikar zapravo miljenici svilene djevice*. Pritom vidi bijelu djevicu kao simbol umjetnosti, a hladnu mjesecinu kao simbol vječnosti. Ovim razgovorom o umjetnosti autorica postavlja pitanje dugotrajnosti umjetnosti, njezine veličine u odnosu na druge ljudske djelatnosti i njezine važnosti za sljedeće generacije. Glasajući se posredstvom muškog lika, pritom izabравši upravo velečasnoga kao svojega glasnogovornika, autorica svojim riječima daje odmjerenu ozbiljnost i vjerodostojnost, a tematizirajući posljednje Ivekovićeve dane upozna nas s razmišljanjima o umjetnosti i njezinu svekolikom utjecaju, jasno, ostajući pri shvaćanju da su umjetnici *izabrani*. Oni su *miljenici svilene djevice*!

U dojmivim pričama *Nakon proloma oblaka*, *Samo krila ne čine anđela*, *Što može riječ* i *Odušak riječ* je o posebnim trenucima u raznim životnim situacijama kad se čovjek zapita o svom identitetu, i propitujući se, ispravlja greške iz prošlosti pokušavajući život razgledati sa svih strana, naravno, pritom prolazeći i njegovim tamnim dijelom. U njima autorica ne polazi od određenih postulata, nego se oni sami pojavljuju tijekom gradnje priče. To su priče u kojima se očituje živost pripovijedanja koje vodi osnovna nakana: podijeliti saznanja s drugima.

Nasuprot njima su priče u kojima se ističe autoričino, na velikom nastavničkom iskustvu zasnovano saznanje o dječjim potrebama, željama i razmišljanju, a u kojima su naravno, glavni likovi djeca. *Iz razdoblja nastavničke službe sjećam se tajca u razredu i napetosti na dječjim licima u očekivanju raspjeta. Neke su se kolegice žalile da imaju problema s disciplinom. Ja ih nisam imala zbog pripovjedačkog dara...*, prisjeća se autorica u posljednjoj odzdravnoj noveli *Šeherezada*. U toj se priči isprva čini kao da je riječ o neokarakteriziranom

Iveljić zaključuje kako je pisala... "u nadi da će nekome koristiti i vjerujući kako iz sudbine drugih mnogo doznajemo o sebi," pri čemu je jasno da je ona autorica koja skrbi za svoje likove, a posebno za čitatelje kojima će uvijek ponuditi ono najbolje od sebe

bezimenom liku, no on se postupno kristalizira u glavni: to je autorica koja će još jednom napisati priču; kratku, intimističku isповijest izravno se obraćajući čitateljima: *Ako ste pošteđeni jada, priča će vas privrediti da ga ne dočekate nesprenni: ako niste, pokazat će vam mogućnost utjehe*. Iveljić zaključuje kako je pisala... *u nadi da će nekome koristiti i vjerujući kako iz sudbine drugih mnogo doznajemo o sebi*, pri čemu je jasno da je ona autorica koja skrbi za svoje likove, a posebno za čitatelje kojima će uvijek ponuditi ono najbolje od sebe.

Stilska jednostavnost

Nada Iveljić piše stihove i prozu za djecu za djecu i odrasle, televizijske i radioigre izvedene na HRT-u. Ovo je njezina treća zbirka novela uz knjige *Crna roda* i *Arijadnina nit*. Za odrasle je, osim toga, napisala osam zbirki pjesama i roman *Bijela kopriva*, dok je za djecu uz 38 knjiga stihova, romana, priča, igrokaza, napisala i niz slikovnica.

Osnovni je razlog lake čitljivosti ovih trideset i dviju novela – stilska jednostavnost. Iako nas autorica drži na određenom odstojanju prema likovima, ne uvodeći nas u njihovu cjelokupnost, već nam preko događaja nudi saznanje o dijelovima njihove osobnosti, čitatelj je lako uvučen u priče, koje su zbog kratkoće izrazito efektne i dojmljive. Brzo vođenje radnje, majstorsko kretanje prošlosti (iz gledišta sveznajućeg pripovjedača ili preko retrospektive likova), rečenica koja nije prezasićena, jasno ponudene informacije, odlike su većine novela ove zbirke koja dolazi poput pravog osvježnja. Autorica tijekom priče ne ostavlja prostora za pretpostavljanje i čitanje između redaka, ispriča nam ona priču u jednom dahu, a svoj sud iskazuje preko obvezatne poente iznenađujućeg kraja. Kad sklopimo knjigu shvatimo da smo upozoreni na njegovanje ljubavi, skrušenja, nježnosti, pažnje i razumijevanja. ▣

Poziv bivšim i sadašnjim autorima Kino kluba Zagreb

Klub prikuplja filmsku dokumentaciju za katalog povodom 75 godina djelovanja

Godina 2003. posebno je važna za Kino klub Zagreb. Prije 75 godina pri tom foto klubu formirala se filmska sekcija, što službeno označava početak organizirane neprofesijske filmske produ-

kcije u Hrvatskoj, a ujedno se smatra i osnutkom najstarije neprofesijske filmske produkcijske kuće u ovom dijelu Europe – Kino kluba Zagreb.

Klub će obljetnicu obilježiti na više načina: postavljanjem izložbe fotografija, dokumenata i artefakata značajnih za rad Kino kluba Zagreb, a s Hrvatskim filmskim savezom u studenom će organizirati jubilarnu 35. reviju hrvatskog filmskog i video stvaralaštva koja će se nastaviti na prvo izdanje *One take film festivala*, smotre filmova snimljenih u jednom kadru. Za vrijeme trajanja Revije publici

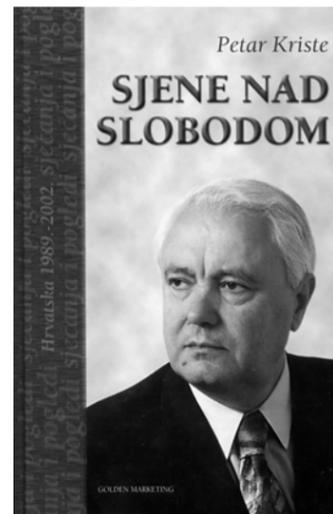
će biti predstavljen katalog radnog naziva *75 godina produkcije Kino kluba Zagreb*. Podaci prikupljeni u ovom katalogu trebali bi predstaviti cjelokupnu sedamdesetpetogodišnju klupsku produkciju koja broji mnoga značajna djela, među kojima ima i onih koja su svojom umjetničkom vrijednošću ostavila značajan trag ne samo u neprofesijskim (amaterskim) filmskim produkcijskim okvirima. Nažalost, tijekom godina nije se vodila kvalitetna evidencija filmova nastalih u Klubu, kao ni evidencija mnogobrojnih autora koji su svoja filmska

djela realizirali unutar ove produkcije. Stoga Klub trenutačno traga za dokumentacijom koja će katalog učiniti što točnijim i u cijelosti relevantnijim. Stoga klub poziva na suradnju sve autore koji su svojedobno snimali filmove u produkciji Kino kluba Zagreb, kao i one koji o Klubu imaju bilo kakva saznanja, fotografsku, filmsku ili *papirnatu* dokumentaciju te se obvezuje da će materijale nakon pregleda vratiti vlasnicima. ▣

Kontakt:

E-mail: kkz@kkz.hr
Telefon: 01/46 12 548, 098/27 96 78

Petar Kriste:
Sjene nad slobodom:
 sjećanja i pogledi na Hrvatsku 1989 – 2002.,
 Golden marketing,
 Zagreb, 2002.

Je li sve bilo uzalud?

Grozdana Cvitan

Iako je ova knjiga pisana za (bolju) budućnost, s obzirom na to da se spominje prošlosti – svih načina na koje su hrvatski građani prevareni i opljačkani u deset godina vladavine HDZ-a – bilo bi dobro da je neke stvari koje je bio u mogućnosti, autor razjasnio i osvijetlio do kraja

U vrijeme bivše vlasti, predizborne aktivnosti uključivale su i knjige koje su stranački prvaci pisali zbog sasvim određene predizborne promidžbe i to na način da se dan prije "šutljive" subote svi okupe u reprezentativnom prostoru, promoviraju neki na narudžbu sročeni partijski uradak, a onda to prikaže TV. Da i ove godine možemo očekivati sličnu vrstu knjiga sigurno je od onog dana od kojeg se građanima Hrvatske čini da je započela predizborna kampanja. Ili će knjige zamijeniti nešto drugo? Dojam spomenutih knjiga, čini se, mogle bi početi ispravljati knjige koje bi i u "šutljivu" subotu trebale čitatelja podsjetiti kako će sutra morati itekako razmisliti komu dati glas jer dosad su ih mnogi iznevjerili, a sutra će im to napraviti ponovno, ne prepoznaju li mogućnost da to isprave na izborima. Drugo je pitanje nude li hrvatski izbori neku dovoljno vrijednu i jaku ekipu koja će predizborna obećanja ostvariti, čiji će političari biti moralniji i neki tjedan dulje nego što traje predizborna kampanja, a novi dužnosnici prihvatiti konačna očekivanja birača koja bi trebala značiti da oni koji su na vlasti nisu u vlastitoj službi nego u službi ljudi koji su im na izborima dali povjerenje?

Hrvati – iznevjereni narod

Tu ekipu ne nudi Petar Kriste, autor i druge knjige sjećanja na Hrvatsku od 1990. naovamo. Štoviše, iskreno priznaje da je ne vidi, a misli kako će biračko tijelo provjeriti još nekoliko kombinacija i mogućnosti, pa možda i sačekati neku novu generaciju mladih ljudi koji bi drukčije vodili Hrvatsku od onih koji su je do sada uvaljivali u moralnu eroziju, ekonomsku propast i krajnje neatraktivno mjesto za život građana čije su sve nade izne-

vjerene. Nakon knjige (istog izdavača) *Dubrovnik – iznevjereni grad*, njegova nova knjiga mogla bi se zvati *Hrvati – iznevjereni narod*. Što ne bi ipak bilo dovoljno precizno, jer narod (velika većina) jest iznevjeren, ali od pripadnika tog istog naroda zbog čega je očito i nastala knjiga *Sjene nad slobodom: sjećanja i pogledi na Hrvatsku 1989 – 2002*. Počinjući knjigu zonom sumraka Hrvatskog proljeća, Kriste sugerira često istican kontinuitet ideje koji je održavao težnju naroda za vlastitom državom, ali i nadu kako će država, uspiju li je stvoriti, biti bitno drukčija od ove u kojoj danas preživljavamo.

Oni koji su sudjelovali u stvaranju države danas često pišu sjećanja: od unajmljenih zapisivača do unajmljenih stajališta, u toj se literaturi nađe svega. Zato će jednom biti zanimljivo i njezino komparativno iščitavanje, jer se čini da su neke hrvatske vlade od 1990. naovamo imale dovoljan broj onih koji svoja sjećanja smatraju povijesnim da misle da nacija bez njih u budućnosti ne može, iako bi u svakoj pravnoj državi većina njih svoja sjećanja trebali pisati iza dobro zatvorenih i stražarskih osiguranih vrata. Jer riječ je o ljudima koji su pretvorbu, pljačku i devaluaciju društva tako temeljito iznijeli na svojim leđima da zaslužuju knjige sjećanja iz biblioteke: Ne ponovilo se.

Pljačka desetljeća

Međutim, mnogi od njih i danas vladaju Hrvatskom, iako se na posljednjim izborima činilo da smo izabrali i druge stranke i druge ljude. Mafiokracija vlada novcem, a to znači da javno ili prikriveno, ona i dalje održava eroziju pravnog sustava, pravosuđa, institucija pravne države i moralnih vrijednosti. Bio je to posao desetljeća i on je odraden tako da će oporavak, ako se dogodi, biti dugotrajan, a jasno je i da sadašnja hrvatska vlast nije ona koja će taj oporavak iznijeti. U tom smislu, s cinizmom i bez njega, nije moguće ne primijetiti da je čovjek koji je sudjelovao u vladama triju mandatarata, bio ministar dvaju resora i član triju stranaka, upoznao scenu o kojoj piše.

Knjigom *Dubrovnik – iznevjereni grad* Kriste je pokazao jednu od strana i vrsta devaluacija koje su se dogodile u Hrvatskoj. Bila je to ona u obrani zemlje, a s obzirom na vrijeme rata, uključivala je i mnoge druge teme i probleme. Za

razliku od te knjige, u *Sjenama nad slobodom* autor nastoji obuhvatiti ukupnu gospodarsku sliku Hrvatske u njezinim prvih dvanaest godina postojanja i stradanja. Jer stradanje se dogodilo kroz sasvim jasno definiranu politiku u kojoj su na kraju Hrvatskom zagospodarila dva mafijaška klana: hercegovački i tehnomenadžerski, a to se dogodilo preko pljačke i zakona koji su joj pogodovali. Osim pljačke postojećih dobara otvorene su i korištene i sasvim nove mogućnosti u kojima su

Neke hrvatske vlade od 1990. naovamo imale su dovoljan broj onih koji svoja sjećanja smatraju povijesnim da misle da nacija bez njih u budućnosti ne može, iako bi u svakoj pravnoj državi većina njih svoja sjećanja trebali pisati iza dobro zatvorenih i stražarski osiguranih vrata

mafijaši nižih razina samo odrađivali ono što se u vrhovima vlasti odlučilo. Ili, kako bi autor rekao: kako se namigivalo s Pantovčaka.

Presudnim trenutkom Kriste smatra potpisivanje Sarajevskog sporazuma 2. siječnja 1992. godine i priznanje Hrvatske, kad u relativno mirnijem razdoblju veliki privrednici, političari i spasitelji zemlje organiziraju redom: pretvorbu i privatizaciju, pljačkanje postojećih fondova, šverc svega i svačega, od oružja, droge, nafte, cigareta, humanitarne pomoći (prvi koraci čega su organizirani u samim počecima rata), prehrambenih i drugih strateških proizvoda (u čemu je najviše šansi imalo, i to obilato prepoznalo, Ministarstvo obrane), organiziranje financijskog inženjeringa, privatiziranje novca iseljenika, ponašanjem prema formuli *kupi što skuplje, prodaj što jeftinije* i mnogim drugim metodama u službi politike stvaranja

sto do dvjesto bogatih obitelji koje će onda Hrvatsku "odvući" u razvoj. Politika je provedena, a gdje je završila Hrvatska – to gledamo svakodnevno.

Analiza šteta

Kao ministar turizma u vladama Jože Manolića i Franje Gregorića, Kriste je i sam doživio prve nalete hrvatskih spasitelja među kojima opisuje prve primjere u liku Stjepana Tuđmana, Fikreta Abdića i Pavla Gregorića, dok je ime izvjesne ljubavnice koja je baš tih ratnih godina u Hrvatsku trebala uvoziti pola slovenske proizvodnje piva ostalo nepoznato. Manje džentlmenki, ali ne i nezanimljivije, opisao je poslove Ine u kojima su se pod pokroviteljstvom predsjednika, premijera, znamenitog voditelja predsjednikova ureda i nešto poznatih menadžera, događale kupnje u milijunima američkih dolara, čija bi vrijednost do kraja godine pala na neke desetke tisuća dolara. Možda taj dio upravo dobiva na aktualnosti – Ina je pred prodajom, ili kao što poručuje knjiga: ono što je od nje ostalo.

Zajedno s gospodarstvom devalviralo se i ljude, a sve zajedno rezultiralo je uništenjem općedruštvenih vrijednosti. Kriste pripada autorima koji pokušavaju analizirati štete za Hrvatsku iz dogovora Tuđman – Milošević, analizu šteta, a posredno poručuje da smo mogli proći i gore da su svi ministri ispunili dobivene zadatke. Kako je u to vrijeme prolazila demokracija, Kriste ilustrira posuđenim naslovom knjige *Statisti u demokraciji*, također ministarskog autorstva iz istog vremena (Bože Udovičića). Upravo u kontekstu demokracije, ima tema koje je Kriste zaobišao (jasnije progovoriti o stvaranju HND i ulozi Josipa Manolića, primjerice) kratkim zahvatima, dok je neka razmišljanja ponavljao i više puta. Iako je to knjiga pisana za (bolju) budućnost, s obzirom na to da se spominje prošlosti bilo bi dobro da je neke stvari koje je bio u mogućnosti, autor razjasnio i osvijetlio do kraja.

Prilika čini lopova

Kristinu knjigu opterećuje nekoliko stvari koje bi se više manje mogle svesti pod autorovu sklonost citatima. U tom smislu on podjednako koristi sebe sama kao izvor pa primjerice citira nešto što se u dodacima knjige može pročitati u cijelosti (što je umnažanje istog materijala) ili pak opširno na-

vodi neke autore s čijim se viđenjima, ocjenama i analizama slaže. U tom smislu posebno su mu inspirativna *Sjećanja vojnika* Martina Špegelja. Zbog takvih autorskih postupaka i ova knjiga prelazi razmjere koje današnji čitatelj rado podnosi, a što se vrlo lako moglo izbjeći, tim više što je svoja zanimljiva ratna sjećanja već zapisao, a na Špegeljeva je mogao uputiti i kraćim naznakama. Tim više što su ona u javnosti itekako poznata. Osim toga, preuzimanje bilo čijih mišljenja otvara i mogućnost preuzimanja tuđih pogrešaka. Gospodarstvo je tema koju mnogi građani teško razumiju u detaljima, ali strašno osjećaju u životu. Zahvaljujući Kristinu strpljivom načinu prikazivanja, mnoge ekonomske nepoznanice postaju bliže, pa je ova knjiga mogla i ostati upravo na tom području u kojem se dogodilo "čudo" kojemu su samo lopovi i projektanti "čuda" davali pozitivan predznak.

O razlozima svojih zapisa Kriste će reći da smo svi u projekt neovisne Hrvatske uložili previše da bismo ostali ravnodušni na ono što se događa. Ali, kako ni oni koji su Hrvatsku uništavali i devalvirali ne misle o tom pitanju bitno drukčije, to je upravo usporedno čitanje daleko zanimljivije od pojedinačnih čitanja ovakvih knjiga. A i ono "svi" malo je manje. Kad se bolje izračuna tko je sve asistirao lopovima, držao lampu, ljestve i vreću, nakupi se takvih dobar broj.

Postoji li i dodatni razlog ovoj knjizi, onda je on u autorovoj želji da još jednom podsjeti na sve načine na koje su hrvatski građani prevareni i opljačkani u deset godina vladavine HDZ-a. Oni koji su to napravili jednom, ponovit će to opet, budu li imali prilike, jer su već pokazali svoju spremnost na sve. Nažalost, oni koji su ih trebali zamijeniti i pokušati ispraviti njihovo zlo pokazali su se mlakima i nesposobnima. *Je li sve bilo uzalud* – pitanje je na koje autor ne želi odgovoriti negativno, ali optimizma ne nalazi. Možda je optimizam najizraženiji u samoj činjenici da je riječ o autoru i knjizi koji pokušavaju dati odgovore na to što je bilo pogrešno i kako to u budućnosti promijeniti. U nas se ekonomisti rijetko kad slažu. I svi su protiv nečega. Malo je onih koji su i za nešto. Ovaj autor svoj optimizam vidi u toj drugoj praksi koju predlaže. ▣

Jonathan Coe,
Koji zajeb!,
preveo Petar Vujačić,
V.B.Z. Zagreb 2002.

: jonathan coe

koji zajeb!

Podjela plijena

Dragan Koruga

Složena priča u kojoj se prepletanjem društvene satire, metafikcije i žanrovskog eksperimenta stvara politički angažirano *preseravanje* izvan granica buržoaske moralnosti – pisac kroničar, suočen s neuspjehom vlastita života i smrću dragih mu ljudi, izriče smrtnu presudu jednom socijalno nepravednom društvenom modelu

U plimnom valu suvremene britanske proze koji, posredstvom nekih za to gotovo specijaliziranih izdavača, posljednjih nekoliko godina oplahuje police hrvatskih knjižara, uvijek se nađe pokoja zanimljiva riba. Jedna takva je i Jonathan Coe. Rođen je u Birminghamu, doktor je književnosti, a prije nego što će postati slobodni knjiški strijelac, predavao je na sveučilištu i komponirao jazz glazbu. Dosad je objavio šest romana, među kojima kritika izdvaja *The House of Sleep* iz 1997. i upravo *Koji zajeb!*, objavljen još tamo 1994.

Izvorno, ovaj je roman naslovljen *What a Carve Up*. Bio je to i naslov davno zaboravljenog filma iz 1961. (godine Coeva rođenja), hororca u kojem su glavne uloge igrali Sidney James, Shirley Eaton i Kenneth Connor. Aluzija nije slučajna jer radnja filma podsjeća na finale romana, a glavni je junak upravo opsjednut jednom scenom iz filma – majka mu, naime, nije dala da ga odgleda do kraja, pa ga sada, u doba videa neprestano vrti ne bi li nekako nadomjestio taj prekid. Uz to, filmski je intertekst u romanu prisutan na više mjesta i na različite načine (kao

kino ulaznica ili kao način smrti jednog od likova, koji podsjeća na smrt Shirley Eaton u Bondovu *Goldfingeru*). Naslov je zanimljiv i zbog svoje višeznačnosti. Osim, "zajeb", a *carve up*, u žargonu kriminalaca znači i, otprilike, *podjela plijena*, a u dobrom dijelu romana riječ je baš o tome.

Zaljubljen u Margaret Thatcher

Koji zajeb!, složena je priča u kojoj se prepliću društvenu satiru, metafikcija i žanrovski eksperiment, a osvrće se uglavnom na osamdesete godine prošlog stoljeća u Britaniji, koje su dakako obilježili lik i djelo Margaret Hilde Thatcher, barunice od Kestevena, prve premijerke u povijesti Ujedinjenog Kraljevstva. Zvali su je *željezna lady*, a godine njezine vladavine (1979.-1990.) pamtit će se po širokim reformama koje su praktički dokinule državu blagostanja, ali i dale zamah gospodarstvu. Tih osamdesetih krenulo se na Otoku u privatizaciju svega i svačega (zdravstvo, telekomunikacije, mirovinski fondovi), pozatvarana su brojna gubitaška poduzeća, među njima i većina brodogradilišta i rudnika, dotadašnjih ponosa britanske ekonomije, državni aparat sa svojim golemim sredstvima upregnut je u osiguravanje interesa krupnog kapitala. To se ponajprije odnosilo na gušenje radničkih štrajkova i sindikalnih aktivnosti, ali i na famozne navijačke zakone, za kojima vapi Hrvatski nogometni savez, a koji su nakon krvavog briselskog finala, suzbili huliganstvo i vratili engleske klubove u Europu. Neki od njih, Manchester United primjerice, danas su bogate multinacionalne kompanije s godišnjom zaradom koja se mjeri u stotinama milijuna funti.

Margaret Thatcher sporedni je lik romana *Koji zajeb!*. U nju je još od studentskih dana zaljubljen Henry Winshaw, laburist torijevskih uvjerenja, autor

zdravstvene reforme, ljiga od čovjeka. Njegovi su bratići i sestrične još gori. Hilary je kolumnistica tiražnog tabloida, glupa, licemjerna, koliko i zla *opinion makerica*. Roddy je galerist, jedan od arbitara elegancije britanske umjetnosti, koji zavodi mlade slikarice obećavajući im pomoć u probouju na tržište. Dorothy je vlasnica farmi na kojima prakticira intenzivno stočarstvo i peradarstvo ne libeći se ni eksperimenata zbog kojih mnogi u današnje vrijeme postaju vegetarijanci. K tome je i vlasnica goleme tvornice brze hrane. Thomas je bankar i ljubitelj filma, veliki masturbator. Posljednji od njih, Mark, tvorničar je oružja, koji u osvit Pustinjske oluje, trguje sa Sadamom. Od njihovih roditelja osamdesetih žive još samo morbidni Mortimer koji će prirediti krvavi bal i luda Tabitha koja od Drugoga svjetskog rata optužuje brata Lawerensa za izdaju u tom ratu i bratoubojstvo. Zajedno, pojednostavljeno, čine zločinačku organizaciju, osnovni predmet interesa Michaela Owena, već spomenutog glavnog junaka, nepopularnog pisca i samotnjaka, koji po narudžbi jednog nakladnika piše kroniku njihove obitelji.

Britanski Glembayevi

Istodobno, Owen ispisuje i svoju biografiju, biografiju na koju su posredno, a u nekim bitnim elementima i neposredno utjecali upravo Winshawovi. Njegova kronika tako postaje i potraga za vlastitim izvorima, za porijeklom, za biološkim ocem, a na kraju i za sudbinom (roman otvara citat iz Cocteauva scenarija za Orfeja u podzemlju: *Ako spavate, ako sanjate, prihvatite svoje snove*). Iako je upravo on pripovjedač najvećeg dijela knjige, nad njim na sličan način lebde stvarni demijurzi, a na najvišoj dijegetskoj razini on je lik o kojem se govori u trećem licu i to kao o pokojniku. Roman je tako konstruiran kao glavica luka, ali ne, kako to obično biva s umetnutim pričama, u jasno odjeljenim slojevima gdje čitateljev interes kreće od kore prema jezgri. Upravo suprotno, posredstvom kronike obitelji Winshaw čitatelj ulazi u svijet pripovjedača da bi se na kraju i ta razina uklopila u novu razinu priče. Ako se pri tom zna da pokretački sukob leži upravo u jezgri, u želji Tabithe Winshaw da kronikom, dakle pisanjem raskrinka svoje rođake i njihovu beskrupuloznu podjelu plijena, roman postaje nerazmrsivo klupko koje se samo ispisuje.

Knjiga Michaela Owena, kronika jedne obitelji kao metafora društvene povijesti jedne epohe, ostaje, doduše nedovršena, ali *Koji Zajeb!* Jonathana Coea nedovršen je samo u onoj mjeri u kojoj dobre knjige ne završavaju prvim čitanjem

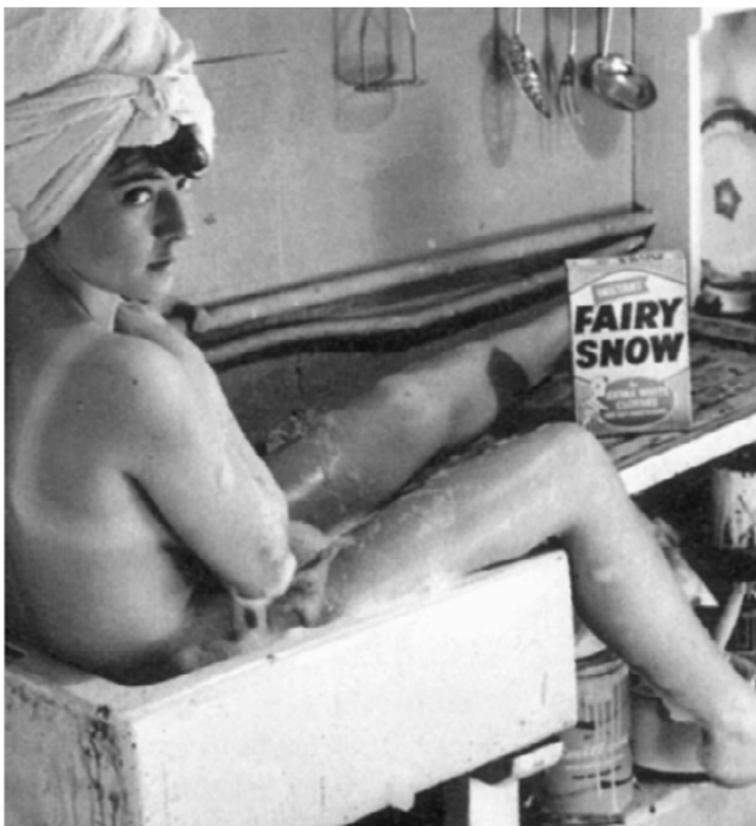
Domaćeg će čitatelja Winshawovi podsjetiti na Glembayeve, *varalice i ubojice*, Krležine reprezentante visokih klasa. S druge strane, kroničar Michael Owen (asocijacija na nogometnu zvijezdu je valjda slučajna) izdanak je nižih klasa, a jednako tako i svi njegovi prijatelji i informatori koji mu pomažu da napiše kroniku obitelji. Jedan od njih, Graham, ljevičarski aktivist koji će se zaposliti u Markovu poduzeću ne bi li raskrinkao njegove prljave poslove s oružjem, u ovlaštenom razgovoru o književnosti kaže Michaelu: *...problem s engleskim romanom je taj što je iz njega nestala tradicija političke angažiranosti. Mislim, sve je to puno preseravanja unutar granica buržoaske moralnosti... Nema radikalizma.*

Pogibaju svi

Koji zajeb!, međutim, za razliku od tih romana jest područje borbe ili, Grahamovim riječima, to je politički angažirano *preseravanje* izvan granica buržoaske moralnosti. Pisac kroničar, suočen s neuspjehom vlastita života, smrću dragih mu ljudi, u čemu u mnogome prste imaju Winshawovi, pisanjem im se na neki način osvećuje. Demaskirajući njihov modus operandi, izriče smrtnu presudu jednom socijalno nepravednom društvenom modelu.

No, kazna je dakako moguća samo u fikciji. Posljednji dio knjige duhovita je *Organizacija smrti* u obliku nekog šund hororca, u kojoj pogibaju svi Winshawovi, ali i sam Michael Owen. Taj dio, razumljivo s obzirom na smrt, zapravo je rekonstrukcija urednice, koja predgovor njegovoj nedovršenoj *Ostavštini obitelji Winshaw* počinje: *Signor Italo Calvino, talijanski pisac kojega literarni cognoscenti iznimno cijene, jednom je prilikom primijetio – neobično lijepo po mom suda – kako ništa nije potresnije od knjige koju pisac nije dovršio. Takve su nedovršene knjige, po mišljenju tog poštovanog gospodina, nalik ruševinama ambicioznih nauma, koji unatoč tome zadržavaju tragove sjaja i pažnje kojom su začeti.* Knjiga Michaela Owena, kronika jedne obitelji kao metafora društvene povijesti jedne epohe, ostaje, doduše nedovršena, ali *Koji Zajeb!* Jonathana Coea nedovršen je samo u onoj mjeri u kojoj dobre knjige ne završavaju prvim čitanjem.

Roman je 1995. zaradio Prix du Meilleur Livre Étranger, to jest naslov najbolje prijevodne knjige u Francuskoj, a da se slična nagrada dodjeljuje u nas, Coe bi se sigurno našao u užem izboru. ▣

Popularna cura

Sunčana Tuksar

Dragi, formule 1 protječu ispred mojih vjetrobrana i teško se mirim sa stvarima kao što su: čokolada deblja, ruž za usne s vremenom počinje smrdjeti, jučer su nam se zubi sudarali od strasti, a kad se sljedeći put sretnemo već ćemo nositi dolčevite. Autopraonica iz susjedstva ne prima ovakve modele na poliranje; sušim osjećaje na velike uvijače i umišljam atmosferu. Oštećena caklina koja se susreće s hladnim zrakom i pećina puna jeke znaju o čemu pričam.

Rekla sam ti: povjeri mi jednu svoju tajnu.

U tom je trenutku topla kiša zalila grad, a između nas je zabljesnulo tvoje uvjerenje da je ovo jedna od onih noći tu-robnih slatkoće života, bremenitog veselja odricanja, uzvišene neuzvraćenosti.

Sve to si očekivao čuti.

A, u stvari, mislila sam na seks, prostote, zablude i alkohol. Moj zahtjev nije imao domet. On je priča o jednoj subotnjjoj večeri koja stoji u paradigmatičkim odnosima sa svim ostalim subotnjim večerima u našim životima.

Stoga, rekla sam ti: povjeri mi jednu svoju bananu.

U tom trenutku topla je kiša zalila grad, a između nas zabljesnula je banana, velika i žuta poput daske za surfanje, nemoćna u svom nastojanju da postane netko i nešto, a ujedno najbliža duhu savršenstva od svega što smo prije upoznali. Sanjam u trgovinama, uglavnom o moru. *Mnogo love, odjeća DKNY, CK, auto, luda muzika, savršena tijela mene i moje prijateljice čine centralni događaj diska... Pijemo i vrištimo, sve je sporedno, sve je MTV.* Tako to izgleda gledajući, recimo, s Venere; nas dvije smo, recimo, tamo. Pogled koji se pruža ako čovjek gleda iz, na primjer, svog kvarta, drukčiji je. Nečija prijateljica ne može ići. *Kuš, htjela bi i to, al nemre. Sva joj ta spika ide na žice, al si nemre pomoć. Bu, na jesen, kad se sve malo skulira, priroda i to, kuš.* Nas dvije, nas baš briga, tu smo da se zezamo. Dane provodimo cerekajući se i igrajući picigin s frajerima koji su zgodni i stoposto debili, fučka nam se. Druge cure zabijene su u najnezamjetljiviji kut plaže i proklinju svu lijenost zimsku i vražje teretane i cure poput nas. Jedu čevape s lukom, palci im vire iz nanula, nose dva različita dijela badića: gaće šarene s izraženom plavom i zelenom nijansom, grudnjak proketo bordo, ili: gaće s nadrealističkim uzorkom, grudnjak, onaj svjetloplavi što mu je na kraju prošle sezone pukla kopča pa se sad mora zašnorati. Tješe se stihovima K. Gibrana koji govore o prijateljstvu.

Nas dvije, nama to ne treba. Mi volimo jedna drugu, naše lijepe noktiće, prekrasne svjetlosmeđe kose, oči blistave i umove britke; imamo super noge u traper

minicama i zajapurimo se kad pričamo o ozbiljnim stvarima, o ljubavi, na primjer.

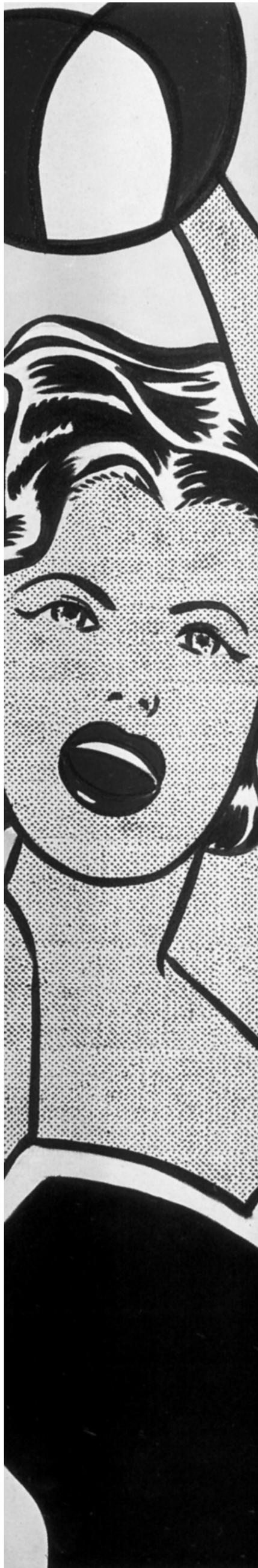
Ili:

Rekla sam ti: pa pička li ti materina!

U tom trenutku topla je kiša zalila grad, a između nas ispriječila se šaka, rumena i stegnuta te progovorila svojim univerzalnim jezikom, a meni su u tom trenutku protrčala kroz glavu sva čudesa u vidu rupica na butinama. Pogledala sam u cice svoje prijateljice i znala da će od sad sve biti drugačije. Da ti nećeš doći sa svojim zelenim pogledom i tijelom sportskog boga na godišnjem odmoru, a ja ću te svejedno tražiti između redaka neispunjenih želja i još jedne runde u disku.

Dobro plešem. Lijepa sam kad se smijem. Fora sam. Pametna sam. Imam iks faktor koji jednako pali kod pisaca i Bosanaca. Sve oko mene je super samo još nije naišao – onaj pravi; onaj koji na prvom kavi može izdržati sve moje identitete i utjelovljenja raznih jebačica, zajebanica, pjesnikinja, agresivki i vintersonki. Plešem kao da želim biti jedna žena jednom muškarcu, a možda i mnoge žene mnogim muškarcima. Ili, kao prava asocijalna kučka, odbijam pomaknuti se u stranu kad se mimoilazim s drugim kučkama, jer volim situacijsku slobodu koju je Sarah Jessica Parker uvela u ovaj grad. Napokon mogu nositi naočale bez dioptrije, stajati na šanku s istom frizurom kao i moja prijateljica i pričati o penisima bez grižnje savjesti. Adolescentski ekspresionizam tjera me, poput magarice, ujutro na pipu i pijem dok me ne zaboli želudac kako bih zaboravila da tvoje čavrljanje i moje roze sandale ne idu zajedno i da način na koji se krećem svijetom može jedino kupiti sjedalo u sportskom gliseru, jednom od pet u Europi, nekog tko ljetuje ovdje još od djetinjstva.

To nije bila topla ljetna kiša koja je natopila grad. Bio je to pljusak u mokrim japankama i podvnutim trapericama. Pogledala sam u svoje cice i znala da sve ostaje isto. Slušaju se neki zgodni chill outovi, noći su vruće, buljimo u zvijezde s terase, cugamo sangrije ili margarite, blebećemo o nečem, nekom. Uglavnom o ozbiljnim stvarima, egzistencijalizmu, na primjer, to najviše volimo. To je područje mog interesa, osobito sad kad gledam na stvari drugim očima. Sad imam iskustva. Zgodna sam pa mi se pružila prilika da prođem svašta. Usto sam pametna pa nisam nadrapala, bar ne onako školski: droga, reputacija, manipulacija. Cool sam riba. Kad pada kiša naložim si vatricu u kaminu. Surfam po književnim kritikama i brbljam sa svojim super frendicama. I ja sam njima super. Pijem kapučino. Imam dizajnerskog štihpa pa mi je kuća super uređena. Volim meksičke pločice i žute, crvene i crvene boje – svjetlost u tim bojama ujedno je dobra za genitalije škorpiona. Kupaonica mi je kombinacija bež i fuchsija boje, pločice na podu lakirane su, rasvjeta je ugodna, štapići su mirisni, ulja aromaterapijska. Sve je malo divlje, ali tako ja volim, malo sirovo. Oldstone paneli su mi preskupi, ali smislit ću nešto još bolje da obložim zidove i bit ću još više zadovoljna. Moj pas ne voli kišu

– brzo obavi nuždu i pogrebe po vratima, ja ga puštam preko balkona, on se ispruži ispred peći i drijema.

Živim jednostavno. Volim jednostavno i lijepo, i kužim sve spike. Imam nekih sitnih smetnji i zato se sprdam, ogovaram i ironiziram, uz lagani osjećaj krivnje. Smetnje nestaju kad stigne ljeto i sangrija, moja frendica, naše duge kose, izražajno našminkane oči, sjajne usne prirodne boje i visoke pete. Idemo na čagu, imamo fakof izraz lica, britke komentare i zavodničke kretnje. Ja prvo odjebem, a onda se smješkam. Druge večeri obrnuto. Radi dinamike. Pa nek' si misli! Onda gledam nekog drugog, pa opet prvog. Tog odabranog. Ne radim prvi korak, ne ohrabrujem na prvi korak. Ne dajem i ne uzimam broj telefona. Ne idem drugi dan na kave i ne zacopavam se. Sad kad znam tajnu imam superioran smijeh, ne brbljam kao šiparica, komentari su mi stalozeni, stav distanciran. Sve vrhunarski cool. Spavam samo s tipovima koji su mi seksi na prvi pogled i koji su veliki i zgodni. Jer ja sad kužim spiku i totalno znam kako treba. Kad dođu van Anica, Fani, Branka i Lejla (ušvercala se s njima), i kad zazveckaju torbicama Fendi, potpeticama Prada, Patek nakitom, "nude make up" mejkupom i cvjetnim mirisom posred pičke, napete i glamoramične, ja se uopće ne uzbuđujem. Znam da će se čaše kuckati, a stihovi visjeti iznad šanka s kockicama leda. Znam da će pokreti postati otvoreniji, pogledi izravniji, ples izazovniji, a ruke će iznad glava, iza ponoći, plesti nevidljive čarapice za patuljke. Znam zašto im se dečki smješkuju, znam da im puca za sve – imaju dobre kožne jakne.

Pored mene netko me pita koji mi je broj. Odgovaram: 38. Moja prijateljica se smije, i ja se smijem dok me žulja rupica od nečijeg žara na majici.

Glavno je. Pijana sam. Super je. Srećem školske zvijezde koji su vrhunac slave doživjele kad su ponavljale sedmi razred, a sad čak nemaju ni napetu straznjicu. Kao dečki koji se meni sviđaju – oni koji dođu ovamo, stanu na ulaz nekog disko-kluba, prekriže ruke i zauvijek ostanu tamo. Ja ih jako privlačim. Mislim da je to zato jer prepoznaju moju složenost i senzibilitet. Među nama se događa iskrena povezanost. Sve u svemu, ostajem izvan igre. Mene nitko ne može imati. Odradila sam svoje dekoltee i šljokice na sljepoočnicama, izbačena bedra, priprijeti jeans, periferne poglede preko rubova nekih čaša s nekim pićem (votka i redbul i još nekaj). Odstajala sam svoje šankove i osmihe na ulazu i ljubljenje ovlaš u obraz i pružanje ruke na stisak i mali no-sić-velika kosa image. Sada stojim sa strane ili plešem, plešem. U mene se zaljubljuju pjesnici, džankiji, psiholozi i redari. Tajna je u skvarcenoj svjetlokojoj plavuši koja nosi pink. I klinici me gledaju. Kad stavim ruke u džepove napne mi se tkanina na guzi i vide mi se tange. Lagano se oslanjam o vlastiti stav: poluosmijeh, polupogled, polupijana. Imam tatoo. Ja sam ruka na ramenu nekog frajera: sori stari, takav ti je život. Imam druge planove.

Ponekad gledam pokojeg tipa na plaži: veseli se curici koja je stavila ručnik s mamom tik do njegovog, pedofili. Mala ima oči kao iguana. Ružne žene me gledaju, one lijepe prolaze uzdignutih glava – gledamo se međusobno. Vruće mi je. Žedna sam. Mislim: trebalo bi ukinuti poluprazne zdjele s keksima, bivše dečke i frajere koji se furaju na Crnce; trebalo bi uvesti više bakica koje balansiraju košare na glavi i sredovječne Kineze koji nemaju veze s mafijom.

Čekam jesen da skinem pjege jer neće pristajati uz nečije nadolazeće uzdahe. I dok će nam se usne pretvarati u pljeskavice, htjet ću i dalje imati krila sa skutera i miris zapljuskivanja. Umjesto toga imam ču griznju savjesti zbog jedne nenapisane razglednice i mamurluk. Nisam marljiva.

Sunčana Tuksar rođena 1972. u Čakovcu. Profesorica engleskoga jezika i književnosti. Prevodi s engleskoga (eseji i knjige) i piše književnu kritiku za Treći program Hrvatskog radija i Zarez.

književnost

Hodam i čekam na nekog tko zna pjevati i plivati, u sjeni sam vlastitih trepavica i sjedam kao žena koja se ne naginje naprijed. Nisam dobra: jedu mi se dagnje i ne zanima me način na koji ću doći do njih. Stružem prigušeno ali uporno vilicom po tanjuru dok visoka frekvencija ne probije zid tvoje čulnosti, a onda ti se smijem u lice. Jer, tamo, u Egiptu, gdje smo moja najbolja prijateljica i ja zakopale bitak studentskih dana, muškarci imaju ružne nosove. Biram ostanak. Ovdje je bolje. Rulja se vrzma, bebe odbacuju sisu, potom i dudu, prijatelji iz nečijeg pješčanika govore lascivnosti jer su narasli veliki. Žene boje kosu, nose perle, mažu noge uljem, skidaju i ponovno stavljaju sunčane naočale. Muškarci se premještaju s boka na bok.

Sjedim na terasi, miješam kapučino. Moja prijateljica mi se ne pridružuje: jede hrenovke i ima ideje. Pojela sam sladoled, popila margaritu, pričala sam s prijateljicom o svojoj životnoj ljubavi. Nju iza ugla vrebaju osjećaj odgovornosti i telefonski poziv. Ja, meni je super: pravim se da sam te izmislila i uživam u tome. Liježem na plažu kao plijen, a uvečer plešem kao lovac. U mraku se sjaj lako može protumačiti kao odblesak nečijeg plesnog pokreta. Vani su tropske vrućine pa nosim safari hlačiće. Majke-kontrolfrikovi u slamnatim šeširićima vode dječicu na satove violine. Propedereni dečkići ulaze u Sisley raskopčanih košuljica i glatkih trbuha. Obrnuta proporcionalnost seksualnosti djevojčica obučenih kao žene i žena obučenih kao djevojčice odražava se na razini potpunog gubitka samoobjektivnosti: vladavina prvih stidnih dlačica i proširenih vena. Pogledom me proždire tip s fetišem na znoj dok mi se povraća od vrućine. Muškarci goli do pasa voze crvene kabriolette.

Uspinjanje našom ulicom donosi olakšanje: miris drveća i zvuk mlaza vode iz šlaufa. Ljudi zalijevaju vrtove. Vretence na mom desnom bedru znači nužnost i automatizam vječnog povratka. Prekrasna sam. Sve je moguće i ništa nije fiksno. Ukleta sam.

To nije bila topla ljetna kiša koja je natopila grad. Nisi vozio auto držeći volan jednom rukom dok ti je druga visjela kroz prozor. Bila ti je na mom koljenu, nisi je micao ni da zapališ cigaretu ili promijeniš muziku. Nikad je nisi micao. Uvijek si se vraćao kući u svijetlim hlačama i svjetloplavim ili tamnocrvenim pulloverima; nosio si povrće koje si potom sjeckao na šanku koji dijeli kuhinju i dnevni boravak. Bio si Skandinavac, kose žute od sunca i ja sam razumjela sve što si govorio. Prije nego li si došao k meni nisi uništio ničiji život. U sandalama na visoku petu gazila sam kroz zoru, stopala su mi skladna, strugala sam šljunak. Ispod oboda tvog šešira nalazila sam prijatelja iz djetinjstva kojeg sam nekad davno htjela poljubiti. To je valjda bio onaj egipatski bitak. Sada sam svoj apsolutni sinonim i kontrastna podloga. Tvoja ruka na mojim grudima nema smisla.

Rekla sam ti: povjeri mi jednu svoju tajnu.

U tom trenutku topla je kiša zalila čitav svijet, sve. Hoću da budeš lijek za moj ćudljiv svrab i da ne zahtijevaš da krvne vrećice preostale svijesti procesiraju divan ljuljuškavi hod kojim si se upravo nekamo zaputio. U suprotnom ću te okriviti za proždrljivost i zatražiti da ubiješ svako čuđenje ili ljutnju povezanu s mojim zakašnjelim trenutnim prikazivanjem sadašnjosti. Vrebaj u žbunju na nadolazeće dosjeiksovske rečenice koje ću izgovoriti unutar 14 dana.

Posjeti me na mom ladanju krajem kolovoza.

Kad ti u nekom konverzijskom toplom obroku usfali prstohvat Južne Amerike, sjeti se da se jojoba čita ho-ho-ba. ▣

Dan

Irena Matijašević

Dan za pisanje počinje strašno... Ujutro previše spavaš, poslijepodne opet spavaš: predvečer maltretiraš bližnje. To znači da ćeš u noći morati pisati. Prvo, zato što si prenaspan; drugo, što s tobom nitko od bližnjih ne želi razgovarati.

Za sve postoji razlog. Za stvaranje također: nezadovoljstvo je, međutim, samo simptom. (Što mi je govorio grad dok sam njim šetala. Nije se ni pomaknuo, kao što se ni inače ne pomiče ništa zbog mojeg oćuđenja.)

Krivo je djelo. Ono može biti i pravilno, ali mora biti opterećeno krivnjom. Nije stvarano zbog njega samoga, nego iz nečije pobude da ga stvori. A ne da ga stvori. Tako bi trebalo biti, kažem si u bradu, u rano jutro.

Izlazim često ujutro. Uvijek je preda mnom beton: siv, pa se dvoumim.

A gdje su oni sinoćnji sati, osmijesi koje sam dobacivala ekranu. Gdje su

kamenčići Ivce i Marice, mliječna staza i kojim putem ću krenuti, prema kojim satima... U bajkama uvijek padne noć, da se junaci zagube, i da se život zakomplicira. Kad se junaci zagube, i dalje su u priči, postanu njezine izgubljene duše. U noćima pak neke sve sjaji od lunarne jasnoće. Njih zovu "lunaticima".

To je zato jer nam je komunikacija svedena na taj kanal. K tome, moramo i danas utvrditi da on postoji. Nakon toga, skoknuti po Master karticu, na šalter, s Jungom u mislima i vrećicama u rukama, iz Konzuma. Onda malo Blaise Cendrars i njegove južne žene... Kakvi su to opisi: taj kanal, i kako se iz njega na vrijeme iskopčati.

Onda, ide, zbrajanje: komunikacija sa životom je višekanalna, kao i s ljudima.

Razoriti podjelu noći i dana

Pametni ljudi to rasporede: po dijelovima dana, određenim osobama: svaki dio opslužuje jednu funkciju. Ne može se dogoditi da vam ista žena služi za ljubav, za razgovor, za reprodukciju, i još za pokazivanje, ili uzdržavanje... Isto vrijedi i za muškarce. Mislim da cinici dobro znaju da je tražiti sve u jednom ludost. To su one priče s barbituratima, poslije kraja ljubavi, i tako dalje... Isto vrijedi i za dan. Jutro ne može biti noć, podne i poslijepodne.

Kanale treba zatvarati, otvarati; pro-

vjeravati jesu li još protočni, svaki u svoje vrijeme.

Tako to biva u redovnim danima. Ali u danima stvaranja? Jutro ne služi ničemu, u podne nema apetita: poslijepodne je najgore: eksplozija kaosa, prije negoli u noći počinje izranjati dnevna, dotad nezamijećena, svrha. Cijeli raspigan dan je bio priprema: sve razasuti što, inače, normalnim danima služi održavanju balansa... Dani su podijeljeni na dijelove, kao što su godine podijeljene na dane, a dani su još podijeljeni na godišnja doba. Da bi se stvaralo, mnogo toga valja razoriti, ali prvo podjelu noći i dana. Podloga je svijetla, slova su tamna. Afroamerički pjesnici su dugo tražili boju svojih slova. (Ako su slova bijelaca crna...) Umjetnost je rasistična, ili samo opterećena segregiranjem od okoliša.

To nije, međutim, ukupna istina: vide se samo slova. Nitko ne gleda što im je podloga. Danom zovemo cjelinu: on sadrži i noć. Noć nije sastavljena od noći i dana. Ona je sama, odvojena: čovjek je zbog toga noću rijetko svjestan da je i ona dan.

A pisanje? I mali zločini koji se okolini (ili podlozi, zašto ne) djela čine? Oni su dio zbilje umjetnine, ali se ne vide. Dio umjetne zbilje, možda, tako bi se isto moglo reći, iako možda nije nimalo točnije. ▣

NOVOSTI MOČVARNIH PODRUČJA

ČETVRTAK, 13.02. • 20:00 • 20 KN
RADIKAL DUB KOLEKTIV (Zagreb)
ANALENA (Zagreb) www.analena.org

PETAK, 14.02. • 22:00 - 04:00 • 15 KN
VALENTINOVNO SKA BAL
SKATANICO! SOUND SYSTEM PARTY

UTORAK, 18.02. • 20:00 • 0 KN
GALERIJA MOČVARA PREDSTAVLJA...
Ana Šerić, "MOJ ZAGREB KAK IMAM TE RAD"

PETAK, 21.02. • 22:00 - 04:00 • 15 KN
DEJAVU... OSAMDESETE - THE HUMAN LEAGUE
večer posvećena sheffieldskim dance elektroničarima

SUBOTA, 22. 02. • 21:00 • 25/35 KN
PUNK REGGAE FIESTA! - SKA SPECIAL
CADDIES (Slovenija)
RED FIVE POINT STAR (Slovenija)

NEDJELJA, 23.02. • 20:00 • 30 KN
SIX PACK (Jugoslavija)
BELLPEACE NOISE (Split)

UTORAK, 25.02. • 20:00 • 0 KN
KUM - KAZALIŠTE U MOČVARI PREDSTAVLJA...
RAN (japanski - kaos) - Reanimirana Art Nacija

ČETVRTAK, 27.02. • 20:00 • 20 KN
ŠUMSKI (Zagreb) www.sumski.net
POLJA LAVANDE (Split) www.poljalavande.cjb.net

BUM! - BUDUĆNOST U MOČVARI!!!

04.03. JIMI TENOR (Finska) • 10.03. CAPITOL CITY DUSTERS (S.A.D.), PEACH PIT (Zagreb)
18.03. CHRISTIAN DEATH (S.A.D.) • 04.04. THE MARS VOLTA (S.A.D.)
09.04. BORN DEAD ICONS (Kanada) • 10.04. EDO MAAJKA I LEKSURINI (Zagreb/BiH)
17.04. DARKWOOD DUB (Jugoslavija) • 24.04. HOVEN DROVEN (Švedska)
06.05. ME WITHOUT YOU (S.A.D.) • 24.05. PUNGENT STENCH (Austrija)

MOČVARA

KLUB URK-A, TRNJANSKI NASIP BB, ZAGREB, 01.6159.667 & 6159.668, WWW.URK.HR

Noga filologa

Goli Pindar

Neven Jovanović

Koliko god bilo teško pobijediti na Svjetskom prvenstvu u rukometu, neizmerno je teže i složenije održati na životu jednu tvornicu, učiniti da uspješno posluje i da svi dobivaju plaće. No tvornica ne stane u kolektivnu maštu

Heroji su se vraćali kući. Pobjeda je bila izborna, prvo mjesto osvojeno. Njihov je narod s uzbuđenjem pratio njihovu borbu, s oduševljenjem dočekao vijest o pobjedi, i sad je prepunoga srca pohrlio na doček heroja. Na najvažnijem od javnih mjesta u gradu podignuta je posebna montažna zgrada iz koje će heroji biti vidljivi svem mnoštvu. Oko zgrade razlio se narod u tisućama: došao je, pričat će kasnije, svatko tko je mogao, staro i mlado, muško i žensko. Širilo se festivalsko raspoloženje. Ljudi su izgledali i ponašali se drukčije nego obično; ponosno su i na maštovite načine isticali različite simbole i obilježja (doček je odlično mjesto za isticanje).

Kucnuo je čas da se heroji ukažu narodu. Erupcija zanosa: skandiranje, pjevanje, glazba, plesni pokreti, buka, smijeh, trijumf, svečanost, samozaborav i samopredaja, velike riječi, velike geste, veliki simboli, veliko mnoštvo i veliko jedinstvo: sve što dan čini drukčijim od običnog.

Kulminaciju slavlja najavio je izlazak Barda, pjevača i pjesnika. Njegova je zadaća bila staviti konačni pečat na vezu heroja, naroda i pobjede. Bard je zadaću ispunio; u tili čas, riječi njegove pjesme, uz zvuke koji razgaljuju srca, pjevao je zbor, pjevale su tisuće – jer u zbor su se stopili svi: heroji, narod, javne osobe i javni službenici.

Mi smo prvaci.

Servus dragi polis moj

Gornji opis ima funkciju onih papirnatih lutkica koje

je moja generacija izrezivala iz Politikinog zabavnika, s pripadajućom kolekcijom papirnatih haljinica, odijelca i kostima. Kao što su lutkice postojale da bismo ih odijevali, tj. da bismo im mijenjali kostime, tako i ovaj namjerno ogoljeni opis čeka svoje ruho. Što ćemo mu nataknuti? Razumije se – prizor iz Grčke petog stoljeća prije nove ere: doček pobjednika panhelenskih igara, priređen u pobjednikovu rodnom polisu, uveličan izvedbom epinikijske (= u slavu pobjede) ode najslavnijeg pjesnika za takve prigode: Pindara iz Teba, songwritera koji je putovao grčkim svijetom od grada do grada, s kontinenta na otoke pa sve do Sicilije, po narudžbi komponirajući i izvodeći pohvalne pjesme za koreografirani zbor s instrumentalnom pratnjom.

– Ah? Velite, i polis zagrebački prošlog je tjedna tako dočekao nacionalne rukometaške heroje? Našao se i hrvatski Pindar? Nije se tome čuditi; znate, još je Matoš ustanovio da je slatki kaj – riječ koja postoji i u grčkome (gdje, istina, znači i).

Šola u katedrali

Sport je za antičku Grčku bio jedan od biljega identiteta, jedna od institucija koje su ih činile drugačijima od barbara. Svaki je pristojni polis morao, uz zgradu poglavarstva, trg i kazalište, imati i gimnazij, javni sportski teren. Ovaj je teren služio lokalnoj tjelovježbi i natjecanjima; za razinu višu od polisa postojali su svegrčki vjersko-sportski mitinzi. Takve su igre imali brojni bogovi u brojnim svetištima, koja su tako postajala meta sportsko-vjerskog turizma; najslavnije su svegrčke igre Olimpijske i Nemejske (u Zeusovu čast), Pitijske (u Delfima, u čast Apolona), Istamske (u Korintu, za Posejdona) i Panatenejske (zbog kojih se atenski košarkaški klub zove Panathenaikos). Spomenuta veza bogova i sporta nije nimalo sekundarna ni dekorativna: grčki je sport religijska, kulturna aktivnost – finale rukometnog prvenstva odigrano u katedrali, ili u Lourdesu ili Mariji Bistrici – to pokazuju i Pindarove pjesme, govoreći o mitovima, o odnosu bogova i ljudi, o načelima na kojima funkcionira svijet.

Grčki su sportovi bili izuzetno kompetitivni, i u njima je bila važna isključivo pobjeda. Coubertinu bi se Grci smijali. Nagrade su dobivali samo prvaci, nije bilo "srebrnih" i "brončanih," – ali ni rekorda: izvorno grčko brže, više, snažnije uvijek znači brže, više, snažnije od konkretnog protivnika. Jer za

Grke je sportska pobjeda nezamisliva bez poraza, nema dobitnika bez gubitnika, i užitak vlastita trijumfa proporcionalan je gorčini tuđeg neuspjeha: neka pati koga smeta. Grčki je sport, kao što vidimo, borba i rat (najpopularniji grčki sportovi predstavljaju osnovne vještine antičkih vojnika: trčanje i skakanje, bacanje koplja i diska, boks i hrvanje). Napokon, taj je sport borba pojedinaca; Grci su igrali i ekvivalente našim timskim sportovima, ali to su za njih bile igre, neozbiljan oblik privatne razonode.

– Ah? Znači da Grcima ne bi baš samorazumljivo bilo prošlotjedno divljenje rukometaškoj reprezentaciji?

– Nismo li tragove slične težnje opazili i na našem dočeku? Nismo li vidjeli kako mnoštvo iz cjeline ekipe izdvaja pojedine igrače, kako ljudi hoće imati svoga glavnog heroja?

Gola istina

Grčki je atleta pred publiku stupao gol. U trenutku pobjede, njegovo golo tijelo postaje stjecište najrazličitijih značenja. Za početak, to je golo, atletsko, mlado, muško i pobjedničko tijelo predmet erotske žudnje publike.

– Nešto kao plakati "VALČIĆU OŽENI NAS"?

– Da, s tim da je žudnja u patrijarhalnoj Grčkoj prvenstveno homoerotska: gledatelji su redom muškarci (žene bi bile izložene prizoru za koji im mediteranska kultura sugerira da je penisu mjesto na javnom mjestu).

– Možda su i naše plakate držali dečki...

Golo, mlado, agonističko tijelo atlete-pobjednika našeg sugrađanina, istovremeno je i naše idealno tijelo: ono što smo mi (sredovječni, s viškom kila, manjkom zdravlja i kondicije) nekoć bili – kamo li je to samo nestalo? – ili ono što ćemo mi (u pubertetu, s viškom prištića, manjkom koordinacije i svakovrsne kontrole) obvezat-no postati. I najvažnije: to pobjedničko tijelo opredmećuje bit sporta. Tijelo postaje gola istina: ono izražava sile koje drmaj u našim životima, koje oblikuju naše želje i strahove – i opipljivo nam jamči da je te sile moguće nadvladati, da jesu nadvladane, da smo ih mi nadvladali (jer mi smo prvaci). Ova je poruka u našim u trenirke umotanim tijelima nešto manje jasna; već se zato isplati zlatne medalje naše reprezentacije, na bini usred Trga bana Jelačića, staviti pokraj vijenca od divljeg celera ("Zar se Grci bore za salatu?"), s nevjericom pita jedan barbarin u Lukijanovim Dijalozima) na glavi mladog trkača s Nemejskih igara. Ali i u govoru grčkog agonističkog tijela ima nečeg skrivenog: skrivena je činjenica da je sport stilizirana životna borba, esencija borbe, borba oslobođena svih zbujujućih detalja. Životno je natjecanje, nasuprot otvorenosti i pravilnosti sporta, prikriveno i nepošteno, i – nadasve – često bez vidljivog protivnika, često bez pobjednika, često bez mogućnosti pobjede. Brutalno

rečeno: koliko god bilo teško pobijediti na Svjetskom prvenstvu u rukometu, neizmerno je teže i složenije održati na životu jednu tvornicu, učiniti da uspješno posluje i da svi dobivaju plaće. No, tvornica ne stane u kolektivnu maštu. Njezina je pobjeda slabo vidljiva, nimalo konačna, i nedovoljno naša: kako će se nacija, jelenskih mirogova, identificirati s tvornicom?

Pindar s Dinare

Tako stižemo i do najproblematičnijeg dijela moje male grčko-hrvatske prisposode. Ako je doček rukometne reprezentacije u Zagrebu sličan dočeku Hijerona, pobjednika u konjaničkoj utrci u Sirakuzi, zar je onda Marko Perković Thompson hrvatski Pindar, a Daleko, daleko hrvatska inačica prve Olimpijske ode? Ako je tako, što to znači za Hrvatsku? A što za Grčku?

Možemo reći da u tom slučaju jedinstveno umjetničko djelo biva zamijenjeno obradom Abbina Super Troopera za heavy metal gusle i fašistički pozdrav, pa nam pravo budi, no takva je konstatacija odviše očita, odviše jednostavna, i snobovska. Recimo istinu. Thompson, koji se na dočeku našao po zahtjevu rukometaša, a na opće odobravanje mnoštva (i uz blagoslov Nepoznatog Nekog), našao se tamo da učini isto što je činio Pindar: da kao Pjesnik, Muzama nadahnut, specifičnim ritualom zapečati i verbalizira slavu pobjednika i slavu naroda, da magičnim muzičkim obredom (muzika je u grčkom ono što pripada Muzama!) pokaže i kaže da su pobjednici i narod isto – da je narod pobjednik – i da izloži u čemu su isto. To što pjesnik pokazuje možemo, i moramo, onda tumačiti kao iskaz identiteta: što masa želi o

sebi čuti i reći.

Da, taj iskaz izaziva mučninu. Naša masa želi o sebi čuti da je nasljednik NDH; od svih raspoloživih obilježja, masa želi upravo dizanje desnice i dranje Za dom, upravo simbole fašizma. To je ono s čim, usred čega, moramo živjeti, i protiv čega moramo govoriti i djelovati (ako se s podignutim desnicama ne slažemo).

Međutim, podignute desnice Thompsona i mnoštva s Trga bana Jelačića govore i nešto o Grcima i Pindaru. Točnije: navodi nas da budemo podjednako nepovjerljivi i prema Grcima i Pindaru. Što je, zapravo, uznemirujuće kod neke mase? To da masa koristi fašističke simbole (ili: da tolerira njihovo korištenje)? Ali simboli su samo znak; ono što je u glavama može tamo biti i mimo simbola – i ne spominjući okolnost da u različitim kulturama različiti simboli mogu značiti isto. Jesu li Pindar i starogrčki navijači bili potencijalni fašisti?

Mislim da je od samog odgovora važnije da smo to pitanje uopće postavili. Moderna je kultura brže-bolje odbacila strahopoštovanje prema klasicima i ugledanje na njih, s olakšanjem smo zbacili jaram kompleksa da mi nikad nećemo biti tako dobri kao oni. Umjesto idolopoklonstva, moderni su specijaliteti dekonstruiranje i demontiranje klasika. Pa ipak, i dan danas, prva naša misao pred Pindarovom pjesmom nije "Evo antičkog Thompsona"; prva je naša misao "Evo vrijednog umjetničkog djela; treba ga razumjeti, isplati se razumjeti ga." S Thompsonom se lako sprdati, a nije mnogo teže ni kritički ga analizirati. Zašto smo onda pred Pindarom tako ozbiljni i puni poštovanja? Zašto isključujemo mogućnost da bi on bio odborjan? ▣

Pindar, Olimpijska oda 13 (st. 24-32)

Najviši, ti koji široko Olimpijom vladaš, ne budi zavidan na riječima mojim u sve buduće vrijeme, Zeuse oče, i, dok ovaj narod neškodljivo vodiš, ravno usmjeri vjetar Ksenofontove sudbine; i za vijence od njega primi ovaj slavljenički obred, koji dovodi on iz dolina Pise, kao pobjednik i u petoboju i u stadionskoj utrci; on postigao je što nijedan smrtni čovjek nikada prije nije.

Pindar, Pitijska oda 8 (st. 83-100)

Tako sretan povratak njima na Pitijskoj svetkovini suđen ne bijaše, i kad se majci vratiše svojoj sladak smijeh unaokolo radost ne pobudi; kloneći se dušmana svojih uličicama se šuljaju, nesrećom izjedani. Koga pak uspjeh tek zapadne, taj potaknut nadom u veliko obilje na krilima muškosti leti svoje, imajuć težnje od bogatstva jače. U hipu smrtnika radost naraste; no tako i na zemlju pada, oprečnom težnjom uzdrmana. Stvorovi jednodnevni! Što je netko? Što nitko? Sjene san je čovjek! Međutim kad dođe sjaj od Zeusa dan, blistavo svjetlo na ljudima počiva i život blag. Eginu, draga mati, na putu slobode grad ovaj prati sa Zeusom i vladarom Eakom, s Pelejom i odvažnim Telamonom, i s Ahilejem!

Preveo Ninoslav Zubović

reagiranja

Još o perverziji

Drago Glamuzina

Uz reagiranje Igora Markovića Lekcije iz seksologije, Zarez br. 96-97.

Igor Marković voli polemizirati. Njegovo obrazovanje je površno ali on ipak voli njime mahati. Pritom ga ne zanima predmet o kojem raspravlja niti želi doći do nekog rješenja. On želi uništiti protivnika i pri tom ne bira sredstva. Spreman je na izvrtnje činjenica, podmetanje, vrijeđanje... važno je samo da sve izgleda efektno.

Pišući o knjizi *Libido.hr – Hrvatska erotska priča* doveo je čitatelje, koji nisu čitali knjigu, u zabludu: sugerirao je da u pogovoru tvrdim da je homoseksualnost nešto nemoralno.

Reagirajući na tu tvrdnju – zato što knjizi daje sasvim suprotan predznak od onog koji ona stvarno ima i tako joj šteti – objasnio sam da se pojam perverzija u pogovoru koristi onako kako ga upotrebljavaju liberalni teoretičari. Još jednom, kratko: perverzije predstavljaju odstupanje (statističko) od dominantnog seksualnog ponašanja; one su po sebi moralno neutralne; kao kod svakog drugog ponašanja, tako je i kod perverzija nedopustivo samo ono što šteti drugima. Homoseksualnost nikome ne šteti, dakle nema u njoj ništa loše.

Čitateljima knjige *Libido.hr* to je jasno već iz samog izbora priča, a i iz rečenice na koju se Marković obrađava – u njoj se zapravo kaže da su perverzije, a među njih se ubraja i homoseksualnost, različiti načini na koje se ispoljava ljudsko erotsko biće – očito je da ja ne smatram da su perverzije po sebi nešto nemoralno. No, Marković to ne želi prihvatiti ni nakon mog objašnjenja. Umjesto da kaže – O.K. došlo je do nesporazuma – on, ne želeći dopustiti da je nešto pogrešno razumio, pretvara polemiku u osobni obračun, krcat uvredama, kojem je jedina svrha da se pokaže tko je obrazovaniji i pametniji. Pritom, na svakom koraku pokazuje i neobrazovanost i katastrofalno nerazumijevanje predmeta o kojem piše.

Temeljna pogreška

Marković uopće ne dopušta mogućnost da bi itko ozbiljan mogao ustvrditi da je perverzija moralno neutralna. To je za njega besmislica na koju "ne treba trošiti riječi". Jer, "čak i liberalniji autori (Ruddick, Nagel...) perverzijom definiraju seksualni čin koji nije u skladu s vladajućim moralnim nazorima". Budući da ne vjeruje meni, možda mu nekoliko citata liberalnijih autora pomogne da promijeni mišljenje.

Graham Priest u svom prikazu historijskog razvoja pojma perverzije pokazuje da su sva shvaćanja koja u perverzijama vide nešto nemoralno po sebi, bilo da tu nemoralnost izvode iz odnosa prirodnog i neprirodnog, bilo iz cilja, svrhe seksualnog odnosa, lako oboriva. (Budući da ovdje nema prostora za njegov opsežan izvod Markovića ću samo uputiti na njegovu studiju koja

je odnedavno pristupačna i u hrvatskom prijevodu.) Priest zaključuje da "seks nema određenog cilja ili svrhe; bar ne u nekom smislu koji bi automatski utemeljio moralno vrednovanje" te da je, budući da se ni za jednu perverziju ne može reći da je nemoralna po sebi, "seksualna perverzija još jedan pojam koji treba odložiti na hrpu starog željeza u povijesti ideja." (Graham Priest: *Seksualna perverzija*, 1997.)

Ako se taj pojam ipak želi zadržati, onda ga se može rabiti kao oznaku seksualnog ponašanja koje predstavlja statističko odstupanje od uobičajenog ponašanja, kao što to čini Alan Goldman. "Shvaćanje perverzije kao moralnog suda utemeljeno je samo na predrasudi... Perverzija je otklon od norme, ali norme koja je samo statistička... Svaka analiza seksa koja seksualnim činima po sebi nameće neki moralni karakter upravo je zbog tog razloga pogrešna." (Alan H. Goldman: *Seks i ništa više*, 1976.)

Znam da će Markoviću to izgledati nevjerojatno, ali mnogi autori, poput Marcusea i Bataillea, pojmu perverzija pridaju čak i pozitivan predznak. Za Marcusea "perverzije izražavaju pobunu protiv podjarmljivanja spolnosti" i ne predstavljaju nužno regresiju, nego mogu biti "upravo suprotno – približavanje sreći..." (Herbert Marcuse: *Eros i civilizacija*). Bataille pak bit erotizma vidi u prijestupu, kršenju tabua, a svaka je perverzija sukob s nekim tabuom (Georges Bataille: *Erotizam*).

Tvrdnja da se pojam perverzije može upotrebljavati samo u negativnom značenju nije jedina bedastoća u Markovićevoj tekstu. Ta se krparija i ne sastoji ni od čega drugoga do od neznanja, podmetanja i besmislica.

Markovićevo neznanje

1. Silovanje. Marković izričito tvrdi da silovanje ne spada u perverzije, već da je riječ samo o nasilnom činu. Naravno da nije svako silovanje perverzija, ali kad silovatelj nalazi posebni užitak baš u slamanju otpora silovane osobe, to se definira kao specifičan oblik seksualnog ponašanja. Neki autori, primjerice Levy, pritom ubrajaju silovanje u perverzije, a drugi ga podvode pod sadizam (Priest). (Silovanje je perverzija i po Nagelu, na kojeg se Marković poziva, jer je riječ o seksualnom odnosu koji se ne temelji na obostranom uzbuđenju, što je za Nagela ključno obilježje perverzno seksualnog odnosa.) Osobno mi se čini da postoji jedna bitna distinkcija između sadizma i silovanja (sadist traži podčinjenost i poslušnost, a perverzni silovatelj otpor i borbu) i zato silovanje navodim kao posebnu perverziju koja je nedopustiva jer šteti drugima.

2. Ekshibicionizam. Marković me napada jer ekshibicionizam nisam ubrojio među nedopustive seksualne perverzije. Naravno da je nedopustivo čučanje u žbunju pokraj škola i ekshibicionističko izlaganje pred djecom (jer to šteti toj djeci), ali ekshibicionizam nije samo to. Ekshibicionističko-voajeristički odnos toliko je ugrađen u naše seksualno ponašanje da predstavlja jedan od temeljnih pokretača našeg seksualnog života.

Dopustivi ekshibicionizam opisan je, primjerice, u mojoj priči u *Libido.hr*, pa ako Marković želi malo bolje razumjeti te mehanizme, savjetujem mu da još jednom zaviri u tu knjigu. Nabrajajući nedopustive seksualne perverzije ja sam nabrojio samo one tri (pedofilija, nekrofilija, silovanje) koje u svakom svom obliku štete drugim bićima, gdje se uopće ne može zamisliti dopustiv odnos, ali sam prije toga kao univerzalnu premisu istaknuo da je nedopustivo sve što šteti drugim osobama i bićima. Ta premissa vrijedi u seksu, u svakom njegovom obliku, jednako kao i u prometu, primjerice pri pretjecanju s dešna.

3. Nekrofilija. Marković pogrešno zaključuje da sam napravio logičku pogrešku jer sam nekrofiliju ubrojio među perverzno ponašanje koje šteti drugim osobama i bićima, odnosno tvrdi da sam time ustvrdio da su leševi osobe ili bića. Neki autori među perverzije koje štete drugima doista ubrajaju samo pedofiliju i silovanje, ali ja sam uvrstio i nekrofiliju jer se tim činom nanosi bol (šteti) rodbini i prijateljima umrle osobe, i narušava dignitet umrle osobe.

Markovićevo podmetanja

1. Tautologija. Marković izvrće moju rečenicu da je "perverzija svako odstupanje od uobičajenog seksualnog odnosa kojem je cilj postizanje orgazma vaginalnom penetracijom" u rečenicu "Normalan je jedino uobičajeni seksualni odnos kojim je cilj postizanje orgazma vaginalnom penetracijom." Tu rečenicu stavlja u navodnike čime sugerira da je to moja rečenica i nakon tog podmetanja zaključuje da je riječ o tautologiji bez ikakve teorijske vrijednosti. Kad smo već kod logičkih pogrešaka koje Marković traži u mom tekstu, treba reći da ne samo da moja rečenica nije tautologija nego nije to ni ona koju je Marković iskonstruirao jer normalno i uobičajeno nije uvijek isto. Primjerice, ima kanibalskih plemena u kojima je uobičajeno jesti ljude, ali ne možemo reći da je to normalno, pravilno.

2. Sadizam. Iz moje rečenice: "Sve ostale perverzije, koje ne predstavljaju nasilje nad drugim osobama, pridonose životnom obilju", Marković ispušta umetnuti dio i citira je na sljedeći način "Sve ostale (...) pridonose životnom obilju" da bi kasnije mogao lakše zaključiti da za mene nasilje nad drugim osobama, odnosno sadizam, pridonosi životnom obilju. Sadizam nisam uvrstio među perverzije koje su u svakom obliku nedopustive jer je sadističko-mazohistički odnos, na koji pristaju obje osobe (molim Markovića da mi sljedeći put ne ispusti ovu ogradu), najčešće dogovorena igra, ali sam zbog onih okrutnijih varijanti ove perverzije i unio ogradu da je svako nasilje nedopustivo. No, nju je Marković izostavio.

Markovićeve besmislice

Marković je u stanju napisati i ovakve besmislice: "Sporni *Libido.hr* nije sasvim u skladu s mnogim postavkama teorijske psihoanalize". Ne znam što bi trebala značiti tvrdnja da knjiga priča nije u skladu s teorijskim postavkama psihoanalize.

Historijska činjenica

Historijska je činjenica da Igor Marković nije završio srednju školu. To mu ne smeta da mene u svom tekstu stalno upućuje i u osnovnu i u srednju školu i na fakultet. No, umjesto da me i dalje gnjavi svojim frustracijama (ne pada mi na pamet da nakon ovog teksta više ikada na njega trošim svoje vrijeme) bilo bi bolje da se vrati u MIOC i položi tu matematiku. Uvjeren sam da on to može. ☞

WWW.ZAREZ.HR

svjetski zarez

Španjolska

Slika prošvercana u muzej

Dvije nepoznate osobe 6. veljače su u muzej Guggenheim u Bilbau kradomice unijele sliku koju su same naslikale, s namjerom da skrenu pozornost na "bezvrjednost moderne umjetnosti". Mladi par je sliku, na kojoj se nalazi spirala koja se previja oko srca, uspio pričvrstiti na zid u jednoj izložbenoj prostoriji Muzeja. Na slici se također nalazila pločica na kojoj je stajalo da je slika nastala 1978., da je naslovljena *Vihor ljubavi* te da je ona dar izvjesne "Annik Barbangos" Solomon R. Guggenheim muzeju u New Yorku. Par je svoju akciju zabilježio video kamerom, a snimka je prikazana na jednoj španjolskoj lokalnoj TV postaji. Na snimci osobe ističu da se smatraju "antikristima umjetnosti" te da svatko može biti veliki umjetnik samo ako svoja umjetnička djela predstavi na ispravan način. (G.-A. U.)

Velika Britanija

Dodijeljena nagrada Whitbread

Claire Tomalin dobitnica je britanske književne nagrade Whitbread za roman *The Unequalled Self*. Nagrada u iznosu od 25.000 britanskih funti autorici je dodijeljena za biografiju Samuela Pepysa koji je živio u 17. stoljeću i kao britanski marinac odigrao veliku ulogu u ratovima protiv Nizozemske. Pepys je postao besmrtno uz pomoć svojega u tajnosti napisanoga dnevnika koji je nastao u razdoblju između 1660. i 1669. godine. U dnevniku Pepys bez uljepšavanja opisuje sva područja iz svojega života, od probave do svojih mnogobrojnih ljubavnih avantura. Članovi žirija proglasili su knjigu Claire Tomalin o Pepysovu životu "sjajnim, ljudskim i strastvenim portretom". Inače se o njegovu životu mnogo moglo doznati iz dnevnika koji samo obuhvaća razdoblje od devet godina, no autorica Tomalin obradila je cijeli njegov život.

Finalisti na ovogodišnjoj nagradi su, uz pobjednicu, bili i novinar Norman Lebrecht (*The Song of Names*), autori Paul Farley (*The Ice Age*) i Hillary McKay (*Saffy's Angel*) te suprug Claire Tomalin Michael Frayn s ratnim romanom *Spies*. Tomalin je uz smijeh izjavila kako smatra da bi njezin suprug, u slučaju da je on

dobio nagradu, bio veoma razočaran. Autorica živi u Londonu i jedan je od najcjenjenijih biografa na književnoj sceni Velike Britanije. Uz ostalo, objavila je biografije Mary Wollstonecraft, Katherine Mansfield i Jane Austina.

Nagrada Whitbread dodjeljuje se od 1971. Svi ovogodišnji finalisti već su jednom ovjenčani ovom uglednom nagradom. Claire Tomalin dobila ju je 1974. za svoju prvu knjigu *The Life and Death of Mary Wollstonecraft*. Osim toga, šezdesetdevetogodišnja autorica i njezin suprug prvi su bračni par koji je zajedno sudjelovao na ovom književnom natjecanju. (G.-A. U.)

Afganistan

Konferencija o divovskim Budama

Međunarodna konferencija o divovskim Budama koje su tijekom 2001. u Afganistanu uništili talibani, održat će se od 19. do 21. svibnja ove godine u Kabulu, a bavit će se očuvanjem afganistanske kulturne baštine. Osim posebne pozornosti koja će biti usmjerena prema uništenim spomenicima divovskih Buda, skup će se pozabaviti i borbom protiv ilegalnih iskopina i šverca arheoloških nalazima, izjavio je Jim Williams, predstavnik Unesca u Afganistanu. Na susretu će sudjelovati i Koichiro Matsuura, direktor Unesca, a skup organizira Komitet za međunarodnu koordinaciju za spas afganistanskog kulturnog naslijeđa. Inače, dvije veličanstvene statue Bude iz II. i III. stoljeća, čuda drevne umjetnosti, oblikovane su u glinenoj stijeni, a talibani su ih uništili eksplozivom tijekom kampanje protiv bilo kakva prikazivanja čovjeka, koje je prema njihovim uvjerenjima suprotno islamskom nauku. Statue su bile visoke 38 i 55 metara, imale su sve uobičajene karakteristike Buda, no ipak su imale turske tunike, pa su predstavljale sliku jedinstvenog spoja između klasične indijske i srednjoazijske umjetnosti, te helenske umjetnosti koju su u to područje unijele vojske Aleksandra Velikog. Direktor Unesca za Afganistan izjavio je da su stijene u vrlo lošem stanju i da im prijeti urušavanje te se planira njihova sanacija, kao i skupljanje onoga što je od statua ostalo i izlaganje tih ostataka na mjestu na kojem su se statue nalazile, tj. u području nizine Bamyana, oko 200 kilometara sjeverozapadno od Kabula. (S. R.)

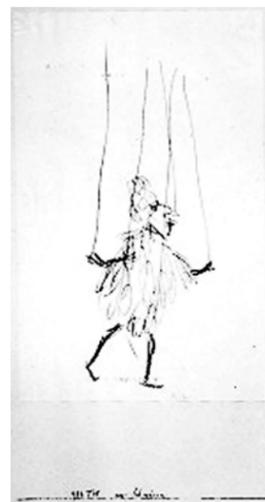

Njemačka

Zaboravljeni radovi Paula Kleea

Paul Klee 1933., *Städtische Galerie im Lenbachhaus, München, od 8. veljače do 4. svibnja 2003.*

Crteži Paula Kleea iz vremena kada je Hitler došao na vlast prvi su put predstavljeni javnosti nakon 1933. Münchenska gradska galerija Lenbachhaus

izložbom koja nosi naziv *Paul Klee 1933.* predstavlja sto radova koji su nastali u razdoblju između ožujka i listopada 1933. Švicarski umjetnik, rođen 1879. u blizini Berna, vrlo je rano bio suočen s nacionalsocijalizmom, jer je već u travnju 1933. bio otpušten s mjesta profesora na düsseldorfskoj akademiji. Bivši učenik Franza von Stucka prozvan je "kulturnim boljševikom" i galicijskim Židovom", a za vrijeme njegova odsustva obavljen je pretres njegove kuće u Dessau i zaplijenjeni su mu mnogi dokumenti. Strah od uhićenja Kleea je primorao da krajem 1933. napusti Njemačku i da se nastani u Švicarskoj. Usprkos mnogobrojnim problemima, tijekom te godine Klee je naslikao gotovo petsto radova, više nego ikada prije. Među tim radovima nalazi se skupina od oko dvjesto četrdeset crteža olovkom koji prikazuju, kako je sam Klee kazao, nacionalsocijalističku revoluciju i oni čine najveću tematsku cjelinu u Kleeovu cjelokupnom umjetničkom radu. Umjetnički muzej u Bernu tek je 1984. uspio identificirati većinu cr-

teža. Iako je najveći dio nastao u direktnoj vezi s nacionalsocijalizmom, mnogi radovi izravno ne komentiraju nacionalsocijalizam. Oni se pojavljuju s naizgled zafirkantskim ili apsurdnim nazivima koje je autor povezivao s političkim događanjima toga razdoblja. Uz crteže, koji gotovo da pripadaju karikaturama, na izložbi je moguće vidjeti i petnaest slika te radove u boji iz istoga razdoblja.

Izložba koja je otvorena u suradnji sa Zakladom Paul Klee u bernskome Umjetničkom muzeju minhenska izložba bit će otvorena od 4. svibnja 2003., nakon čega se seli u Bern, zatim u Kunsthalle Schirn u Frankfurtu, a od prosinca će se moći razgledati u hamburškoj Kunsthalle. (G.-A. U.)

**Srđan Rahelić,
Gioia-Ana Ulrich**

reagiranja

Površna analiza

Uz tekst Uršule Androić Slobodarski pokret, Zarez br. 94-95., 19. prosinca 2002.

Zdenko Radelić

Poštovane urednice, prikazom moje knjige *Križari – gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.* Vaša suradnica Uršula Androić uložila je hvalevrijedan napor i kao autor zahvalan sam njoj i uredništvu da je moj rad približila i mnogima izvan historioografske struke. No, s obzirom na to da će čitatelj, nažalost, na temelju tog prikaza steći krivi dojam o nekim rezultatima koje sam iznio u knjizi, molim uredništvo da moj dopis uvrsti u rubriku *Reagiranja*.

Već izostavljanje jednog od izdavača, a osim Doma i svijeta izdavač je i Hrvatski institut za povijest, i pogrešno navođenje mog prezimena u naslovu – Radelić umjesto Radelić – navelo me na zaključak da je riječ o površnom čitanju. No, veći problem od točnosti pisanja moga prezimena sadržaj je knjige, zapravo način na koji ga je Uršula Androić shvatila i prepričala. Zamjera mi da sam propustio izvršiti "dublju povijesnu analizu" sukoba kršćanstva i komunizma, razumijevajući pod pojmom dubina veći vremenski zahvat u prošlost. Slažem se, mogao sam obuhvatiti još veće razdoblje, no mislim da će i sadašnjih 557 stranica knjige obeshrabriti mnoge čitatelje, a ja, nakon što sam i sam objavio takvu knjižurinu moram, nažalost, konačno odustati od promicanja ideje u neformalnim i opuštenim razgovorima da bi sve knjige iznad 200 stranica trebalo zabraniti. No, i da jesam izvršio "dublju povijesnu analizu" ponovio bih ono što sam i napisao: sukob "KP s Katoličkom crkvom mogao bi se objasniti ideološkim i političkim razlozima. Jugoslavenski komunisti, kao i njihovi drugovi širom svijeta odlučni da objasne i riješe bitne svjetske probleme, držali su religiju neznanstvenim pogledom na svijet i iluzijom koja uzrokuje otuđenje čovjeka, a vodstvo Katoličke crkve u Hrvatskoj, kao i u Bosni i Hercegovini te Sloveniji, optuživali su da je instrument klasnog neprijatelja koji zlorabi vjerske osjećaje stanovništva i ugrožava narodnu vlast. (...) S obzirom da je riječ o nepolitičkoj instituciji s ogromnim utjecajem, režim je nije mogao podvrgnuti kontroli uobičajenim političkim i policijskim sredstvima, a još manje ukinuti." (129) U nastavku napisao sam da je Katolička crkva "(...) svojom (je) ulogom u duhovnoj i moralnoj sferi najviše utjecala na oblikovanje svjetonazora stanovništva i upravo zbog toga postala je najveća prepreka komunistima koji su imali pretenzije da nadgledaju sve sfere ljudskog života. Slikovito rečeno, rušenjem Boga na nebu uspostavljao se bog na zemlji da bi se obećano nebo ostvarilo u režiji i na osnovi programa KP. Da bi se to moglo ostvariti, trebalo je potisnuti dogmatsko učenje Katoličke crkve da je jedino Bog nepogrešiv i jedino mjerilo moralnih vrijednosti. Neprikosnovenom autoritetu partije Crkva je ostala zadnja prepreka." (129) Nisam smatrao da je nakon ove ocjene i detaljnog prikaza konkretnih primjera bilo potrebno još "dublje" analizirati sukobe KC i KP.

Uršula Androić tvrdi da sam izbjegao "i 'službeno' povezati Katoličku crkvu s križarima", a da se "slučajno ili ne, kraj oružanog sukoba u Hrvatskoj podudara (se) vremenski sa suđenjem kardinalu Alojzu Stepinu kojem je suradnja (?) s križarima bila jedna od temelja optužnice". Nisam sasvim siguran da sam razumio što je Uršula Androić htjela reći, ali ako navedeno treba značiti da ona zna da ja znam da je takva "službena" veza postojala, a da to zapravo "pokušavam" izbjeći, onda se moram upitati o čemu je riječ? Iako uvijek nastojim pisati jednostavno da bi moje radove i moja pokojna neškolorana baka mogla s lakoćom razumjeti, jer, konačno,

drukčije i ne znam pisati, čini mi se da nisam uspio.

Bit ću još jasniji! Dakle, napisao sam i pokazao, koristeći uglavnom dokumente same Ozne/Udbe/SDS-a, da suradnje Katoličke crkve (KC) i križara nije bilo. Štoviše, nakon detaljne analize, jasno sam napisao da je nadbiskup Stepinac bio lažno optužen zbog suradnje s križarima. Njegov tajnik Ivan Šalić naivno je nasjeo na Ozninu provokaciju i zaista je sudjelovao kod posvećenja križarske zastave, ali to je bilo mimo Stepinčeva znanja i odobrenja. Detaljno sam prikazao kako je Ozna u ljeto 1945. uhvatila Martina Mesarova, bivšeg zastupnika HSS-a za kotar Virovitica, držala ga u tajnosti u zatvoru i širila njegove tobožnje poruke i naredbu za križarsku zastavu u ime njegove nepostojeće križarske skupine, a zapravo Ozne. Mnogi su bili uhvaćeni u taj "najljepši OZN-ovski zahvat", kako se akcija u vezi s Mesarovim ocjenjivala u Ozni, da bi završili u zatvorima ili su bili, kao Mesarov, smaknuti bez suđenja.

Poglavlje o odnosima KC i KPJ završavam konstatacijom da "Katolička crkva, ako se zanemare malobrojni pojedinci, djelovanje kojih je bilo isprovocirano od Udbe, nije se aktivno angažirala na strani križara u borbi protiv komunističkog režima. Međutim, pod dojmom namjere komunista da potpuno podvrgnu svojoj kontroli sve društvene, političke i vjerske organizacije, pa tako i Katoličku crkvu, mnogi su svećenici obnovu Jugoslavije i dolazak Komunističke partije na vlast doživjeli kao opasnost za vjerske interese hrvatskog naroda i za sam narod. (...) Uvjerena komunista da se njihovom vladavinom uspostavlja najbolje moguće društvo nije dijelila Katolička crkva, u koje je domeni bilo pitanje vjere. Dakako, u sukobu, ako se tako može reći, dviju vjera, kršćanske i komunističke, nužno je stradalo svećenstvo, kojemu su na raspolaganju, uz zaista rijetke iznimke, bile isključivo metode uvjeravanja. Međutim, u ime katoličke vjere, ali mimo volje Katoličke crkve, no, vjerojatno, ne i mimo njezinih simpatija, nastupali su križari. Njihovi su izgledi, pak, bili nepovratno prokockani nestankom Nezavisne Države Hrvatske i mirenjem Zapada s nastalim stanjem i pobjedom Komunističke partije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te u drugim dijelovima Jugoslavije." Ovo je zaključak poglavlja u kojem detaljno opisujem odnos Katoličke crkve i križara te nastojanje komunističke vlasti da borbu protiv križara, kao i njihovim lažnim ili isprovociranim vezama s KC, instrumentalizira za njezinu potpunu diskreditaciju, da bi mogla lakše manipulirati njome i podrediti je partijskim i državnim interesima. Prostor ne dopušta da citiram još neke svoje zaključke, ali i na temelju rečenog čitatelju bi moglo biti barem djelomično jasno što je Uršula Androić mogla pročitati, ali ne vjerujem da će mu biti jasno zašto tvrdi da "stvarni oblici suradnje križara i Katoličke crkve vjerojatno nikad neće biti u potpunosti rasvijetljeni..."?! Dakako, nijedno istraživanje nikada neće biti do kraja završeno, pa ni ovo moje o križarima, ali dosadašnji rezultati moraju se uvažavati, barem do tada kad će biti demantirani i zamijenjeni cjelovitijima, uvjerljivijima i vjerodostojnijima istraživanjima i tumačenjima.

Isto tako, zbunjuje zaključak Uršule Androić da "pozadinu križarskog pokreta u Hrvatskoj nije moguće spoznati jer je razjedinjenost i nepovezanost križarskog pokreta upravo posljedica različitih motiva njegovih sudionika". Međutim, ja sam sasvim jasno naveo temeljne razloge nastanka križarskog pokreta, unatoč njegovoj potpunoj razjedinjenosti: protujugoslavenstvo i protukomunizam te borba za obnovu NDH, skrivanje pred pobjednikom, zbog njegove nemilosrdne odmazde, i, nešto manje, izbjegavanje mobilizacije u JA. Ostaje otvoreno pitanje koji je motiv prevladavao kod većine, ali je, očito, knjigom *Križari – gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.* "pozadina križarskog pokreta" razjašnjena. Ništa više i ništa manje! No, ako Uršula Androić raspolaže novim saznanjima koji bi opovrgli moja istraživanja, bio bi joj zahvalan da ih objavi i da doprinese daljnjem razvoju hrvatske historiografije. ▣

Queer Portal

Čin cenzure

LORI

Otvoreno pismo glavnoj urednici, ravnatelju i predsjedniku Vijeća Hrvatske radiotelevizije

Prije nekoliko dana obaviješteni smo iz ureda glavne urednice da se spot *Ljubav je ljubav*, koji čini dio kampanje za promicanje prava homoseksualnih osoba, ne emitira sve dok o njemu ne raspravi Vijeće HRT-a. Ovaj potez smatramo činom odlaganja i izbjegavanja odluke, prebacivanja odluke na tijela kojima to nije zadaća i svojevrsnim činom cenzure.

Od travnja 2002. više puta smo se pismeno obratili glavnoj urednici HTV-a gđi. Jasni Ulagi-Valić s molbom za emitiranje socijalno angažiranog spota *Ljubav je ljubav* u skladu s programskim načelima i obvezama HRT-a, kakvi su utvrđeni Zakonom o HRT-u. Stoga smo se začudile kada nam je u listopadu 2002. (tek nakon jednog članka u novinama!) rečeno da ponovimo svoju molbu, s obzirom na to da naš dopis nije nikada zaprimljen! S pozitivnim namjerama i u želji za suradnjom, to smo i napravile.

Početkom prosinca 2002. konačno smo dobile odgovor da će spot biti emitiran. To nam je rečeno u razgovoru s pomoćnikom glavne urednice gđom. Jadrankom Splivalo. Objašnjeno nam je da u prosincu nije bilo moguće emitirati naš spot zbog božićnog i novogodišnjeg programa te da će nam se javiti početkom siječnja s informacijama o terminima. Kako nam se u navedenom roku nitko nije javio, ponovno smo kontaktirale HRT kako bismo vidjele u čemu je problem. Sredinom siječnja, u razgovoru s gđom Splivalo, potvrđeno nam je da nema nikakvih problema i da sačekamo samo da ona razgovara s odgovornim osobama u marketingu kako bi nam točno javila termine prikazivanja spota i druge tehničke detalje.

Kako nam opet nije ništa javljeno niti smo dobile službeni dopis, kontaktirale smo HRT i tada nam je rečeno da se o spotu treba raspraviti na sjednici Vijeća HRT-a.

Ovu odluku smatramo posve neprimjerenom jer Vijeće HRT-a ima zadatak da "u skladu s programskim obvezama predlaže, odobrava, prati, ocjenjuje i nadzire programsko usmjerenje radijskih i televizijskih programa". Dakle, njegov je zadatak strateške a ne dnevne naravi i ono se ne bi trebalo baviti pojedinim emisijama, a još manje spotovima. Takve su odluke isključivo u domeni pojedinih urednika koji na ovaj način prolignaju i izbjegavaju svoje odluke i svoju odgovornost.

Stoga tražimo da se odmah započne s emitiranjem spota *Ljubav je ljubav* kako je i bilo dogovoreno između naše udruge i HRT-a prije mjesec dana. Ako do toga ne dođe, zahtijevamo da nam se pošalje službeno objašnjenje odbijanja prikazivanja spota.

Napominjemo da su kampanju financirali Europska unija, američko i nizozemsko veleposlanstvo u Zagrebu, te Vladin Ured za udruge, a podržali Visoki sekretarijat UN-a za ljudska prava i delegacija Europske komisije u Hrvatskoj, te da su dosad sve njezine aktivnosti ocijenjene visokom ocjenom. ▣

Natječaj za puhačke orkestre

Radove treba poslati do 31. srpnja 2003. godine na adresu Hrvatskog sabora kulture, Ulica kralja Zvonimira 17/IV, 10 000, Zagreb s naznakom Natječaj za duhačke orkestre. Maksimalni dopušteni sastav orkestra: 1 Picc., 2 Fl., 1 Ob., 1 Cl. in Es, 3 Cl., 1 S.sax, 2 A.sax, 2 T.sax., 1 B.sax, 2 Flic., 4 Tr., 2 Euph (Ten. i Bar.), 4 Hrn. (Es / F), 3 Tbn, 2 Tb. (F i B), Ptt., Gr.

C., T. mil. i alternativno (nije obavezno) Drums, ritam i bas gitara, orgulje i ksilofon.

Sve prispjele radove ocijenit će stručno povjerenstvo i odlučiti o dodjeli sljedećih nagrada: Prva nagrada: 8.000,00 kn
Druga nagrada: 5.000,00 kn
Treća nagrada: 4.000,00 kn
Na natječaj treba dostaviti partituru, direktion i dionice. Partiture pišite u A4 ili A3 oko-

mitom formatu. Poželjna (nije obavezna) je i demo snimka skladbi. Molimo autore da skladbe potpisuju isključivo šifrom, a osobne podatke s imenom šifre prilože u posebnoj, zatvorenoj kuverti. Nagrade najboljim autorima bit će dodijeljene tek nakon predanog kompjutorskog ispisa.

Kontakt: Telefon: 01/45 56 885 (Mirela Bosnar)

/antiratna povorka//info panoi//poruke
mira dragih ljudi//druženje//muzika//
besplatan topli obrok//čaj//peticija /

15/02/2003/

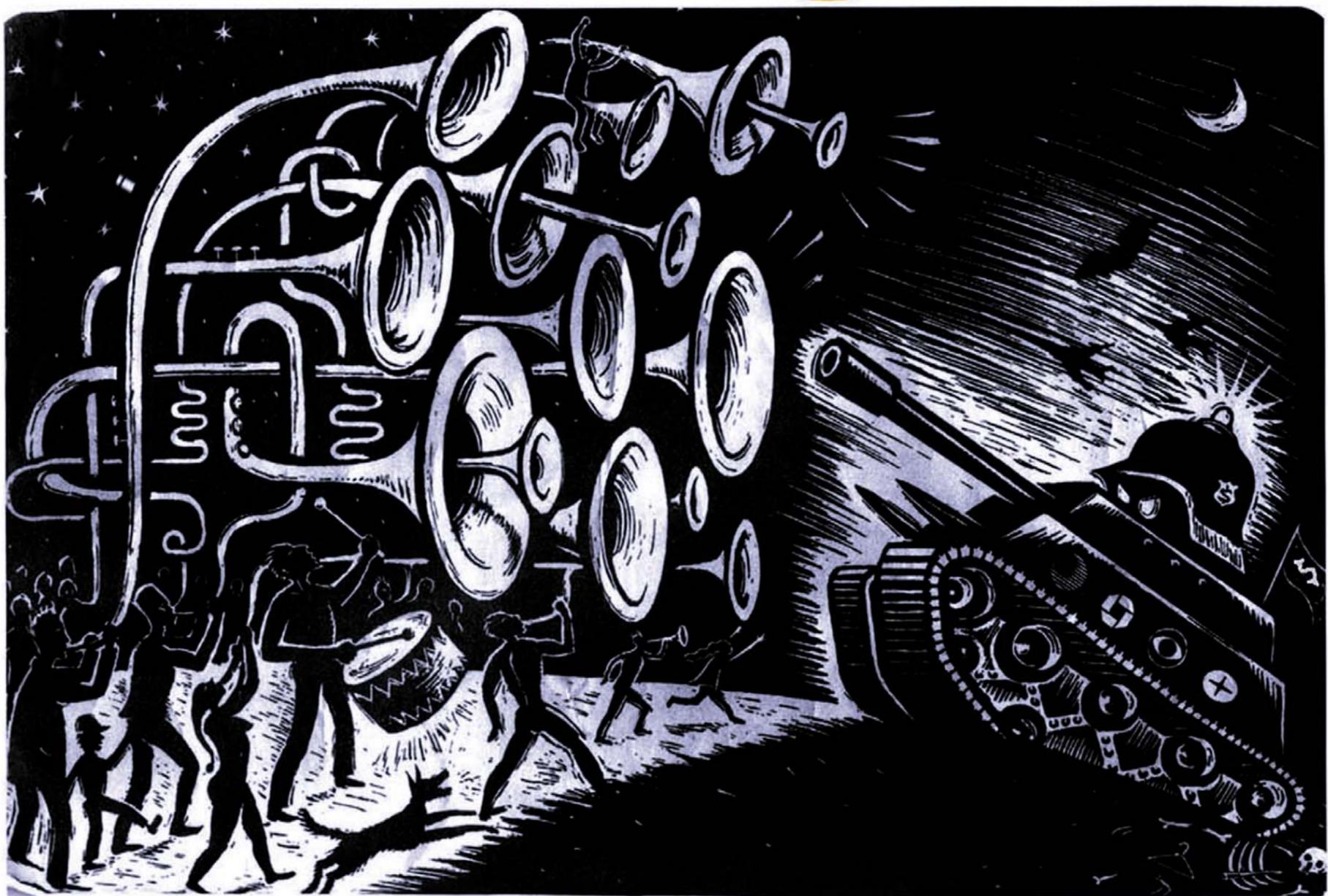
Trg Bana J. Jelačića

subota od **11 sati**

DOSTA JE

ad hoc građanska inicijativa

RATOVA!

DIGNITE SVOJ GLAS PROTIV RATA U IRAKU

PROŠLI SMO RAT, NE ŽELIMO GA DRUGIMA!